

**Sabers i Pràctiques
Feministes
Una aproximació
al moviment
feminista de Catalunya**

**Maria Palomares Arenas
Joana Garcia Grenzner**

Disseny interior, coberta i maquetació: P. Rimada, M. Gómez (Tórculo Artes Gráficas)

Fotografies: Bárbara Boyero, Centre de Documentació de L'Associació Biblioteca -Videoteca de la Dona de Ca la Dona y ACSUR - Las Segovias.

Autoria: María Palomares Arenas y Joana García Grenzner

Coordinació Editorial: ACSUR-LAS SEGOVIAS, 2012

c/Girona, 25, ppal. 08010 Barcelona

Tel. +34 93 317 86 07 · Fax. +34 914291593

<http://www.acsur.org/>

Dipòsit legal: C 1016-2013

“Reconeixement-NoComercial-CompartirIgual 3.0 Espanya. Es permet lliurement copiar, distribuir i comunicar públicament aquesta obra sempre que es reconegui l'autoria i no s'usi per a finalitats comercials. Les obres derivades han d'estar sota els mateixos termes de llicència que aquest treball original. Llicència completa en:<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/3.0/es/deed.ca>”

Presentació	9
0. Introducció	10
0.1. Objectius	11
0.2. Metodologia.....	12
0.3. Tècniques d'estudi i redacció	12
Capítol 1. Una possible història del moviment feminista a Catalunya	14
1.1. La ruptura igualtat-diferència	18
1.2. Els 80: emergència de les diferències, dispersió del subjecte i institucionalització del discurs	20
1.2.1. El protagonisme del lesbianisme feminista.....	21
1.2.2. Integrar la diversitat, articular l'horitzontalitat:cap a la lògica de xarxa.....	22
1.3. Els 90 i 2000, la Tercera Onada del moviment feminista a Catalunya.....	24
1.3.1. L'era global: Multiplicació dels subjectes, feminismes i mestissatge de ... moviments.....	26
1.3.2. L'emergència dels nous feminismes autònoms	28
1.3.3. Trencant la perifèria: migrades, no standards, treballadores sexuals, feminismes religiosos	30
1.3.4. Nous temps i espais en l'etapa del Govern Tripartit i aparició del <i>queer</i> i el transfeminisme.....	31
1.3.5. Crisis i ajustos estructurals i noves sinèrgies feministes	34
Capítol 2. Crisis i tensions al moviment feminista català	36
2.1. Diferències i desigualtats ètniques, econòmiques i culturals entre les dones	38
2.1.1. Les aportacions de les feministes migrades: tot desbordant maternalismes etnocèntrics.....	38
2.1.2. Treball sexual, estratègia o imposició?	41
2.1.3. Treball de cura: quan les d'aquí transferim les contradiccions a les d'allà	42
2.1.4. L'islam i els feminismes: superar l'orientalisme	43
2.1.5. Aliances dialògiques des dels marges	44
2.2. . La tensió intergeneracional: superar les etiquetes 'grans' i 'joves'	45
2.3. La crítica a l'heteronormativitat: els feminismes lesbians, <i>queer</i> i transfeminisme	46
2.4. Institucionalització i autonomia, una tensió que travessa i construeix moviment	48
2.4.1. Institucionalització de les polítiques de gènere i del discurs feminista ...	49
2.4.2. Subvencions, autonomia, burocràcia	51
2.4.3. Creació d'estructures: informalitat, militància, professionalització, relacions de poder	52
2.4.4. Cooperar i no competir en temps de crisis.....	54
Capítol 3. Sabers i pràctiques feministes	57
3.1. L'autoconsciència: passar la política pel cos, aplicar l'allò personal és polític'	58
3.2. Horitzontalitat, diversitat, confiança política versus representativitat tradicional	61
3.3. El treball en xarxa	65
3.4. Posar la cura en el centre del discurs i de la pràctica, cuidar-se en els processos col•lectius.....	67
3.5. Pràctiques micropolítiques i quotidianes	70

Capítol 4. Les ONGD catalanes i la seva relació amb el feminisme	75
4.1. Història i evolució de les ONGD a Catalunya	76
4.1.1. 1975 a 1995: Primer període d'aparició de les ONGD modernes	77
4.1.2. . L'etapa de consolidació i creixement. De 1995 a 2010.....	79
4.1.3. Arriba la crisi, la situació actual del sector	80
4.2. Una mirada crítica cap a les Organitzacions no Governamentals de Desenvolupament	81
4.3. La relació de les ONGD amb els nous moviments socials	83
4.4. La relació de les ONGD amb el moviment feminista i la transversalització de la perspectiva de gènere	85
4.5. La perversió de la cooperació i la seva relació amb les organitzacions feministes.....	90
 Capítol 5. Recomanacions amb perspectiva de gènere per a la reflexió de cara a les ONGD catalanes	 97
5.1. Estudiar i avaluar en profunditat i comunicar quin ha estat l'impacte de les retallades i l'austeritat sobre les polítiques de cooperació al desenvolupament i les pròpies ONGD.....	98
5.2. Actualitzar la introducció de la perspectiva de gènere a les polítiques i les ONG de desenvolupament i i fer-ne un seguiment actiu.	99
5.3. Potenciar espais de reflexió i trobada entre organitzacions i espais feministes, ONGD i ONG	100
5.4. Reivindicar i utilitzar l'Educació per al Desenvolupament com a eina per fer cooperació des de casa nostra, i fer-ho amb perspectiva de gènere, així com l'Educació Transformadora.	101

Aquesta recerca es realitza en el marc d'un projecte d'AC SUR Las Segovias. Des d'AC SUR fa anys que qüestionem la despolitització i el tecnicisme del treball en gènere de la cooperació, que s'allunya de la crítica feminista. Ho hem fet a partir de múltiples publicacions, espais de debat i formacions tant a l'Estat espanyol com a altres països. Forma part també de la nostra pràctica la voluntat de proximitat als moviments socials, dels quals diem que "són els principals protagonistes de les més àmplies i millors iniciatives i de la gestació de noves idees i propostes per a construir *un altre món*".

Partim del fet que existeixen sabers i experiències feministes transformadores presents al moviment feminista a Catalunya que no són presents en altres espais mixtes. Per sabers ens referim a coneixements (aprenentatges) i experiència de vida quotidiana (pràctica), que alimenten processos de transformació personal i social per trencar situacions de subordinació en un context de dominació patriarcal. Aquests sabers són heretats de la genealogia feminista i sovint prenen una forma implícita i simbòlica, naturalitzada per les persones integrants del moviment feminista i totalment desconeguda per les persones alienes.

La proposta de realitzar aquesta investigació parteix de la seguretat que reconèixer aquests sabers contribuirà a augmentar la valoració i comprensió del moviment feminista per la ciutadania més aliena. Al mateix temps, creiem que pot ajudar a que les ONGD assumeixin discursos i pràctiques feministes, més enllà d'aplicar la perspectiva de gènere en les seves accions, per a redirigir la cooperació cap a sentits més transformadors.

La idea de realitzar aquesta recerca sobre els sabers i les experiències transformadores dels feminismes a Catalunya i la seva vinculació a la cooperació té nom i cognom. Ha estat la nostra companya d'AC SUR Marta Tudela qui, com a feminista, va considerar que seria interessant aprofundir el coneixement sobre les pràctiques feministes a Catalunya amb els objectius que acabem d'esmentar. Des d'aquí volem agrair a la Marta la seva iniciativa i tota la seva implicació per treure-la endavant.

Així mateix, aquest treball no s'hauria pogut fer sense les companyes que han format part del GRIM. Per a dur a terme la recerca es va crear un grup de treball conformat per dones feministes amb un historial divers dins el moviment. Aquest *Grup de Reflexió, Investigació i Metodologies* es va configurar com la direcció de la recerca, de forma que ha acompanyat i guiat els seus continguts. Les dones que han estat part del GRIM, i a les quals volem agrair també la seva labor, són: Amanda Gigler, Betlem Cañizar, Florence Rizzo i María Palomares Arenas.

Finalment, no ens correspon determinar quina utilització en farà el moviment feminista d'aquesta investigació. En qualsevol cas, esperem i desitgem que d'una manera o altra aquesta recerca sigui un document valuós per a totes les dones i organitzacions que han contribuït a construir aquests sabers i pràctiques feministes.

AC SUR Las Segovias

A Consol Casals, Mariel Araya i Mireia Gascon, per tot el que vam aprendre amb elles

El document que teniu a les vostres mans és el fruit de dos anys de treball dedicats a estudiar i visibilitzar els sabers i les pràctiques del moviment feminista, per extreure aprenentatges que puguin ser compartits amb altres espais del teixit associatiu català, concretament amb el sector de la cooperació al desenvolupament. Aquest estudi és un encàrrec de l'ONGD Acsur-Las Segovias, amb una llarga trajectòria de treball amb perspectiva de gènere i de relació amb el moviment feminista, que té la intenció de compartir els seus resultats amb les ONGD catalanes amb qui té relació i amb les organitzacions de dones del sud que treballen amb el suport de la cooperació catalana.

Primer de tot, hem d'aclarir que compartim una visió de la cooperació com a moviment polític, que treballa per a afavorir canvis a la societat i per transformar les relacions internacionals i el sistema econòmic que les regeix. Per tant, creiem que tant les ONGD com les organitzacions del moviment feminista comparteixen objectius i tenen molt a intercanviar.

Aquest estudi ha estat un treball situat, ja que totes les dones que hem participat en la seva elaboració participem dels diferents espais feministes de Catalunya i hi tenim les nostres percepcions i idees. El procés ha estat molt enriquidor. S'ha aconseguit implicar a moltes dones del moviment que, d'una o altra manera, ens han donat les seves opinions sobre els propòsits de l'estudi, i ens han compartit les seves experiències i reflexions sobre el moviment feminista. Per a nosaltres ha estat un plaer poder generar espais de trobada i intercanvi entre dones diverses, i haver estat testimonis de les seves històries de vida. A la vegada, el procés també ha estat difícil. Des del moment que les dones implicades participem als dos àmbits principals d'estudi, el moviment feminista i el món de la cooperació, el viatge s'ha convertit en una anada i tornada de qüestionaments que ens han remogut pel camí. Això es pot comprovar en el resultat aconseguit i les conclusions plantejades. També cal dir que el procés d'aproximació ha viscut diferents etapes i contratemps que han deixat la seva empremta al resultat final. L'estudi va començar a caminar a mans de la investigadora Patrícia Martínez i Àlvarez, de la Universitat de Barcelona. Més tard, la responsabilitat va recaure en mans de Maria Palomares Arenas, experta en cooperació i desenvolupament i, en la última fase, Joana Garcia Grenzner, experta en gènere i comunicació (i una de les entrevistades durant l'etapa d'estudi de camp), va incorporar-se al projecte per tal d'acabar-lo. Ella mateixa va encarregar-se, com coautora i responsable del Programa Veu Dona Sud, de la fase de devolució de la recerca durant l'any 2014, tot fent-la arribar a una cinquantena de dones, lesbianes i trans del moviment feminista i del món de les ONG, i incorporant les seves esmenes, comentaris i valoracions, així com de la presentació pública, realitzada el 20 de maig de 2014 amb la participació de Lourdes Mourelo, adjunta de la Directora de Cooperació de la Generalitat de Catalunya, Marta Macias.

Així fou com sorgí la idea de fer una edició ampliada de la recerca, fonamentada en diverses raons: en primer lloc, perquè el context actual de crisi ha afectat els objectius, tesis, conclusions i recomanacions de l'estudi, i calia actualitzar-lo. Des de 2011 ençà, la situació econòmica del país no ha fet més que empitjorar i les retallades socials que han afectat tots els àmbits també han arribat al sector de les organitzacions. Tant les ONGD com les organitzacions del moviment feminista estan patint els efectes de les polítiques aplicades i estan veient amenaçades la seva sostenibilitat i supervivència. Aquesta situació es recull en el treball, que intenta aportar solucions que ajudin

a obrir camí i continuar endavant. Perquè la feina que fem tots i totes plegades és imprescindible.

En segon lloc, perquè considerem que aquest estudi pot servir per a generar memòria, reflexió i debat sobre la història i genealogia dels feminismes a Catalunya. A la devolució que vàrem realitzar amb dones del moviment feminista va sortir la proposta de crear un recurs col·laboratiu perquè pugui estar a disposició de totes les persones, assemblees i centres de documentació i recerca feministes que estiguin interessades a ampliar-lo i seguir treballant per nodrir aquesta primera aproximació, tot recollint i generant coneixement de forma col·lectiva.

L'estudi comença amb un exhaustiu repàs de la història del moviment feminista a Catalunya, des dels seus inicis com a moviment polític organitzat, allà pels anys 70, fins a les últimes propostes de coordinació que s'estan donat avui dia. Continua amb una anàlisi dels conflictes viscuts pel feminisme, que hem volgut anomenar tensions, d'on creiem que es poden extreure molts aprenentatges. D'aquestes lliçons, destaquem breument els sabers i les pràctiques polítiques del moviment feminista, fruit dels anys d'experiències, que pensem que poden aportar molt a la construcció i la coordinació de moviments.

Incorporem un capítol sobre la història, l'evolució i la situació actual del sector de la cooperació, per visibilitzar com en molts moments ha compartit espais i preocupacions amb el moviment feminista, amb el d'aquí i amb el d'altres països. Completem aquesta part amb una anàlisi sobre els esforços i els resultats que han deixat els intents per incorporar la perspectiva i les teories de gènere al treball de les ONGD, i fem un repàs a les relacions que s'han generat entre les organitzacions de cooperació i les organitzacions feministes dels països del sud.

Acabem amb una sèrie de recomanacions que actualitzen les que vàrem incloure a la primera edició, a partir de l'anàlisi conjunta que varen fer les tècniques i activistes coneixedores del sector en la devolució de la recerca. Pensem que poden ser d'utilitat per a les organitzacions de solidaritat internacional i de cooperació, tant per a continuar i millorar el treball fet en el context de crisi actual, com per a crear lligams entre ONG que entenen el seu treball com a treball polític i el moviment feminista i, per extensió, altres moviments socials.

0.1 Objectius

Els objectius del procés que han guiat el treball han estat:

O1.1. Oferir eines i coneixement a les ONGD “del Nord” per incorporar la teoria i pràctica feminista a la seva planificació estratègica i als seus programes de desenvolupament.

O1.2. Detectar línies de debat que afavoreixin el diàleg entre moviments feministes i ONGD catalanes amb altres moviments feministes i ONGD de dones “del Sud” sobre els sabers i les experiències que tenen en comú o que poden enriquir-les mútuament.

Per sabers ens referim a coneixements (aprenentatges) i experiències d'organització (pràctica) que alimenten processos de transformació personal i social per a trencar situacions de subordinació en un context de dominació patriarcal. Aquests sabers són heretats de la genealogia feminista i sovint prenen una forma implícita i simbòlica,

naturalitzada inconscientment per les persones integrants del moviment feminista i totalment desconeguda per les persones alienes. Entenem per sabers no només els sabers acadèmics, sinó els que han estat elaborats col·lectivament durant anys i anys d'experiència feminista; per tant, tindrem en compte tant els sabers com les pràctiques feministes que, com les dones del moviment diuen, van sempre de la mà. Quan parlem de pràctiques volem dir pràctiques organitzatives, de gestió, de participació i de treball comunitari; però també de les pràctiques de relació entre dones, les pràctiques creatives i de producció.

Plantegem que el moviment feminista té sabers i maneres de fer pròpies. Tot i que no tenim la certesa que aquestes estratègies i pràctiques siguin només feministes (potser se'n poden trobar a altres espais de participació política) creiem que el moviment feminista els dóna més valor, ja que per a ell són indeslligables de l'acció transformadora.

0.2 Metodologia

A l'hora de encetar aquest estudi, el GRIM va fer diferents sessions de reflexió sobre quina era la metodologia més adequada i finalment es va decidir per apropar-se a la Metodologia d'Investigació Feminista. S'ha d'aclarir, però, que aquest estudi no és una investigació en profunditat i per tant no ha de complir amb les condicions que se exigeixen a un treball científic, que requeriria d'una mirada i metodologies més acurades, donada la riquesa i diversitat d'espais que el componen.

La Investigació Feminista és una manera particular de produir coneixement amb interès per eradicar la desigualtat de gènere. Pretén produir teoria per a l'acció política feminista i, en aquest sentit, els seus objectius coincideixen plenament amb els d'aquest estudi. La investigació feminista atorga valor epistemològic, de construcció de coneixement, a l'experiència de les dones. La intenció d'aquest estudi és generar coneixement des del moviment, d'una manera compromesa amb les seves propostes i amb els seus ritmes de treball, per portar cap a fora tots els sabers produïts.

0.3 Tècniques d'estudi i redacció

Per a elaborar el present estudi s'han fet servir diferents tècniques d'investigació per a recopilar la informació necessària i de presentació de la història elaborada.

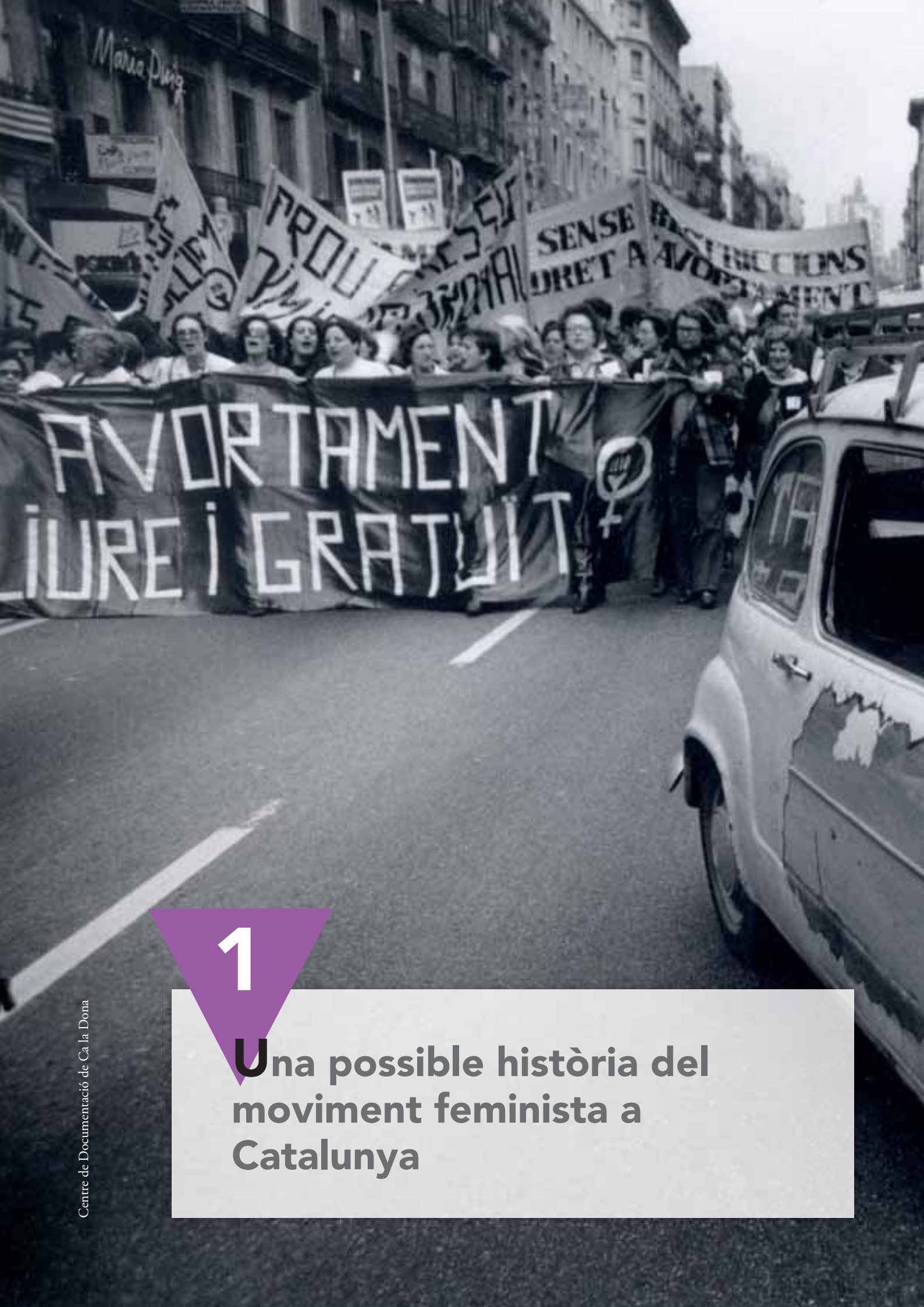
Entrevistes en profunditat. S'han realitzat cinc entrevistes en profunditat a dones membres del moviment feminista de Catalunya. Hem volgut tenir una representació de dones diverses quant a la seva edat, la tipologia d'organitzacions en què participen, i la seva relació amb el món de les organitzacions de desenvolupament. Tot inspirant-nos en la proposta de narratives discontinües que realitzen membres del Seminari Interdisciplinari de Metodologia de Recerca Feminista (SIMREF), com ara Bàrbara Biglia, la nostra idea inicial era bastir un relat col·lectiu a partir dels veus superposades, tot creant un sentit comú. Finalment, i degut a la necessitat de fer un text breu, hem incorporat part de les entrevistes a les cites al peu de pàgina, com a forma de complementar les afirmacions i conclusions dels diferents blocs temàtics.

Grups de discussió. Durant la fase de recerca es varen realitzar tres grups de discussió amb la participació de 30 dones feministes. El primer grup va ser el taller en què es va presentar el projecte i la intenció d'engegar aquest estudi. El segon grup estava format per dones de la Comissió de Gènere de la Federació Catalana d'ONGD, i el tercer es va formar amb dones que participen a organitzacions i espais feministes

amb diferents nivells d'estructuració i institucionalització. En la fase de devolució, vàrem fer arribar la recerca a una cinquantena de dones, lesbianes i trans feministes i tècniques d'ONGD i vàrem realitzar dues sessions de devolució amb la participació d'una vintena de dones.

Participació a reunions i jornades del moviment feminista. Durant els dos anys que ha durat el procés s'han generat diferents espais d'intercanvi i debat que han estat aprofitats per als objectius de l'estudi. Entre altres, les dos edicions de l'Escola Feminista d'Estiu i la Trobada de Feminismes Dissidents, celebrada a Ca la Dona.

Anàlisi documental i bibliogràfic. Hem realitzat un extens treball de recerca i anàlisi de documents històrics (llibres, dossiers, manifestos, documentals, revistes) del moviment feminista català i estatal, així com una investigació bibliogràfica sobre el món de la cooperació al desenvolupament.

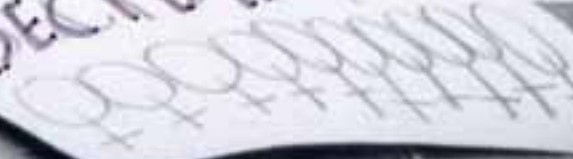
1

Una possible història del moviment feminista a Catalunya

LES DONES
PARIMES
LES DONES
DECIDIM

El feminisme és un moviment social que té més d'un segle de vida. A l'Estat espanyol la Primera Onada¹ està vinculada a la II República. Però, per a l'objectiu d'aquest estudi, ens interessa posar la mirada en el moviment des dels finals dels anys 60, quan a l'Estat espanyol i a Catalunya neixen les primeres organitzacions de dones, dins i fora dels partits polítics, que comencen a conformar el que seria el moviment feminista tal i com s'entén actualment. Des d'aleshores, el moviment ha acollit molts debats, ha viscut intenses divisions i s'ha transformat profundament. En paraules d'una activista, "els feminismes són com l'energia però resignificada: es creen, es destrueixen, es transformen però sempre hi ha corrent"².

La Segona Onada del feminisme a l'Estat espanyol ve marcada per la recerca d'un autèntic alliberament i d'una millora real de la vida de les dones que l'accés al vot i als estudis superiors no havien aconseguit:

"començava a fer-se patent per a les dones, tot i que de forma difusa, la necessitat d'organitzar-se en torn a altres inquietuds quotidianes que no eren recollides ni pels partits d'esquerra ni pel moviment obrer autònom: ja no es tractava d'exigir la igualtat de drets, sinó de fer una crítica a l'organització del poder sobre la vida en les societats capitalistes i patriarcales, donant forma a una nova manera d'entendre la revolució en la qual tots els racons de la vida havien de ser sacsejats (el cos, la sexualitat, les relacions, les actituds en allò domèstic, els valors, la moral). Aquesta dimensió contracultural del feminisme de la Segona Onada fou producte, en gran mesura, de les posicions anticapitalistes i antimperialistes i de la formació marxista de moltes de les dones del moviment"³.

A diferència d'altres indrets, el moviment feminista a l'Estat espanyol fou "nascut al caliu de les lluites antifranquistes, el moviment veïnal i el moviment obrer; i inseparable als seus orígens d'una contundent crítica al sistema capitalista"⁴.

Les Primeres Jornades d'Alliberament de la Dona, celebrades a Madrid el desembre de 1975 (l'Any Internacional de la Dona de Nacions Unides) encara en la clandestinitat, esperonen l'aparició pública del moviment a l'Estat Espanyol. A Catalunya, les Primeres Jornades Catalanes de la Dona, el juny de 1976, van trencar el silenci després de molts anys de dictadura. Organitzades en pocs grups i en una situació poc favorable, hi van assistir unes 3.000 ó 4.000 dones que militaven a partits polítics d'esquerra, a grups independents, i a les associacions veïnals de recent creació⁵. De fet, les pròpies jornades impulsaren la multiplicació de les vocalies de dones d'aquestes associacions, on participaren majoritàriament dones d'extracció popular que no militaven a partits⁶.

Fruit d'aquesta primera trobada nasqué la Coordinadora de Grups de Dones de Catalunya, que aplegà vocalies i grups de dones d'arreu de Catalunya, dones joves, lesbianes feministes, dones de sindicats... i edità la revista Dones en Lluita. Des

¹ L. Gil, Silvia: *Nuevos feminismos. Sentidos comunes en la dispersión*. Ed. Traficantes de Sueños. Madrid, 2010, pàg. 33.

² Bàrbara Ramajo, membre de la Xarxa Feminista i de Ca la Dona, ho explicava així a la Trobada de Feminismes Dissidents a Ca la Dona (24/3/2012):

"Últimament m'he estat llegint les genealogies del moviment feminista i realment els feminismes són com l'energia però resignificada: se creen, se destruyen, se transforman, pero hay corriente. I sempre hi ha 4.000 ties de referència, que hi ha lectures de tot tipus. He trobat documents parlant de les primeres jornades feministes de Madrid ¡que ya daban por acabado el movimiento! I he trobat de les de Granada, 4.000 ties, ¡que ya daban por acabado el movimiento! I aquí estem, una darrera l'altra, sempre hi ha càrregues ideològiques tòxiques que ens donaven per finiquitades. I aquí estem, com veieu, no només no ens acabem sinó que ens reinventem".

³ L. Gil, Silvia: *Nuevos feminismos. Sentidos comunes en la dispersión*. Ed. Traficantes de Sueños. Madrid, 2010, pàg. 34.

⁴ Ídem, pàg. 131.

"La unitat del moviment feminista era molt viva, discutida, batallada des de l'experiència del procés col·lectiu, més que imposada per teories o ideologies prestades. Es construí des de la diversitat, sobre la marxa, a partir de diferents realitats: lesbianes, estudiants, mestresses de casa, advocades, joves, grans, llibertàries, experimentades en política, marxistes, independents, primerenques o treballadores. I es definí al carrer, en assemblees públiques, a reunions clandestines, a les fàbriques, als barris, en accions o donant forma a diferents campanyes. Allò que la sustentava era la lluita per l'alliberament".

⁵ Montse Otero, membre de la Xarxa Feminista i de Ca la Dona, explica la seva experiència:

"Em vaig vincular a Bandera Roja, una organització que va passar al PSUC, l'ala del PC a Catalunya. Es va formar una consciència social i de solidaritat, però va ser després, quan vivíem al Carmel, que vam muntar la primera vocalia de dones, fent classes a les dones perquè tinguessin estudis. El 1975, quan neix el meu fill, jo encara estic al PSUC i amb la meua militància social vinculada a les associacions de veïns, creades al 72-73. Algunes ja tenien vocalies de dones, com la de l'Esquerra de l'Eixample. Les primeres jornades de la dona al 76 foren un esclat perquè ja hi havia petites coses, i en aquestes jornades ens vam trobar 3.000 dones que, de forma molt diversa, volíem aconseguir des del dret a l'avortament, al divorci, la pàtria potestat de les criatures. Es va insinuar alguna posició propera al lesbianisme però poc formulada, i comencem a caminar reforçant molt la necessitat de fer un moviment feminista autònom, de dones".

⁶ VVAA. *El feminisme al PSUC. Els anys setanta i vuitanta del segle XX* (Gen. de Catalunya, Barcelona 2010). Capítol V, pàg. 56.

"A les Jornades hi van participar 19 vocalies, a la I Assemblea General de la Coordinadora Feminista celebrada el 30 de gener de 1977 n'hi ha 36, i en altres publicacions en surten citades 47, sense poder assegurar que hi siguin totes. En la mateixa publicació, se cita un estudi sociològic sobre les vocalies dut a terme pel Grup de Feminisme de l'Escola de Sociologia de Barcelona i publicat el 1978 on es diu: 'El Perfil de les dones que participaven a les vocalies: la majoria són casades o aparcellades, mestresses de casa amb estudis de grau mitjà, d'una edat entre 15 i 35 anys, amb un 30% de dones entre 45 i 55 anys. El 95% estan a favor de la legalització de l'avortament, el 70% són dones catalanes, el 64% no són militants de cap partit polític, mentre que el 19% és del PSUC, el 7% pertanyen a partits d'esquerra extraparlamentària i un 1% al PSC; el 67% va a les vocalies per raons feministes mentre que un 15% ho fa per raons socials, la resta està repartida entre altres motius o no contesta; un 43% demana l'abolició de la família i crear noves formes d'organització: comunes o relacions lliures".

Centre de Documentació de Ca la Dona

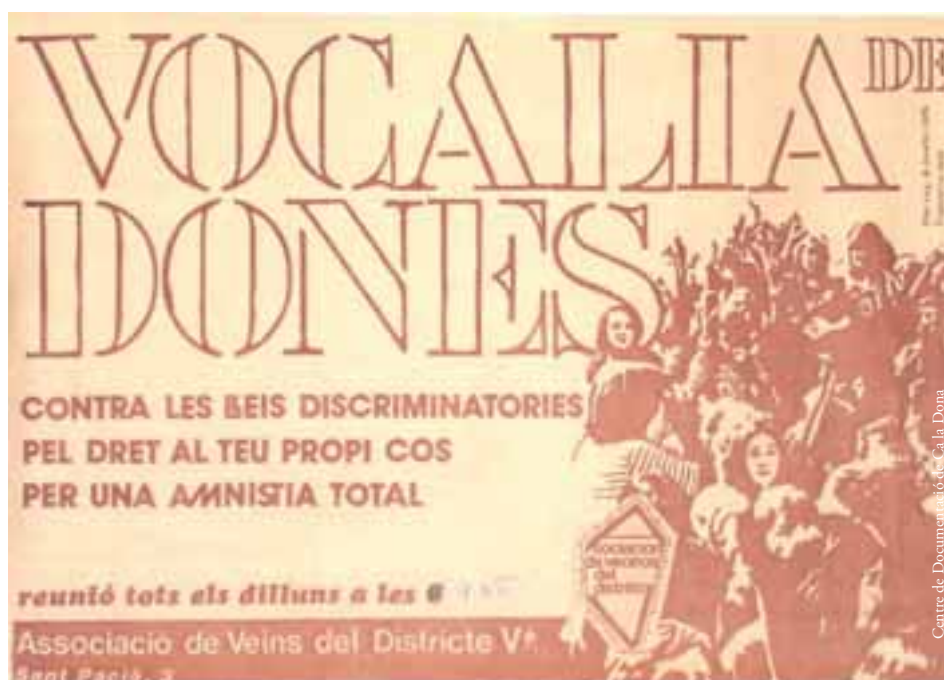

dels inicis, el sistema organitzatiu del que es van dotar grups, col·lectius i associacions feministes es declara “assembleari, sense jerarquies ni càrrecs directius, i es proclamen autònomes i independents de partits polítics i institucions”⁷. El 1977 es crea la Coordinadora Estatal de Grups Feministes, que aplega uns 200 grups i organitzacions, entre ells la Coordinadora Catalana, que segueix funcionant fins als nostres dies. En aquella època es creen espais de dones com La Sal Bar-Biblioteca de dones (1977-1980), a Barcelona, d'on sorgí el primer projecte editorial feminista de l'estat: La Sal - Edicions de les dones (1978-1990), que inicia el seu camí amb l'edició de la Primera Agenda de les Dones⁸.

Les reivindicacions d'aquells anys se centraven en “l'educació i el sexisme, l'abolició de les lleis que generaven discriminació, la legalització dels anticonceptius, el dret al propi cos, l'eradicació de la prostitució i la defensa dels drets de les prostitutes i l'amnistia per a les dones empresonades per delictes específics (adulteri, avortament, anticoncepció o prostitució)”⁹. És “l'època dels grups DAIA a Catalunya, la revista Ortiga, les comissions per al dret a l'avortament i la salut, etc. amb ramificacions i relacions amb altres dones procedents de barris, sindicats, partits i de diferents àmbits professionals”¹⁰.

La Xarxa DAIA¹¹ (Dones, Autoconeixement i Anticoncepció), creada el 1976, fou formada per dones “de diferents disciplines que compartien les reivindicacions feministes al voltant del dret a la disposició lliure del propi cos”¹². Com explica una de les seves fundadores,

“Importàvem anticonceptius aleshores il·legals com els diafragmes, camuflats com tetines de biberó, o els Dispositius Intrauterins, des de Londres, que la Doctora Villatoro ajudava a col·locar. La demanda d'interrupcions voluntàries d'embaràs ens va desbordar. Teníem contacte amb agències de viatges a Londres, a través de les quals les dones anaven juntes a avortar. Fèiem col·lectes per les dones que no tenien mitjans. Eren grups que havien après amb el moviment de planning francès. No eren metges, havien après a fer avortaments per aspiració, que no tenien contraindicacions”¹³

⁷ Uria, Paloma. *El feminismo que no llegó al poder. Trayectoria de un feminismo crítico*. Talasa Ediciones, Madrid, 2009, Pròleg.

⁸ El País, 28 de juny de 1979: *Una editorial feminista se presenta en Madrid*; VVAA. *1 moltes altres dones*. CCD Francesca Bonnemaison, 2007. <http://www.rtve.es/alicarta/videos/television/granangularcat---moltes-altres-dones/307636/>; i Sala, Elma: *Experiències feministes al barri (I) LaSal Bar-biblioteca de les dones*. Masala, núm. 21 (novembre-desembre 2004).

⁹ VVAA. *Asociación Mujeres en la Transición Democrática*, op. cit. en L. Gil, Sílvia: *Nuevos feminismos. Sentidos comunes en la dispersión*. Ed. Traficantes de Sueños, Madrid, 2010, pàg. 59.

¹⁰ Cervera, Montse: *10 anys treballant per la salut de les dones*. Xarxa de Dones per la Salut de Catalunya, 2008. Capítol 1, pàgina 15.

¹¹ Tona Gusi, intervenció a la devolució de la primera edició de la recerca amb el moviment feminista, 29 de març de 2014.

¹² Algunes de les dones de DAIA van ser les que van fundar els plannings, abans de les vocalies o al mateix temps, i a més de fer aquestes pràctiques supermodernes que venien d'EEUU (tor allò de l'autoobservació, el mirall...) van fer una feina brutal per als avortaments. Organitzaven viatges a fora i tenien pisos francs a Barcelona, havien muntat els pisos perquè les dones no haguessin de pagar els viatges. Tenies les que s'organitzaven en plan comunitari, perquè eren avortaments comunitaris, amb metges i metgesses a les habitacions de les cases, però vestits tots de carrer...i es feien a Barcelona i a Avinyó, a prop de Perpinyà, i també a Holanda. Jo aleshores era molt jove, tenia 18 o 19 anys, i venia de comarques, i ho vaig trobar molt interessant”.

¹³ Intervenció de Rosa Ros, fundadora de DAIA i creadora dels primers centres de planning, directora del Centre Juvenil d'Anticoncepció i Sexualitat de l'Associació de Planificació Familiar de Catalunya i Balears, a la xerrada sobre avortament i dret al propi cos organitzada per la CGT, 7 de març de 2014.

¹³ idem

¹⁴ VVAA. Asociación Mujeres en la Transición Democrática, op. cit. en L. Gil, Sílvia: *Nuevos feminismos. Sentidos comunes en la dispersión*. Ed. Traficantes de Sueños. Madrid, 2010, pág. 59.

¹⁵ García, Alba: *Vocalies de dones a Bodelón*, E.; De la Fuente, M. (coords.). *Diccionari - Mapa de Recursos Dona i Àmbit Local*, Pub. Electrònica, Projecte CIP, ICPS, Barcelona, 2007. <http://www.icps.cat/diccionari.asp>

"Algunes de les vocalies de dones de les entitats veïnals van acollir els primers centres de planificació familiar, les primeres escoles de persones adultes, les primeres assessories legals i van ser precursors d'entitats i associacions de dones com els Casals de la Dona o grups de dones a nombrosos pobles i ciutats. Van encapçal·lar i fer seves les campanyes i reivindicacions respecte a la necessitat de socialització dels treballs domèstics, el dret al propi cos, la igualtat d'accés i d'oportunitats en el treball remunerat, el dret a participar en els òrgans de decisió, igualtat en l'educació, etc. Van esdevenir també grups d'autoajuda i d'autoconsciència, de compromís, espais de relació entre dones, d'autoritat, d'entrenament polític, van esdevenir referents importants per a totes les dones, espais d'informació, d'orientació i d'acollida i de creixement personal".

¹⁶ Intervenció de Rosa Ros, fundadora de DAIA i creadora dels primers centres de planning, directora del Centre Juvenil d'Anticoncepció i Sexualitat de l'Associació de Planificació Familiar de Catalunya i Balears, a la xerrada sobre avortament i dret al propi cos organitzada per la CGT, 7 de març de 2014.

¹⁷ *Història de vida del Grup de Dones El Safareig* (1976-2010).

¹⁸ Entrevista a Montse Otero, activista feminista de Ca la Dona i la Xarxa Feminista.

¹⁹ Cervera, Montse: *10 anys treballant per la salut de les dones*. Xarxa de Dones per la Salut de Catalunya, 2008. Capítol 1, pàgina 15.

²⁰ Vallejo Calderón, Dolores: *Mercè Otero Vidal: un mestratge necessari, un mirall imprescindible*. Entrevista a Mercè Otero, activista feminista, mestra i implicada al moviment de coeducació des dels 70. Revista Inform@ Digital, CCOO Ensenyament, 5 de març de 2012.

"La definició de coeducació es manté i s'ha enriquit des que va aparèixer a l'Escola Moderna, de Ferrer i Guàrdia. Significa trencar estereotips, valorar homes i dones a la història i al món en relacions d'igualtat. (...) no significa fer més o afegir més, és canviar les perspectives, les mirades, posar-se ulleres noves per mirar d'una altra manera la realitat (...) és posar al centre la vida, la qualitat personal, els valors... Però atenció que cal tenir en compte que els valors també s'estereotipen i no podem considerar la competitivitat un valor masculí en contraposició a la generositat com a valor femení."

Escandell, Adelina: *Escola coeducativa, eina de prevenció de violència*. Revista de Ca la Dona núm 51, gener de 2006, pág. 7.

"A qualsevol centre educatiu es viu una gran diversitat de gènere, de classe, d'origen familiar, de tipus de família, de ritmes d'aprenentatge, d'interessos... Una educació que posi l'alumnat en el centre de la relació ensenyament-aprenentatge no només ha de ser conscient d'aquesta diversitat, cosa relativament fàcil perquè és visible, sinó que ha d'organitzar la seva actuació per tal de fer possible la igualtat de drets per a totes les criatures. El marc educatiu d'una escola coeducativa ha d'organitzar la vida del centre per desenvolupar al màxim l'autonomia personal, la relació entre iguals, la resolució pacífica dels conflictes. Ha de ser una escola democràtica, participativa, laica i oberta a l'entorn".

²¹ Vallejo Calderón, Dolores: *Mercè Otero Vidal: un mestratge necessari, un mirall imprescindible*. Entrevista a Mercè Otero, activista feminista, mestra i implicada al moviment de coeducació des dels 70. Revista Inform@ Digital, CCOO Ensenyament, 5 de març de 2012.

²² Otero, Mercè: *D'"El llibre lila del cole" als projectes de coeducació*. Revista Ca la Dona, núm. 51, gener de 2006.

La segregació escolar obligatòria havia estat vigent des de l'1 de maig de 1939, amb l'ordre ministerial que derogà la coeducació, fins a 1970, en que la Llei general d'educació i finançament de la reforma educativa (LGE) eliminà la clàusula de separació obligatòria de nens i nenes i estableix un mateix sistema educatiu per ambdós sexes. Història de la Coeducació a Catalunya, Cronologia de la Xarxa Telemàtica Educativa de Catalunya (XTEC). <http://www.xtec.cat/~rarada/pages/cronos.htm>

²³ Vallejo Calderón, Dolores: *Mercè Otero Vidal: un mestratge necessari, un mirall imprescindible*. Entrevista a Mercè Otero, activista feminista, mestra i implicada al moviment de coeducació des dels 70. Revista Inform@ Digital, CCOO Ensenyament, 5 de març de 2012.

El 1901 Francesc Ferrer i Guàrdia funda l'Escola Moderna coeducativa; durant la primera meitat de segle neixen diversos moviments educatius que la defensen, i el 1931 el Govern de la II República inclou la coeducació a tots els graus de l'ensenyament. Història de la Coeducació a Catalunya, Cronologia de la Xarxa Telemàtica Educativa de Catalunya (XTEC). <http://www.xtec.cat/~rarada/pages/cronos.htm>

"Concebuts com a eines per a dotar a les dones de capacitat de control sobre el seu cos i la sexualitat"¹⁴, els primers centres de planificació familiar o planning nasqueren vinculats a DAIA i a les vocalies de dones de les associacions veïnals, que també foren espais de creació d'autoconsciència feminista i empoderament de les dones¹⁵. El 1970 van crear "el primer servei d'atenció a dones al Prat de Llobregat; el 1972, el primer Servei de Profilaxis Materna on el Dr. Iglesias i la Dra Villatoro van formar les dones que volien fer atenció a altres dones. El 1979, amb els primers ajuntaments democràtics, es va crear el primer centre de planning, a Barcelona, Torrellueta. Els centres de planificació familiar van arribar a ser uns 45 ó 50, vinculats amb els Ajuntaments"¹⁶.

Posteriorment, aquesta vinculació va motivar que els centres de planning s'integressin a la xarxa de salut dels primers ajuntaments democràtics: per exemple, el grup de dones El Safareig de Cerdanyola, nascut després de les Jornades del 77, va aconseguir el 1980 "un Centre de Planificació familiar per Ripollet - Cerdanyola. Un cop encetat, el grup hi va continuar formant part del Consell Municipal de Salut, i portant a terme xerrades sobre sexualitat, contracepció i un curs per a consultores de planning"¹⁷.

En tot cas, les dones que van estar als centres de planning impulsats pel moviment feminista del 75-80 tenien un saber experiencial, més enllà de ser doctores¹⁸. Per això, aquests centres "deixen la presa de decisions a les dones i arrepleguen el dret al propi cos, el dret de les dones a decidir, conèixer i ser protagonistes de la seva salut i també el seu dret a disposar d'un espai càlid en què altres dones, professionals mèdiques i consultores, les orienten i ajuden en totes les qüestions sobre el propi cos, sense importar jerarquies"¹⁹.

Estretament vinculat amb l'exercici conscient del dret al propi cos, el dret a l'educació sexual, fou una de les reivindicacions del moviment feminista a les jornades feministes del 76, juntament amb la coeducació²⁰ com a principi educatiu²¹ i la revisió dels textos escolars. Una activista i mestra feminista ho recorda així:

"En aquell moment, les feministes encara no sabíem ben bé què volia dir una escola coeducativa i, sortint de les tenebres del franquisme i havent patit les escoles segregades del nacionalcatolicisme, creiem que si nenes i nens, noies i nois estaven a la mateixa aula i amb un mateix currículum ja ho tindríem tot solucionat"²².

"(...) vàrem concloure que la coeducació era la solució a tots els mals de les dones; ho dèiem convençudes, i pensàvem ingènuament que totes les discriminacions i injustícies desapareixerien (...) que assoliríem la igualtat d'oportunitats, i, en conseqüència, amb el coneixement mutu, en la vida adulta dones i homes es respectarien i valorarien recíprocament. I d'aquesta manera, amb la coeducació s'establí també el lligam amb la tradició de l'escola republicana"²³.

1.1. La ruptura igualtat-diferència

En aquells anys, els debats i les divisions van centrar-se en la participació dins les estructures polítiques clàssiques: les feministes marxistes eren part del ventall d'organitzacions d'esquerra que hi havia a la transició, i les radicals defensaven les organitzacions independents, compostes només per dones. El debat fou molt intens, es donaren molts transvasaments d'una postura a l'altra, i precipità que

moltes dones abandonessin la disciplina de partit per incorporar-se de manera exclusiva a la lluita feminista²⁴. D'aquesta primera divisió sorgeix una de les tensions més conegudes i que ha marcat l'evolució del moviment feminista des dels 70: la divisió entre el feminisme de la igualtat i el feminisme de la diferència. El primer grup es centrà principalment en la incidència política cap a les institucions i els partits polítics i la participació de les dones en la política tradicional, i el segon es dedicà a treballar en grups d'autoconsciència i de suport entre dones, tot plantejant una pràctica política basada en l'experiència de les dones. Qüestions com la participació de les dones al servei militar i l'exèrcit, per exemple, varen ser centrals en aquesta discussió²⁵.

La divisió ja s'havia fet palesa a les I Jornades estatals del 75, on es visibilitzaren dos corrents definits: el Movimiento Democrático de Mujeres (MDM)²⁶, creat el 1965, impulsat pel Partit Comunista Espanyol i el Col·lectiu Feminista²⁷. A Catalunya, el debat també havia emergit durant les Jornades Catalanes de la Dona del 76, però les diferències esclataren a les Jornades Feministes Estatals de Granada el desembre de l'any 79²⁸, després d'unes primeres eleccions democràtiques que no havien suposat un augment de la presència de dones a les institucions ni havien recollit les demandes del moviment feminista (com tampoc s'havien inclòs les crítiques i esmenes feministes a la Constitució del 78) i en un moment en què partits extraparlamentaris com la Lliga Comunista Revolucionària (LCR) i el Moviment Comunista (MC) havien adquirit més protagonisme al moviment²⁹. Una part de les participants va abandonar les jornades criticant l'organització de la trobada a càrrec de feministes de partits, tot rebutjant la presència d'aquests al moviment³⁰.

Centre de Documentació de Cala Dona

Naixia, doncs, el corrent de les independents³¹, que va realitzar diverses jornades estatals: a Barcelona, el 1980, on assistiren unes 2.500 dones; Vigo (1981); Donosti (1982); València (1983); Madrid (1984) i Las Lagunas de Ruidera (1986), en què es varen dissoldre "en constatar la manca de forces, objectius i perspectives comunes"³².

²⁴ Entrevista a Montse Otero, membre de la Xarxa Feminista i de Cala Dona.

"I jo, que les mirava [a les de la diferència] inicialment amb recel, vaig anar-hi a parar perquè als partits les reivindicacions feministes eren una mica un afegit, havies de barallar-te molt. Va constituir una sensació de malestar, nosaltres érem les que sempre estàvem 'amb el mateix rotllo', segons els companys. Una cosa important del feminisme és que implica la vida personal, i amb els companys estava influïent el posicionament ideològic al voltant d'això".

²⁵ Intervenció de Carme Alemany a la devolució de la primera edició de la recerca amb el moviment feminista, 29/3/2014:

"Unes eren per estar al servei militar i les altres, les independents érem fora de l'exèrcit, i això va ser realment una discussió molt forta perquè va coincidir amb els primers objectors de consciència que es manifestaven".

²⁶ A finals dels 60 l'MDM s'introduí a les associacions de mestresses de casa impulsades pel règim per a sortir del treball clandestí i acostar-se a les dones dels barris. El 20 de febrer de 1975, l'MDM va convocar i realitzar un boicot en forma de vaga de compres per la carestia de la vida i la pujada del preu del pa que fou secundat per 800.000 dones. A L. Gil, Silvia. *Nuevos feminismos. Sentidos comunes en la dispersión*. Ed. Traficantes de Sueños. Madrid, 2010, pàg. 58.

²⁷ L'MDM analitzava les relacions de dominació posant l'accent "en les relacions capitalistes de producció i en la divisió sexual del treball" i veia la lluita feminista com a "part d'una lluita global", mentre que els col·lectius feministes radicals "ho feien en la dimensió psico-sexual, tot pensant que la sexualitat d'homes i dones diferia radicalment i que el problema estava en la inferioritat amb què era considerada la diferència encarnada per les dones, com a "darrera classe oprimida". Per tant, consideraven que el feminisme és la "lluita" i la darrera revolució és la feminista. *Ibidem*, pàg. 61 i 62.

²⁸ Entrevista a Montse Otero:

"[La tensió de la doble militància] jo la situo a partir d'aquest moment [les jornades del 76] perquè a les dones que militàvem al Partit Comunista o Socialista ja ens tiraven en cara d'on érem, si d'aquí o d'allà. El debat més fort es va produir però més endavant, quan les dones de l'MC i de la LCR es van trobar enfrontades de forma agra amb el moviment feminista de la diferència (autònomes i independents), al 79 (Jornades de Granada)".

²⁹ L. Gil, Silvia. *Nuevos feminismos. Sentidos comunes en la dispersión*. Ed. Traficantes de Sueños. Madrid, 2010, pàg. 60.

³⁰ G. Luna, Lola: *De la emancipación a la insubordinación. De la igualdad a la diferencia*. 2000.

"A Granada van manifestar-se les ànsies de control d'un moviment que es preveia i es desitjava massiu. Les Jornades estaven pautades a la semblança dels Congressos partidistes, amb una centralització digna al més fidel leninisme. L'esbrancada fou enorme i les ferides marcaren el mapa feminista. Granada sempre fou i serà recordada com l'escenari d'inflexió del moviment a nivell estatal".

³¹ *Ibidem*.

"El feminisme independent es convertí en un paraigua sota el que s'emparaven diferents tendències: radicals, reformistes, lesbianes separatistes, dones a títol individual, i força exmilitants de partits. Això dificultava el debat i la producció intel·lectual. Però, si s'analitzen les ponències de les successives jornades, es troba, entre altres fils, el de la diferència sexual".

³² L. Gil, Silvia: *Nuevos feminismos. Sentidos comunes en la dispersión*. Ed. Traficantes de Sueños. Madrid, 2010, pàg. 145.

Entre les independents es trobaven dones “que renunciaven als partits un cop s’adonen que aquests no recullen ni valoren la problemàtica que els afecta, i altres que no han format part de les organitzacions polítiques en considerar que són patriarcal i reproductores de les desigualtats”. En tot cas, el discurs compartit és una visió de la diferència que entén que “la lluita per la desaparició de les desigualtats socials i econòmiques no és suficient per acabar amb el sistema patriarcal”³³.

A Catalunya, formen part d’aquest corrent grups com el Grup de Lluita per l’Alliberament de la Dona (1978) o LAMAR (Liga Antipatriarcal de Mujeres Antiautoritarias y Radicales), sorgit el 1975 de l’escissió del Col·lectiu Feminista de Barcelona (futur Partit Feminista). LAMAR impulsà el primer Casal de la Dona (1979-1981) i altres experiències de vida i organització assembleària entre dones i creà la 1a Comissió contra les Agressions a les Dones de la Coordinadora catalana³⁴. Algunes dones del grup introduiran el pensament ecofeminista a Catalunya des de la publicació Userda (1977)³⁵. Un cop tancat el Casal de la Dona, “va crear-se l’Assemblea de Feministes Independents, que es reunia a un casal de barri de Sants, i va participar a les 3eres Jornades Estatals de les Dones de Llars Mundet”³⁶.

1.2. Els 80: emergència de les diferències, dispersió del subjecte i institucionalització del discurs

A la dècada dels 80 els objectius i la composició del moviment viuen una transformació cabdal. En primer lloc pels grans canvis legislatius: la legalització dels anticonceptius (1977), la regulació del matrimoni i el divorci, la protecció de filles i fills nascuts fora del matrimoni (1981), la despenalització de les operacions de canvi de sexe (1983), la despenalització parcial de l’avortament (1985); la regulació de l’adopció (1988) i la derogació de la Llei sobre Perillositat Social i Rehabilitació Social (que no fou total fins el 1995, tot i que el 1979 es van eliminar els articles referits a actes d’homosexualitat i lesbianisme)³⁷. Els centres de planificació familiar i les cases d’acollida per a dones que han viscut violència masclista, autogestionats des del moviment als anys 70, són paulatinament integrats i absorbits pels ajuntaments³⁸. Alhora que s’eixampla la llibertat de les dones i s’eliminen discriminacions de gènere, es dona una “renúncia a processos polítics que es varen veure paulatinament desactivats”³⁹ i un desencís de la gent que, en el dilema ‘reforma o ruptura’ que marcà la transició, apostava per una transformació radical més que pel continuisme via socialdemocràcia.

En segon lloc, per l’aparició del feminisme d’estat o institucional, marcada per la creació d’organismes com l’Instituto de la Mujer (1983), que integra antigues activistes feministes, i l’Institut Català de la Dona-ICD- (1989), que el 2008 passarà a anomenar-se de les Dones, i pels efectes de la disciplina de partit en el moviment feminista, il·lustrats al debat sobre la doble militància⁴⁰. El 1987 el PSOE crea la Federación de Mujeres Progresistas, presidida per militants del partit tant a nivell estatal com a les diferents associacions de les comunitats autònomes, que serà un important lobby a l’hora de promoure les polítiques i lleis d’igualtat promulgades al llarg de les dècades següents, i que representa, entre altres entitats i personalitats, la tendència del feminisme de la igualtat a nivell estatal.

Tot i suposar un gran avanç respecte la situació anterior, l’adquisició de drets formals i la creació d’institucions i polítiques favorables a la igualtat es presentaren insuficients per assolir la transformació social profunda que buscava el moviment amb accions com, per exemple, la introducció de la coeducació al sistema educatiu: segons explica una activista, l’ICD, tot i tenir “una actuació transversal, en aquells moments tampoc no va resultar ser una eina útil per a introduir la coeducació”⁴¹.

³³ Moron, Maria a VVAA: “Reflexiones sobre el Movimiento Feminista de los años 80-90”. Revista *Mientras Tanto*, núm. 48, gener-febrer 1992, pàg. 34.

³⁴ Luna, L. *Apuntes históricos del feminismo catalán (1976-1986): De La Mar a las Lagunas de Ruidera, pasando por Granada*. 2003, citat a L. Gil, Silvia: *Nuevos feminismos. Sentidos comunes en la dispersión*. Ed. Traficantes de Sueños. Madrid 2010, pàg. 145.

³⁵ “Creuava pel grup LA MAR-LA MAR de tantes- un aire llibertari que portà a algunes cap a la vida alternativa de la Casa de Les Estrelles a Eivissa l’estiu de 1977. Aquesta via entroncava amb la tendència general de desencant que la Transició causà entre grups radicals (...) Vam fundar junt amb el grup Mujeres Libres de la CNT el primer Casal de la Dona al carrer Cardenal Casañas, on elles ja existien (...) enmig d’una diversitat de dones (periodistes, psicòlogues, mestresses de casa, les primeres joves a l’atur, obreres a l’atur, professores, estudiants i petites filles d’algunes) i d’un irreductible esperit assembleari, vam aprendre que la llibertat de pensament, organització, acció i expressió era una tasca difícil”.

³⁶ Peiró, Irene: *Quan les dones i la natura troben una causa comuna*. Dossier Ecofeminisme, Revista Dones 41, tardor de 2011, pàg. 7 i 8.

³⁷ “Userda va ser la primera revista ecologista que va sorgir a Espanya, dirigida per Santiago Vilanova, a la qual van seguir d’altres publicacions en castellà com Alfalfa. A Userda, es va començar a difondre l’ecofeminisme de la mà de membres del col·lectiu La Mar”.

³⁸ Luna, Lola. *Apuntes históricos del feminismo catalán (1976-1986): De La Mar a las Lagunas de Ruidera, pasando por Granada*. 2003, pàg. 106.

³⁹ *La ley de peligrosidad social y la represión franquista: La comuna*, Asociación de Presss del Franquismo.

<http://www.lacomunapressdel franquismo.org/2012/02/08/la-ley-de-peligrosidad-social-y-la-represion-franquista/>

Intervenció de Dolo Pulido (Ca la Dona) amb un apunt de Bàrbara Ramajo a la devolució de la primera edició de la recerca amb dones del moviment feminista, 29/3/2014:

“[derogar la llei de Perillositat Social] va ser clau per al tema de les lesbianes. Perquè sí que és cert que la llei actuava diferent amb els homes que amb les dones, amb els gais que amb les lesbianes, perquè els gais acabaven a la presó i poques dones van anar a la presó per ser lesbianes, perquè al lloc on se les tenia que posar en vereda era la família, i en el últim extrem a la presó. Així com amb aquesta llei molts homes acabaven a la presó moltes lesbianes acabaven en psiquiàtics. (I els treien la custòdia dels fills, apunta Bàrbara Ramajo). Això (...) determina una mica l’evolució del moviment de lesbianes a Catalunya, perquè hi ha un sector que segueixen les aliances amb els gais i prefereixen posar en primer lloc l’opció sexual com opció de lluita, i n’hi ha d’altres que pensen que no, que la seva primera situació com a lesbianes passa pel fet de ser dona, i és quan prefereixen treballar amb el moviment feminista”.

³⁸ L. Gil, Silvia. *Nuevos feminismos. Sentidos comunes en la dispersión*. Ed. Traficantes de Sueños. Madrid, 2010, pàg. 112 i 113.

³⁹ *Ibidem*, pàgs. 66-67.

⁴⁰ VVAA: “Reflexiones sobre el Movimiento Feminista de los años 80-90”. Revista *Mientras Tanto*, núm. 48, gener-febrer 1992, pàg. 37. Qüestionari contestat pel Safareig, grup de dones de Cerdanyola creat el 1976.

⁴¹ “En el nostre grup vivíem dones de distinta ideologia (PSC, PSUC, CNT, independents) fins aproximadament l’any 84, quan els socialistes ja estaven al poder i la nostra pràctica feminista entrà en conflicte amb les dones socialistes. Pèrdues que encara avui són doloroses; (...) potser amb l’experiència que avui tenim no hagués estat el mateix”.

⁴¹ Otero Vidal, Mercè: D’ “El llibre lila del cole” als projectes de coeducació. Revista de Ca la Dona núm 51, gener de 2006, pàg. 6.

1.2.1. El protagonisme del lesbianisme feminista

En aquesta dècada emergeixen les crítiques a la representació homogènia de 'la dona' com a subjecte universal, subjacents al debat igualtat/diferència, en què les feministes lesbianes van tenir un paper cabdal. De fet, abans de la divisió de Granada, grups com el Col·lectiu de Lesbianes Feministes de Barcelona, que el 1977 va fer el primer

comunicat sobre lesbianisme reivindicant una organització pròpia i autònoma dins el Front d'Alliberament Gai de Catalunya (FAGC), ja s'autodenominaven independents i autònoms i rebutjaven la doble militància.

A les Jornades de Granada, fou Gretel Amman, lesbiana feminista, qui formulà per primer cop el concepte de la diferència, oposat al de contradicció del materialisme marxista⁴². Quan el corrent de les independents es dissol el 1986 a les Jornades de Lagunas de Ruidera, neix la xarxa estatal de lesbianes, Red de Amazonas. La Red, que impulsa la revista *Laberint* fins l'any 1991 treballa amb grups com el Grup de Lesbianes Feministes de Barcelona (1987), la comissió de Lesbianes de l'Eix Violeta⁴³, el grup Lesbos (nascut de la coordinadora Gai i Lesbiana de Barcelona), o Les Noies del Casal (grup de lesbianes format al Casal Lambda)⁴⁴ i participa a la Coordinadora de Grups de Dones de Catalunya, malgrat que "rebutja la doble militància i la preponderància de les do-

⁴² L. Gil, Sílvia. *Feminismos: genealogía de las diferencias*. Periòdic Diagonal, 6 de gener de 2010. Arxiu Gretel Amman a <http://www.caladona.org/centredocumentacio/gretel/>

⁴³ L'Eix Violeta va ser part d'un moviment de dones joves feministes sorgit a partir del 85 a nivell estatal (amb el nom de Matarraskak al País Basc i Desobediència al País Valencià). A Catalunya l'Eix Violeta el composaven grups de dones joves a nombrosos instituts, amb un discurs propi que es plasmava a la revista *Mate Lila* i una presència molt activa tant a la Coordinadora Feminista com a iniciatives com l'ocupació feminista que va aconseguir la cessió de l'espai Ca la Dona per part de l'Ajuntament de Barcelona (veure pàgina 21).

⁴⁴ L. Gil, Sílvia. *Nuevos feminismos. Sentidos comunes en la dispersión*. Ed. Traficantes de Sueños. Madrid, 2010, pàg. 150.

nes de partit dins de la Coordinadora i tot sovint no assumeix certes reivindicacions ni se suma a campanyes⁴⁵.

L'any 80, en què la Internacional Gai i Lesbiana (ILGA) fa la seva trobada a Barcelona, les lesbianes feministes comencen a organitzar trobades estatals articulades amb el moviment feminista: les 1eres Jornades Estatals de Lesbianes es fan el juny del mateix any a Madrid. Les crítiques de les lesbianes feministes a l'heterosexisme imperant enriqueixen el debat del moviment i contribueixen a ampliar reivindicacions com la del dret al propi cos. El 1981, el 1er Encontre Estatal sobre el Dret a l'Avortament es va cloure amb l'acord de que "la reivindicació de l'avortament havia d'emmarcar-se en la lluita contra el model sexual dominant, tot admetent que les relacions sexuals van més enllà del marc heterosexual. A les jornades de Sexualitat del 1983, el moviment va trencar amb l'equiparació entre sexualitat i heterosexualitat"⁴⁶. A les Jornades sobre Lesbianisme organitzades per la Coordinadora Estatal d'Organitzacions Feministes el 1988, emergiren debats sobre temes tabú i polèmics dins el moviment, com la pornografia, l'ús de la violència consentida, la submissió o la humiliació com a font de plaer (pràctiques sadomasoquistes), la posada en escena dels rols de gènere (relacions *butch/femme* de parelles lesbianes en que s'adopta un rol masculí/femení) o les joguines sexuals⁴⁷. Espais com La Nostra Illa (1987) a Barcelona esdevindran un punt de referència per a les lesbianes feministes i generaran una producció cultural i artística que trencarà els imaginaris heteronormatius⁴⁸.

A més, l'aposta de les lesbianes feministes per organitzar-se autònomament als homes i les estructures mixtes, compartida amb les independents, deixarà una important empremta en el moviment feminista i les seves pràctiques de cara a la dècada dels 90⁴⁹.

⁴⁵ Pérez, Carmela a VVAA: "Reflexiones sobre el Movimiento Feminista de los años 80-90". *Revista Mientras Tanto*, núm. 48, gener-febrer 1992, pàg. 42.

⁴⁶ L. Gil, Silvia. *Nuevos feminismos. Sentidos comunes en la dispersión*. Ed. Traficantes de Sueños. Madrid, 2010, pàg. 138.

⁴⁷ *Ibidem*, pàg. 151.

⁴⁸ Ramajo, Bárbara. *Sobre l'heteronormativitat com a eix de poder: reflexions sorgides de l'Escola Feminista d'Estiu de 2011*.

"Barcelona, al llarg de la història i en concret als anys 90, ha estat un escenari d'experiències *butch/fem* dutes des de llocs com La Nostra Illa, on mensualment i durant algun temps es promocionava a l'ambient Sexilla. D'altra banda Fes-lu (Festivitats Lúdiques) el 1997 organitza a Zeleste una de les seves festes amb diverses performances, on s'inclouia un striptease i un (possiblement dels primers) concurs de dragkings".

⁴⁹ L. Gil, Silvia. *Nuevos feminismos. Sentidos comunes en la dispersión*. Ed. Traficantes de Sueños. Madrid, 2010, pàg. 151.

"Els plantejaments del feminisme independent i de les lesbianes autònomes deixen a les pràctiques dels noranta una empremta important, no perquè aquestes assumeixin el feminisme de la diferència en els mateixos termes, sinó per qüestions com: l'impuls experimental d'idees com l'autonomia en relació als homes per a reconstruir un món més propi; la importància de fomentar lazos i relacions entre dones; l'anàlisi d'una operativitat del micropoder; la sexualitat i el lesbianisme; les pràctiques d'autoconsciència i el partir "de si"; la construcció de comunitats alternatives que qüestionin l'espai institucional i capitalista; l'espontaneïtat i la invenció de noves eines polítiques; la revalorització, recerca i desenvolupament d'allò femení; la capacitat creativa i la construcció de moviments oberts i accessibles per a totes".

⁵⁰ Carmela, Pérez, feminista independent, a VVAA: "Reflexiones sobre el Movimiento Feminista de los años 80-90". *Revista Mientras Tanto*, núm. 48, gener-febrer 1992, pàg. 35.

⁵¹ La campanya de desobediència feminista pel dret a l'avortament porta al moviment a familiaritzar-se amb la realitat de les presons i fructificarà a la creació del grup Dona i Presó. El grup ho explica així:

"(...) unes quantes dones de la Coordinadora Feminista van ser empresonades i van tenir l'oportunitat de conèixer en la pròpia pell què era i com funcionava una presó per dins. Aquest descobriment, l'any 1987, va ser l'impuls per començar una nova lluita: treballar per la dignitat de la dona empresonada".

⁵² *El llibre lila del cole (1988): una eina de reflexió pedagògica molt útil encara*. Web de Ca la Dona, 24 de març de 2014. <http://www.caladona.org/2014/03/el-llibre-lila-del-cole-1988-una-eina-de-reflexio-pedagogica-molt-util-encara/>

1.2.2. Integrar la diversitat, articular l'horitzontalitat: cap a la lògica de xarxa

El 1985 unes 3.000 dones participen a les Jornades 10 anys de Lluita del Moviment Feminista a Barcelona, a les Llars Mundet, que finalitzen amb una campanya estatal contra les agressions a les dones i una altra per la despenalització total de l'avortament amb el lema "Jo també he avortat", i la pràctica del primer avortament clandestí de tota una sèrie⁵⁰ per desafiar la nova llei⁵¹.

Després de les Jornades, un grup de dones constitueix l'Assemblea de Dones d'Ensenyament, que

"reuní moltes dones mestres de primària, secundària i universitat que veien la necessitat molt concreta justament de com explicar a classe coses com l'avortament que aleshores (com ara) era una qüestió rellevant i que havia tingut molt ressò a la premsa a causa de l'avortament clandestí que s'havia fet a les Llars Mundet (...) A partir d'aquí ens plantejàrem com treballar als centres les qüestions importants del moviment feminista. L'ús sexista i androcèntric de la llengua va ser el primer aspecte i després ja va anar sortint tota la revisió del currículum androcèntric... Hi hagué molt intercanvi d'experiències i buscàrem la coincidència en el 8 de març als centres educatius fent cartells, enganxines, lemes... fins arribar a l'elaboració col·lectiva i a la publicació no institucional (el 1988) del *Llibre Lila del Cole*"⁵².

Mentre tant,

“es féu evident la necessitat de tenir un local a la ciutat, on es poguessin reunir tots els grups i totes les dones que formaven part del Moviment. Després de llargues negociacions amb l’Ajuntament de Barcelona sense resultats, el 19 de març de 1987, en una assemblea a la seu de la FAVB, decidíem, amb l’energia pròpia d’un desig llargament acumulat, l’ocupació d’un local municipal del carrer Font Honrada del barri del Poble Sec. Dos dies després, a les 12 del migdia del dissabte 21 de març, un centenar de dones començàvem una ocupació que va durar onze dies i a la qual la Guàrdia Urbana va posar fi utilitzant gasos lacrimògens. Finalment, l’octubre de 1987 s’arriba a un acord amb l’Ajuntament, que es compromet a subvencionar un local: Ca la Dona neix el juny de 1988, en un pis llogat a la Gran Via”⁵³.

Ca la Dona generà un espai de trobada, confluència i relació entre les dones i grups del moviment feminista on convisqueren els diferents corrents⁵⁴. Aquest espai comú afavorirà l’articulació del moviment (des d’aleshores les reunions de la Comissió 8 de març es realitzaran allà) i la creació d’iniciatives feministes de suport a les dones amb visió a mig i llarg termini en àmbits com la violència de gènere⁵⁵, com l’Associació de Dones contra la Violència Familiar Tamaia (1992), que amb els anys es convertiria en l’actual cooperativa Tamaia-Viure sense violència d’intervenció especialitzada i recuperació de la violència de gènere. Tamaia va nèixer amb l’objectiu d’engegar un Grup d’Ajuda Mútua entre dones que havien viscut violència masclista i altres professionals que les havien acompanyat en el procés de superar-la a la casa d’acollida de Barcelona, i amb el suport de la Comissió contra les Agressions de les dones a Barcelona⁵⁶, que en dissoldre’s els va cedir el fons econòmic que tenia per funcionar. Des del 1998 es coordinarà amb l’Espai pels Drets, que ofereix atenció jurídica gratuïta i a preus populars per a dones, també a Ca la Dona. De fet, Ca la Dona serà un node físic d’una xarxa de grups i dones que treballen per eradicar la violència de gènere: segons afirma una activista, “la forma com hem fet front a la violència masclista des de tots els barris i tot el moviment, ha estat molt important, ha estat un eix que ens ha unit i ha estat conductor al llarg de tot el temps”⁵⁷.

En el camp de la promoció de la salut amb perspectiva no androcèntrica sorgeix el grup Dona i Salut- Comissió pel Dret a l’Avortament (1993), resultant de la fusió del grup Dona i Salut, creat entre el 1989 i 1990, i la Comissió de Barcelona pel Dret a l’Avortament, que havia nascut al final dels 70 al caliu de la persecució a l’avortament, exemplificada en fets com el judici contra les dones de Bilbao l’any 79. Aquest grup,

⁵³ Història de Ca La Dona. *De com va nèixer Ca la Dona: heredes d’una llarga tradició*, a <http://www.caladona.org/historial>

⁵⁴ Entrevista a Montse Otero, membre de Ca La Dona i la Xarxa Feminista de Catalunya.

“En aquest moment tant a Ca la Dona com al Moviment Feminista tenen molta força dones de la Lliga i l’MC, dones que s’han mantingut des d’aleshores. Jo m’alinee amb el moviment feminista de la diferència, que és una mica diferent, però, del que hi havia els 70. En aquell moment l’èmfasi estava posat en (...) la maternitat, perquè totes les dones vinculades a partits van acabar amb el feminisme de la igualtat de drets, i la diferència reivindicava el fer de les dones”.

⁵⁵ Durant els anys 80 es posen en marxa les cases d’acollida, que el 1997 sumen 129 arreu de l’Estat. Des de 1989 el Codi Penal considera un delictes els maltractaments reiterats al nucli familiar; amb la reforma de 1995 s’agreugen les penes per maltractaments i s’hi afegeix, a més, la pena corresponent a la magnitud de les lesions causades. Però, la violència masclista roman oculta a l’espai privat, fins el 1997 no s’inicia el recompte de dones assassinades per maltractadors, reivindicació llargament reclamada per les organitzacions feministes. Bosch Fiol, Esperanza i Ferrer Pérez, Victoria A. “La violència de gènere: de qüestió privada a problema social”. A *Intervención Psicosocial. Revista de igualdad y calidad de vida*, vol. 9, núm. 1, pàgs. 7-19, 2000.

⁵⁶ Des del 1992 Tamaia “ha acompanyat a més de 6.000 dones en el procés de sortir de la violència masclista”. Web de Tamaia: www.tamaia.org

⁵⁷ Intervenció de Montserrat Pineda (Creación Positiva, Xarxa de Dones per la Salut) a la devolució de la primera edició de la recerca, 29/03/2014.

“Fins i tot el debat, en el que no entraré, sobre si trata, prostitució o eufemismes, etc. etc..., tot això s’ha emmarcat dins l’eix de violència masclista, hi ha fets que s’han perdut i que ara mateix és important visibilitzar, sobretot per cap a on anem”.

⁵⁸ Valls Llobet, Carme: *Les dones i la salut*. Col·leccions CIP (Institut de Ciències Polítiques i Socials). Articles Feministes, número 3, 2010.

"(...) es constitueixen com a Dona i Salut- Comissió pel Dret a l'Avortament per abordar altres temes de salut des del punt de vista de les dones. Volen denunciar el sistema sanitari que pretén manipular, dominar i fer negoci de la salut i els processos fisiològics des de l'anticonepció al naixement, passant per la menopàusia. Volen corregir, -denunciant, intervenint-, el biaix de gènere que hi ha en tota la medicina i, en general, canviar el model d'assistència sanitària que hi ha actualment. Creuen que és fonamental oferir recursos propis i alternatius-grups d'autoajuda, d'autoconeixement, espais polivalents per practicar esport, etc.- que ens ajudin, a les dones, a resoldre les influències negatives que els rols de gènere poden tenir sobre la salut mental i física. Volen que la salut de les dones sigui concebuda holísticament: tan física com mentalment, com en relació al mitjà -urbà o rural- com al lloc social on es troba, com ecològicament, etc., que se'n consideri persones sense biaix de gènere".

⁵⁹ Cervera, Montserrat a VVAA: "Reflexiones sobre el Movimiento Feminista de los años 80-90". *Revista Mientras Tanto*, núm. 48, gener-febrer 1992, pàg. 41 i 42.

⁶⁰ DOAN foren fortament influenciades per l'experiència del campament de dones de Greenham Common l'any 81. El 1985 van omplir un tren amb 600 dones contra la instal·lació d'una acadèmia militar a Tortosa. Lorenzo, Josemi: *Antimilitarismo y feminismo. Las mujeres, la campaña insuñisión y 25 años desobedeciendo*, pàg. 190.

"L'experiència d'aquestes antimilitaristes britàniques (...) fou el germen de la creació de col·lectius com DOAN a partir de contactes amb les dones de Greenham. Des d'aleshores, s'han destacat en acampades en centres catalans que recolzen el militarisme (el 1987 participaren 13 dones catalanes al campament anglès), campanya Anti-OTAN, protestes contra la guerra del Golf i coordinació amb les Dones de Negre iugoslaves".

⁶¹ Morón, M. a VVAA: Reflexiones sobre el Movimiento Feminista de los años 80-90. *Revista Mientras Tanto*, núm. 48, gen-feb 1992, pàg. 45.

"El moviment feminista ha estat capdavanter en aportar formes d'organització. Ha plantejat debats i problemes que posteriorment han estat assumits per altres col·lectius com ecologistes, antimilitaristes... Les dones, a nivell individual o en grup, han format part d'aquests moviments socials, tot i les contradiccions que tot sovint els suposa. Les feministes desitgen trobar un model d'articulació que no sigui estàtic. Perquè això sigui possible s'ha d'engegar a l'interior dels col·lectius alternatius, organitzacions socials, partits polítics... una reflexió interna i personal sobre el sistema de relacions que es deriven del sistema patriarcal en què totes i tots estem immersos"

⁶² Cervera, Montserrat; M. Jesús Pinto i El Safareig, a VVAA: Reflexiones sobre el Movimiento Feminista de los años 80-90. *Revista Mientras Tanto*, núm. 48, gener-febrer 1992, pàg. 41 i 43.

⁶³ Pinto, María Jesús, feminista i militant de Revolta, a VVAA: Reflexiones sobre el Movimiento Feminista de los años 80-90. *Revista Mientras Tanto*, núm. 48, gener-febrer 1992, pàg. 44.

"Han recolzat lluites sindicals, les seves pancartes s'han vist desplegadas a la vaga general del 14-D, als Primers de Maig (...) l'esforç del moviment feminista té molt a veure amb el fet que les mateixes secretaries de la dona de sindicats hagin pogut plantejar debats i qüestionar coses que fins fa poc temps eren intocables. Les transformacions, tot i que tímides, en aquestes organitzacions, li deuen molt a la tenacitat del moviment feminista i també a la tossuderia de les militants feministes sindicals..."

⁶⁴ Vallejo Calderón, Dolores: *Entrevista a Mercè Otero Vidal*, Inform@ Digital, Revista de CCOO Ensenyament, 5 de març de 2012.

"(jo començo a treballar projectes amb docents i centres) a l'Assemblea de Dones de l'Ensenyament, amb l'adhesiu que es va convertir en lema de presentació, "Les nenes bones van al cel i les dolentes a tor arreu", passant a l'acció i treballant durament i entusiàsticament als centres on s'anava implantant. Eren els moments de les mesures d'acció positiva per trencar la inèrcia androcèntrica i patriarcal dominant. (...) va ser necessari editar manuals sobre l'ús no sexista i androcèntric del llenguatge, revisar els llibres de text (...) Aquest aspecte, el sindicat també l'ha tractat amb interès. De la fidel i continuada dedicació a la coeducació de les sindicalistes en temin prou evidències, per exemple, amb la feina feta per les dones de CCOO: publicacions revistes i materials. També cal agrair que, ja en aquells anys, des d'alguns municipis es van promoure programes per treballar la igualtat, i un dels pioners va ser el PAIODH (Pla d'acció per la Igualtat d'Oportunitats de les dones de l'Hospitalet de Llobregat) (...) De les inquietuds municipals per la coeducació cal citar l'IMIPAE (Institut Municipal d'Investigació en Psicologia Aplicada a l'Educació) amb la Montserrat Moreno, antecessor de l'actual IMEB (Institut Municipal d'Educació de Barcelona) a l'Ajuntament de Barcelona,

que amb el temps esdevindrà la Xarxa de Dones per la Salut, té com a objectiu abordar altres temes de salut des del punt de vista de les dones⁵⁸.

També neixen propostes que vinculen art i política i que viuran una autèntica explosió durant aquesta dècada, com la Mostra d'Art de Dones Fem Art (1994).

A Ca la Dona es reuneix la Coordinadora Feminista, que "aplega dones de barris, pobles, joves, de les secretaries dels sindicats, grups centrals d'avortament, agressions, lesbianisme, antimilitarisme... Segueix representant un feminisme militant, actiu i reivindicatiu"⁵⁹. Més enllà de la Coordinadora, al moviment feminista organitzat conflueixen grups de dones de lluites emergents com l'antimilitarisme o el pacifisme com DOAN (Dones Antimilitaristes, 1985)⁶⁰ que aporten perspectiva feminista a l'organització i els debats de les lluites socials⁶¹. També s'hi apleguen dones professionals, per exemple advocades de l'Associació de Dones Juristes (1989); de llibreries; del moviment veïnal i ciutadà⁶² i de partits, de secretaries de la dona de sindicats⁶³ com CCOO i USTEC o del moviment

per la coeducació, "quan sorgeixen, es podria dir en paral·lel, l'Assemblea de Dones per l'Ensenyament, les secretaries de la Dona dels sindicats d'Ensenyament; els temes de dones en els moviments de renovació pedagògica ([Associació de Mestres] Rosa Sensat), les inquietuds de les àrees d'educació d'alguns municipis i la sensibilitat de dones de la universitat que dediquen els seus esforços a la coeducació i al feminisme"⁶⁴.

En aquesta xarxa àmplia també participen les dones que impulsen els primers centres i espais universitaris d'estudi per a les dones com Duoda (1989), o el Seminario Interdisciplinar Mujeres y Sociedad (SIMS), que el 1989 va organitzar el primer doctorat interdisciplinari i interuniversitari sobre dones a les universitats de l'estat espanyol, tot plantant la llavor d'un autèntic "florir" d'espais diversos que incorporen la visió feminista a l'acadèmia fins els nostres dies⁶⁵.

1.3. Els 90 i 2000, la Tercera Onada del moviment feminista a Catalunya

Als inicis dels 90, emergeix el debat sobre formes organitzatives per avançar en l'articulació del moviment, sigui amb dones autònomes i independents o amb les que participen en altres organitzacions, lluites i espais⁶⁶. Quan comencen a preparar-se les Jornades de 20 anys de Feminisme a Catalunya de 1996 la polarització igualtat/diferència sembla haver-se apaivagat i al moviment conviuen i treballen dones i grups amb diferents visions.

“El feminisme de la igualtat, conceptualitzat de forma antagònica al moviment feminista divers i plural ha perdut força. Dintre els feminismes actuals hi ha dones que tenen un paper de reivindicació de drets, però no estan enfrontades. Hem aconseguit una cosa que no ha passat a altres llocs. A Catalunya hi ha una manera de fer que ha permès cosir les cicatrius de la transició i recosir-ho. En la preparació de les jornades del 96, que vam començar al 94, vam fer un acte molt unitari a Cotxeres de Sants que intentava recollir totes les sensibilitats: als feminismes hi cabem totes, sumem”⁶⁷.

Centre de Documentació de Ca la Dona

Després de les Jornades, i amb la filosofia del ‘totes sumem’, es crea la Xarxa Feminista de Catalunya, que segueix funcionant fins a l’actualitat.

“Pensem que s’ha de continuar treballant amb la intersecció de diferents feminismes i vam crear la Xarxa, en aquell moment no hi havia internet, la idea de xarxa era molt nova (...) volíem transmetre la idea que tots els nodes la sustenten (...) Vam vincular-nos unes 300 o 400 dones i entre 40 i 60 grups de Catalunya. Però amb el pas del temps, tenim una base de dades de les dones que han participat algun cop en alguna activitat amb unes 5.000 adreces”⁶⁸.

“Amb molt de contingut polític, reflexió més que acció, dones més aviat (per contextualitzar) properes a Duoda, en la línia més italiana, altra gent diferent... al nucli de la xarxeta (...) es pensaven continguts per la següent assemblea, venien 60-70 dones, de pobles, res a veure amb allò

evidentment; sobretot, però, va ser modèlic el PAIODH, que dirigia Pilar Codina i i que tan bones experiències va propiciar, com per exemple els tallers d’autonomia i supervivència quotidiana que fèiem amb l’alumnat del meu institut (...) També vull destacar la feina de la universitat per donar resposta teòrica de fonamentació, perquè el feminisme comparteix la pràctica i la teoria, per això, cal reconèixer la feina dels seminaris dels instituts de ciències de l’educació i podem citar, entre d’altres, les aportacions de la Marina Subirats i l’Amparo Tomé”.

Otero Vidal, Mercè: D’ “El llibre lila del cole” als projectes de coeducació. Revista de Ca la Dona núm 51, gener de 2006, pàg 5:.

“Els ICE, en especial el de la UAB, i altres instàncies de formació del professorat (Associació de Mestres Rosa Sensat) van posar en marxa alguns seminaris sobre coeducació amb les publicacions corresponents.

Les Secretaries de la Dona dels sindicats d’ensenyament (CCOO, USTEC) potser han estat els col·lectius més il·lustrats i que han mantingut una més ferma continuïtat en la reivindicació de la coeducació”.

⁶⁵ Intervenció de Bárbara Ramajo a la devolució de la primera edició de la recerca amb dones del moviment feminista, 29 de març de 2014. Veure capítol 2.4, cita al peu núm 219.

⁶⁶ Cervera, Montserrat; Pérez, Carmela i Pinto, María Jesús a VVAA: Reflexiones sobre el Movimiento Feminista de los años 80-90. *Mientras Tanto*, núm. 48, gener-febrer 1992, pàg. 44, 45 i 46.

“Ens trobem amb la necessitat d’articular un feminisme que combini la reflexió amb la pràctica reivindicativa. Reflexió amb totes les dones interessades, d’altres moviments i grups de dones (...) un feminisme reivindicatiu i militant capaç de defensar els drets de les dones en tota la seva diversitat”.

“Un moviment que vulgui ampliar-se ha d’estructurar-se per arribar i involucrar a les dones amb vides “típiques”, ‘idear formes organitzatives i informatives àgils i a l’abast de molta més gent que la que disposa de tardes i dissabtes lliures”.

“És imprescindible buscar xarxes organitzatives àmplies i obertes que permetin contrastar reflexions i experiències (...) que facin possible un treball en comú amb els diversos grups de dones. Sense sectarismes, des de la pluralitat, tant d’idees i projectes com de les fórmules organitzatives de cada grup”.

“Hi ha problemes d’organització al moviment feminista. Es fa molt difícil aixamplar els espais on es comparteixen les experiències particulars de cada grup. La via que abans teníem era la Coordinadora i actualment és una organització feble. (...) Creiem que hi ha un empobriment del discurs per no tenir un forum on poder contrastar el treball particular”.

⁶⁷ Entrevista a Montse Otero, membre de la Xarxa Feminista i de Ca la Dona.

⁶⁸ *Ibidem*.

minúscul d'ara, assemblees bimensuals de 80 dones, amb un qüestionari que preparava un petit nucli, junt amb 20 minuts d'exposició. Sense massa baralles, pel que havien estat les baralles...⁶⁹

1.3.1. L'era global: Multiplicació dels subjectes, feminismes i mestissatge de moviments

Als 90, la reorganització global del capitalisme i transformació vertiginosa de la societat, la família i les mateixes vides, “una època en què els projectes emancipatoris no estan de moda, d'escepticisme i pèrdua de perspectives en què s'accentua l'individualisme i és més difícil una militància constant”⁷⁰, coincideix amb el final del subjecte únic del feminisme i el naixement dels nous feminismes a l'Estat espanyol: “una nova forma d'entendre el feminisme que ja no està definida per una línia única de sentit ni per uns interessos necessàriament compartits”⁷¹.

“Lesbianes, insubmises i antimilitaristes, *queer*, transsexuals, autònomes, internacionalistes, precàries, treballadores del sexe, okupes, migrants o universitàries s'organitzen en col·lectius petits, composant un nou mapa de grups descentralitzats que elaboren de forma crítica i contundent qüestions que en general no estaven sent abordades pel moviment feminista tradicional, o eren tractades de forma més aviat marginal: la precarietat, l'antimilitarisme, les transformacions del treball, les migracions, la sida, la diversitat sexual o la institucionalització del feminisme”⁷².

En l'era de la globalització les lluites passen a tenir una doble dimensió, transnacional i local (‘pensa globalment, actua localment’) i els nous feminismes emergents s'enxarxen per reinventar-se als dos nivells. Un exemple primerenc és el de la Xarxa internacional Dones de Negre contra la Guerra, que neix el 1989 com una iniciativa conjunta d'israelianes i palestines en contra de la ocupació dels territoris palestins més enllà de la frontera de 1967, establerta com a límit per la comunitat internacional. El 1996, després de la guerra a l'ex Iugoslàvia, les Dones de Negre de Sèrbia celebren el seu cinquè encontre a Belgrad. Hi assisteixen dones feministes de tots els continents, entre elles algunes de Dones per Dones (1992), col·lectiu sorgit després de la desaparició de DOAN, integrat a la Xarxa de Dones de Negre⁷³. També hi van dones del moviment d'insubmissió vinculades al Moviment d'Objecció de Consciència⁷⁴, i del grup Ruda de Saragossa, vinculades al CAMPI (Col·lectiu Antimilitarista per la Insubmissió Total) i Mili KK i al nou moviment autònom nascut a finals dels 80 arreu de l'estat⁷⁵, on ja havien sorgit els primers grups de dones feministes.

A la lluita antimilitarista “feministes, lesbianes, transsexuals, gais, van coincidir en la crítica a la institució militar on s'enfortien i engrandien valors masclistes i es perpetuava la rigidesa de la norma heterosexual, els rols de gènere i la subordinació de la dona”⁷⁶. El 1997, el Front d'Alliberament Gai de Catalunya (FAGC) llança la campanya Insubmissió Marika, a la que se suma el Grup de Lesbianes Feministes de Barcelona (GLFB). Un exemple del “mestissatge del moviment LGTB amb les lluites socials emergents com l'okupació o el moviment autònom”, en què les lesbianes feministes tingueren un paper important. En aquella època grups com el GLFB plantejaven al moviment la necessitat de superar la “institucionalització” del feminisme i “crear ponts amb altres moviments i col·lectius: dones feministes no organitzades en el moviment feminista dominant, transsexuals, lesbianes no feministes, *queers*, gais, etc”⁷⁷. De fet, segons Sílvia L. Gil, les Jornades de 20 anys de moviment feminista català del 1996, on les lesbianes feministes tingueren un important protagonisme, donaren l'impuls decisiu per a l'organització posterior de les Ieres Jornades Estatals de Grups de Lesbianes, “síntoma definitiu d'un gir organitzatiu de l'activisme lesbià” que als

⁶⁹ Carme Alemany, Diàleg sobre feminisme, autonomia i institucionalització, 25/07/12.

⁷⁰ Cervera, Montserrat a VVAA: “Reflexiones sobre el Movimiento Feminista de los años 80-90”. *Revista Mientras Tanto*, núm. 48, gener-febrer 1992, pàg. 46.

⁷¹ L. Gil, Sílvia. *Nuevos feminismos. Sentidos comunes en la dispersión*. Ed. Traficantes de Sueños. Madrid, 2010, pàg. 35.

⁷² “A les noves pràctiques que sorgeixen en aquest context les anomenem ‘noves feminismes’, no només com una forma d'anomenar quelcom que ja està reformulat de forma irreversible al moviment feminista tal com el coneixiem, sinó com a forma d'articular un nou marc de problemes i estratègies en el context dels nous circuits oberts per la globalització”.

⁷³ *Ibidem*, pàg. 203.

⁷⁴ Durant la guerra a l'ex Iugoslàvia, Dones per Dones contacten amb dones de Croàcia i Bòsnia i després se sumen a la Xarxa Internacional Dones de Negre. *Dones x Dones. Feministes contra la guerra*. Barcelona, 2006.

⁷⁵ Al seu 2on Congrés a Madrid el 1986, el MOC (on les dones tingueren un protagonisme important des dels seus inicis als 70) explicà la “necessitat de desenvolupar un esperit renovador i no masclista en les relacions personals”. Grupo de Mujeres del MOC. “El Trabajo de Mujeres en el Movimiento de Objeción de Conciencia”. En *Dossier Mujer i Antimilitarismo*, autoeditat, 1991.

⁷⁶ L. Gil, Sílvia. *Nuevos feminismos. Sentidos comunes en la dispersión*. Ed. Traficantes de Sueños. Madrid, 2010, pàg. 77 i 78.

⁷⁷ “A la segona meitat dels vuitanta sorgeix un moviment molt vinculat a l'okupació de cases que pensa l'autonomia ideològicament, tot fent-ne un senyal d'identitat. (...) En l'interior del moviment autònom van néixer grups de dones que van viure amb intensitat les contradiccions d'aquesta dinàmica. Van buscar altres llenguatges, altres formes de participar als projectes, altres formes d'expressió més adequades a les seves inquietuds, generalment invisibilitzades per la uniformitat d'un model masculinitzat”.

⁷⁸ *Ibidem*, pàg. 203.

⁷⁹ GLFB. *El vestit nou de l'emperadriu*. Ponència presentada a les Jornades Feministes Estatals, Còrdova, 2000.

90 passarà a articular-se amb col·lectius autònoms o grans estructures LGTB que es consolidaran institucionalment durant la dècada següent⁷⁸.

Un altre eix d'articulació és la resistència al procés emergent d'integració europea, que coincideix amb les celebracions del Cinquè Centenari de la colonització. L'any 1992, amb la campanya "Desemmascarem el 92" contra el neocolonialisme i el genocidi dels pobles de Llatinoamèrica és "el primer cop que col·lectius d'insubmisos, pacifistes, ecologistes, feministes internacionalistes, autònoms i altres grups de barri treballen conjuntament de manera transversal" a escala estatal⁷⁹. Aquell mateix any, després de la signatura del Tractat de Maastricht que marca l'estratègia geopolítica de la Unió Econòmica Europea, sindicats crítics, assemblees d'estudiants i persones aturades i moviments socials conflueixen en la Marxa contra l'Atur, la Pobresa i l'Exclusió Social (1993) convocada per la Xarxa Baladre contra la política de "privatització, precarietat i fronteres"⁸⁰ del projecte europeu⁸¹. El 1994 comença amb la quarta vaga general del període democràtic contra una reforma laboral que introdueix les Empreses de Treball Temporal al mercat de treball. Aquell Primer de Maig⁸² s'organitzen Assemblees contra l'Atur i la Precarietat i mobilitzacions autònomes -sense partits ni sindicats- a diversos barris de Barcelona, amb participació de centres socials okupats, sindicats minoritaris i assemblees universitàries on funcionen grups de dones com les Bruixes Liles (Universitat de Barcelona). Aquell any, fruit d'"d'un seminari sobre la mirada no androcèntrica de l'economia" sorgeix el grup Dones i Treballs⁸³.

L'aixecament zapatista del gener del 1994, que crida a la resistència global contra el neoliberalisme i planteja "una nova forma de pensar la política"⁸⁴, obre una nova fase de convergència de les lluites a escala global. El 1996, l'EZLN va realitzar el 1er Encontre Intergalàctic per la Humanitat i Contra el Neoliberalisme a Chiapas; el següent va realitzar-se a l'Estat Espanyol durant l'estiu de 1997 i va comptar amb una mesa de dones a l'Eskalera Karakola, centre social okupat feminista de Madrid. A Catalunya, espais i grups vinculats al moviment autònom, com els Centres Socials Okupats La Vakeria o l'HAMSA de Barcelona, acolliren l'encontre. L'any 1998 es fa la primera Assemblea Global dels Pobles davant la reunió de la OCDE a Ginebra i el següent la primera Contracimera antiglobalització a la trobada de la OMC a Seattle (1999). Després del 1er Fòrum Social a Florència (2002) creixen i es consoliden les xarxes de i entre moviments i de lluites globalitzades (un exemple són les marxes globals contra la guerra a Iraq, primeres mobilitzacions convocades global i simultàniament de la història, que a casa nostra conflueixen a la Plataforma Aturem la Guerra el 2003) on s'assagen noves formes de mobilitzar-se, actuar i comunicar (Reclaim the Streets⁸⁵, art polític, guerrilla de la comunicació...) que els feminismes incorporen i enriqueixen. De fet, "les pròpies juntes organitzadores dels Fòrums Socials Mundials han reconegut per escrit que incorporen pràctiques organitzatives del moviment feminista"⁸⁶.

En aquesta etapa comença a bastir-se una xarxa internacional per la defensa del medi ambient. El 1994, després de la Cimera de la ONU de 1992 sobre la Terra a Rio de Janeiro, es crea la Xarxa Global d'Ecoviles⁸⁷, que farà la seva primera trobada a l'Estat Espanyol el 1998 a Tarragona. El 1996, Vandana Shiva, un dels referents internacionals de l'ecofeminisme, que vincula l'explotació de la natura amb la de les dones, participa al 4art Simposi Internacional Dona, Medi Ambient i Desenvolupament Sostenible a Barcelona, on també assisteixen Les Petras, un dels primers grups ecofeministes a Catalunya⁸⁸. El corrent ecofeminista estarà present també a iniciatives com la Xarxa de Consum Solidari (1996); la Plataforma en Defensa de l'Ebre (2000); la Xarxa per una Nova Cultura de l'Aigua (2001); la Plataforma Transgènics Fora (2003) o l'Aliança per la Sobirania Alimentària dels Pobles a Catalunya (ASAP)⁸⁹.

⁷⁸ L. Gil, Sílvia. *Nuevos feminismos. Sentidos comunes en la dispersión*. Ed. Traficantes de Sueños. Madrid, 2010, pàg. 192.

⁷⁹ *Ibidem*, pàg. 241.

⁸⁰ *Ibidem*, pàg. 242.

⁸¹ El Fòrum L'altra cara del projecte europeu i la campanya Contra l'Europa del Capital amb motiu de la Presidència Espanyola de la Unió Europea el 1995, o la I Marxa Europea contra l'Atur i la Pobresa, convocada per la Plataforma Anti-Maastricht (1997) i on participen 50.000 persones d'arreu d'Europa, aniran ampliant la xarxa movimentista.

⁸² Azrahed, Abdul. *15 anys construint allò comú: L'autonomia al barri de Sants*. La Ciutat Invisible.

⁸³ En aquells anys Dones i Treballs se centraran en estudiar el treball domèstic i reproductiu.

⁸⁴ L. Gil, Sílvia. *Nuevos feminismos. Sentidos comunes en la dispersión*. Ed. Traficantes de Sueños. Madrid, 2010, pàg. 243.

"allunyant-se tant dels partits que competeixen per la presa del poder i busquen adhesions unitàries a programes d'estratègia política com de les guerrilles armades que, al marge de la societat, apareixen com verdaderes avantguardes elitistes de la lluita (...) S'armaven de la paraula, la comunicació, la ironia i la creació de llaços amb altres realitats, tot formant una xarxa en què brillava una nova cartografia de resistències globals".

⁸⁵ L. Gil, Sílvia. *Nuevos feminismos. Sentidos comunes en la dispersión*. Ed. Traficantes de Sueños. Madrid, 2010, pàg. 250 a 252.

"Reclaim the streets (Reclama els carrers) és una forma de protesta i mobilització dels grups ecologistes dels inicis dels 90 a Gran Bretanya: música, ball, camions amb soundsystem, performances i altres accions creatives com a forma d'intervenció a l'espai públic. A l'Estat espanyol arriben el 98 amb les Jornades de Lluita Social convocades per diferents col·lectius a Madrid i a les Jornades Trenquem el Silenci (maig del 99) a Barcelona".

⁸⁶ Tona Gusi, intervenció a la devolució de la primera edició de la recerca amb dones del moviment feminista, 29 de març de 2014.

⁸⁷ Grau, Elena: "Otra forma de vida: colaborar con la naturaleza. Entrevista a Anna Bosch", a VVAA: *Mujeres que alimentan la vida. Selección de Textos (1996-2008)*, pàg. 60. Icaria, Barcelona, 2010.

⁸⁸ Anna, Bosch (1950-2009), fundadora d'Acció Ecologista Catalunya (Federació Catalana d'Ecologistes en Acció), membre de Las Petras i col·laboradora de Dones i Treballs, és una de les activistes del corrent ecofeminista. Bosch, A. (Ponència presentada a l'Encontre Internacional L'agricultura i l'alimentació en les relacions Sud-Nord, organitzat per Sodepau, Barcelona, març 1999) a VVAA: *Mujeres que alimentan la vida. Selección de Textos (1996-2008)*, pàg. 50 a 52. Icaria, Barcelona, 2010.

"(...) La desvalorització de la necessitat, que és la desvalorització del cos, comporta també la desvalorització de tot el treball i el compromís humà que exigeix la satisfacció d'aquestes necessitats tant reals com materials. Aquestes necessitats han estat i són ateses per les dones segons la històrica divisió sexual del treball. La cura de la vida humana ha estat i segueix sent tasca de les dones. (...) La centralitat de la tasca civilitzadora femenina i la seva importància cabdal per a la vida humana és invisible al sistema econòmic, com si no fos tangible ni material. És funcional al sistema, però, no reconeguda, i per tant, marginal".

⁸⁹ Decàleg de l'ASAP Catalunya, 2010: http://repera.files.wordpress.com/2010/04/asac_decaleg.pdf

"Amb les dones com a protagonistes: fem visibles les dones camperoles com les que prenen la major responsabilitat a l'hora de transmetre la cultura pagesa i de fer brollar el camp, malgrat ser expulsades de la propietat de la terra i la seva situació sigui encara més precària. I el mateix amb totes les que participen en tot el procés de la cadena alimentària".

També a l'any 96 se celebra a Barcelona el Congrés Internacional, “Dones, Salut i Treball”, amb l'assistència de 53 països, organitzat pel CAPS (Centre d'Anàlisi i Programes Sanitaris). El Congrés, del que resulta un Document de Consens encara vigent a l'actualitat, és la culminació d'un seguit de seminaris i simposis internacionals que el CAPS impulsa des de l'any 90 i que apleguen grups de recerca sobre dona i salut de diversos llocs del món⁹⁰. Un any més tard i amb motiu del 28 de maig, Dia Internacional d'Acció per a la Salut de les Dones, que se celebra des de 1987, el CAPS impulsarà la creació de la Xarxa de Dones per la Salut de Catalunya, juntament amb una vintena d'entitats que treballen aspectes de la salut de les dones a l'àmbit de Catalunya, el grup Dones i Salut de Ca la Dona i diverses dones a nivell individual. La Xarxa neix amb el bagatge de les “idees dels anys setanta i vuitanta del moviment feminista i per la salut”, raó per la qual “el discurs i l'autoorganització de les dones”, “assenen les bases del que seran les pràctiques i els debats actuals sobre la salut de les dones”, i “posen sobre la taula el seu drets de la salut i altres debats alternatius, com els referents teòrics i pràctics per controlar les polítiques públiques”⁹¹. Des d'aleshores, la Xarxa, a més d'organitzar jornades temàtiques al voltant del 28 de maig, “participa activament a les reunions en què s'avaluen o decideixen polítiques públiques, a la Diputació de Barcelona o al Departament de Salut de la Generalitat”⁹².

La 4a Cimera de l'ONU sobre les dones a Beijing l'any 1995 motivarà la creació de noves xarxes feministes globals amb eixos com la representació equilibrada i no discriminatòria de les dones als mitjans de comunicació, impulsades per projectes capdavanters de comunicadores del Sud com la Xarxa de Comunicació Alternativa de la Dona FemPress (1978) o el Centro de Información y Comunicación de la Mujer (CIMAC, 1988). L'Associació de Dones Periodistes de Catalunya (1992), promou investigacions sobre representació de gènere als mitjans⁹³ i les jornades sobre dones i comunicació de 1994, i farà xarxa amb projectes que promouen l'accés de les dones a les noves tecnologies d'informació i comunicació (TIC), com AMECO (1995), Mujeres en Red (1997) o Les Penélopes (1996), creadores de la primera web europea per a dones. Un camí que culminarà a la Xarxa Internacional de Periodistes amb Visió de Gènere (2005), que compta amb associacions dinamitzadores a Catalunya⁹⁴ i l'Estat espanyol. També de cara a Beijing, la Federació de Dones de Quebec va realitzar una Marxa contra la Pobresa de les Dones. Durant el Fòrum Alternatiu d'Organitzacions, en constatar que “arreu del món les dones estan més determinades que mai a lluitar per la igualtat, el desenvolupament i la pau” convoquen una marxa mundial de dones cinc anys més tard. El 2000 s'havien sumat a la Marxa més de 3.500 grups de dones de 126 països, entre ells la Marxa Mundial de les Dones contra la Pobresa i la Violència a Catalunya. La Marxa Mundial tindrà un important paper a les lluites globals d'aquesta dècada⁹⁵.

1.3.2. L'emergència dels nous grups feministes autònoms

Tal com assenyala Silvia L. Gil, en aquesta dècada “unitat, coordinació i autonomia dins el moviment deixaran de ser noms entrelaçats”⁹⁶, tot i que se celebren dues jornades feministes estatals al 1993 (Madrid) i al 2000 (Còrdova). Ja hem vist que en aquests anys grups com el GLFB proposen “tendir ponts” amb altres moviments socials, tot veient que “les dones joves militen en grups mixtos i, d'altra banda, les inquietuds que els toquen més de prop no es prenen com a pròpies i, per tant, no es reivindiquen (...) la precarietat laboral i les ETT, l'habitatge i l'ocupació, les campanyes sobre contracepció”⁹⁷.

El març de 1997, la Comissió 8 de març de Barcelona va realitzar la tradicional festa de dones del moviment al CSO HAMSÀ, on les dones de l'assemblea del centre van gestionar la barra i “van assistir moltes de les dones del moviment, plantant la llavor

⁹⁰ Valls i Llobet, Carme: *Les dones i la salut*. Col·leccions CIP (Institut de Ciències Polítiques i Socials), Articles Feministes número 3, 2010.

⁹¹ “El 1990 es constitueix el ‘Programa Dona, Salut i Qualitat de Vida’ amb l'objectiu d'estudiar la morbiditat diferencial i tots els condicionants, visibles i invisibles, de la Salut de les dones. El Programa reuneix professionals de la salut en l'àmbit de la Medicina, de la Psicologia, de la Infermeria, del Treball Social, de la Sociologia, de la Farmàcia i d'altres aspectes de la Ciència. La seva tasca ha estat fer recerca sobre morbiditat diferencial i repercussions a la salut de la violència de gènere; fer docència i formació de professionals sanitaris i de dones que volen ser formadores de Dones i Salut, Organitzar aliances amb altres grups de recerca i fer visible que la salut s'ha de viure tenint en compte les diferències entre dones i homes”.

⁹² Cervera, Montse: *10 anys treballant per la salut de les dones*. Xarxa de Dones per la Salut de Catalunya, 2008. Capítol 1, Presentació. Pàgina 16.

⁹³ Valls i Llobet, Carme: *Les dones i la salut*. Col·leccions CIP (Institut de Ciències Polítiques i Socials), Articles Feministes número 3, 2010.

⁹⁴ VVAA: *El sexe de la notícia. Reflexions sobre el gènere a la informació i recomanacions d'estil*. Diputació de Barcelona. Barcelona, 1999.

⁹⁵ El 2010 la XIPDIC-CAT va posar en marxa La Independent, Agència de Notícies amb Visió de Gènere, que aplega periodistes i activistes feministes de diferents corrents i generacions. www.laindependent.cat

⁹⁶ Ràfols, Neus: “La revolució serà feminista o no serà?” Dossier “Ecofeminismes, el camí de la transformació”, Revista *Dones* 41, tardor de 2011, pàg. 22.

⁹⁷ “dins d'aquest context de lluites globalitzades, la Marxa Mundial de Dones va ser el principal actor social, aportant la perspectiva feminista assenyala Esther Vivas, activista social i membre del Centre d'Estudis sobre Moviments Socials (CEMS) de la Universitat Pompeu Fabra. La confluència de persones amb perfils de militàncies diverses als Fòrums Socials, vinculades a organitzacions com ATTAC, la Marxa Mundial de Dones, La Via Campesina i del moviment internacional per l'abolició del deute extern, va permetre una contaminació mútua molt enriquidora. La Via Campesina introdueix amb més força els postulats feministes de la Marxa Mundial de Dones, de la mateixa manera que aquesta incorpora com un tema central la lluita per la Sobirania Alimentària (SbA), entenent que les dones són un actor clau en el model agrícola i alimentari, alhora que són les que amb les nenes, passen més fam i han estat invisibilitzades pel sistema patriarcal i excloses dels nuclis de decisions”.

⁹⁶ *Ibidem*, pàg. 37.

⁹⁷ “Els grups que sorgeixen estan molt desconnectats entre sí, i aquesta pèrdua de vincle fa que la memòria històrica es vagi trencant, es vegi ressentida. Molts dels nous grups no se senten part del moviment feminista ni el prenen com a referent, fins i tot el rebutgen perquè el veuen incapaç de fer-se càrrec de les exigències de renovació del moment”.

⁹⁷ GLFB. *El vestit nou de l'emperadriu*. Ponència presentada a les Jornades Feministes Estatals, Còrdova, 2000.

de la futura relació entre feministes veteranes i autònomes més joves⁹⁸. Al moviment autònom ja existien grups com el Grup d'Investigació sobre les Noves Tecnologies de Reproducció (Nitro) i el Grup de Dones del Kasal del Guinardó⁹⁹, sorgits als anys 80, Unides i Enemigues del Patriarcat (UEP), Dona Revolucionaria o Dones del Sac a Terrassa, dels inicis dels 90; al final de la dècada sorgeixen nous grups que s'articulen, i incideixen de forma decisiva al moviment. El gener de 1997, a les 1eres Jornades Estatals sobre Okupació, celebrades al CSO Les Naus de Barcelona

“va sorgir la necessitat espontània per part d'algunes de les dones presents, organitzades al voltant de les okupacions, d'obrir una taula de dones on posar en comú malestars, inquietuds i necessitats importants i, sobretot, urgents (...) Va ser un símbol del moment en què es trobava el pre-feminisme autònom, aleshores antisexisme i/o lluita antipatriarcal. Es va encetar una polèmica estèril i alhora dolorosa respecte si hi havia sexismes o no en els espais alliberats, i si era necessària o no l'existència de col·lectius de dones. Aquest moment de qüestionament per part -bàsicament- dels homes (...) es va allargar ben bé un any i mig. Paral·lelament, però, anaven apareixent grups i assemblees de dones a moltíssims centres socials okupats, el que fou un moment d'afirmació i apoderament feminista importantíssim¹⁰⁰.”

De l'assemblea de dones a les jornades d'okupació va sortir *Mujeres Preokupando*, revista de contrainformació feminista itinerant¹⁰¹. El primer número van editar-lo el grup Dones Esmussades i altres dones al País Valencià l'any 98; el segon, les dones de la Escalera Karakola, a Madrid el 99. El tercer, fet a Catalunya el 2000, va assumir-lo la Coordinadora Feminista Autònoma, creada entre l'any 98 i 99 per diversos col·lectius de dones: UEP, Las Chalás (dona i bogeria); Les Ovariques (espai d'acció sorgit del GFLB) i Les Tenses, grup creat a La Morada, casa okupada per dones al barri de Sants el novembre de 1997¹⁰².

Aquests grups es coordinen per primer cop en la campanya “Contra les agressions a les dones, resposta social i no policial”. Conflueixen “dones que venen de les okupacions, de Ca la Dona, de la universitat (de grups de dones com Dolça Lluita, a la Universitat Autònoma de Barcelona), d'espais de lesbianes, de ràdios lliures...”¹⁰³ que durant l'any 98 gestionen les cafetes antisexistes al CSO Kan Titella i la 1a Jornada Antisexista al CSO El Palomar. A inicis de maig del 99 la Coordinadora es reuneix a la masia okupada Ca l'Empetada, i els grups decideixen abandonar l'autodenominació d'antisexistes per a definir-se com a feministes¹⁰⁴. Del 99 al 2002 la Coordinadora Feminista Autònoma mantindrà un ritme intens. El maig del 99 les dones i grups participants organitzen, conjuntament amb Dones per Dones, la Jornada “Les dones diem no a la guerra” contra la intervenció de l'OTAN a Kosovo, que es clou amb una manifestació de dones autoorganitzada, i la reapropiació de compreses al supermercat Dia del carrer del Carme¹⁰⁵ en el marc de les Jornades Trenquem el Silenci¹⁰⁶ organitzades per diversos col·lectius de la ciutat. El 2000, el bloc autònom a la manifestació del 8 de març on es disfressen de “policies, empresàries, polítiques...per criticar la institucionalització del feminisme”¹⁰⁷. L'any 2001 convoquen un espai de reunió i autogestió setmanal al CSO HAMSA; el 2002 ocupen Oficines de Treball de la Generalitat per visibilitzar la precarietat del treball femení dins i fora del mercat i realitzen unes Jornades contra la Violència, amb participació de Tamaia i feministes de Ca la Dona. També van sumar-se a campanyes unitàries com les mobilitzacions contra la desfilada militar a Barcelona el maig de 2000, amb una caravana antimilitarista; el 2001, a la Vaga Mundial de Dones del 8 de març, la campanya contra la visita del Banc Mundial a Barcelona amb les jornades “Que tremoli el patriarcat” i les accions contra la Llei d'Estrangeria, tot donant suport i difusió a la tancada de dones immigrants;

⁹⁸ Pamflet sobre la institucionalització del feminisme, a L. Gil, Sílvia. *Nuevos feminismos. Sentidos comunes en la dispersión*. Ed. Traficantes de Sueños. Madrid, 2010, pàg. 117.

⁹⁹ Dones del Kasal del Guinardó, a L. Gil, Sílvia. *Nuevos feminismos. Sentidos comunes en la dispersión*. Ed. Traficantes de Sueños. Madrid, 2010, pàg. 95.

Les UEP: “Unides i enemigues del patriarcat”, a *Mujeres Preokupando*, núm. 8. UEP era un grup de dones “llibertàries, autònomes, sense etiqueta, que sempre va funcionar de manera assembleària i que des del 1993 es reuneix a espais okupats com el Cinema Princesa o el bar 4 pasos al norte”. (El bar 4 Pasos al Norte era gestionat per dones. NdAA).

Dones del Sac. 10 anys de lluita, Terrassa 1994-2004.

¹⁰⁰ “Coordinadora feminista autònoma: una experiència d'autoorganització entre dones”. *Mujeres Preokupando* núm. 8.

¹⁰¹ “De Barcelona a las Islas Canarias: diez años de una publicación itinerante”. *Mujeres Preokupando* 1997-2007.

¹⁰² Tenses, Les: *La història d'una és la història de moltes. Quatre anys d'experiències d'un col·lectiu de dones (1997-2001)*, pàg. 1, 4, 8 a 12, 22.

“En aquells anys proliferen les okupacions de dones (La Morada, La Fresca i Les Bruixes a Sants o La Gatada a Guinardó, a més d'experiències prèvies com El Sustillo o Les Warriars a Gràcia) (NdAA). Les Tenses es reuneixen i autogestionaven el funcionament del grup al CSO HAMSA. Després de publicar el text-mural Per què parlem de sexismes als espais alliberats, el grup fa activitats com la Jornada sobre Dona i Treball, octubre de 1998; les Marxes a la presó de dones de Wad Ras de l'any 1999 al 2002; els Cinefòrums en col·laboració amb la filmoteca Drac Màgic, la xerrada sobre Dona i Art i la Performance Models de dona a les Jornades Creatives d'Art Apart al CSO HAMSA, 1998, i ajuda a la posada en marxa de l'Esclerxa, punt d'informació sobre les violències de gènere al Centre Social de Sants, any 2000”.

¹⁰³ “Coordinadora Feminista 1998-2004: llavors de feminisme i autonomia en les okupacions i altres espais alliberats”, a *Revista Ca La Dona*, núm. 45, desembre 2004, pàg. 17.

¹⁰⁴ “Coordinadora feminista autònoma: una experiència d'autoorganització entre dones”, a *Revista Mujeres Preokupando*, núm. 8.

“Moltes dones presents, procedents o formades a Ca La Dona o l'Eix Violeta, consideraven el concepte antisexisme un eufemisme que amagava la por a polemitzar i a semblar exloents. Altres van exposar els seus prejudicis respecte a un terme vinculat a una lluita que consideraven institucionalitzada i absorbida pel poder. Finalment, vam definir col·lectivament el feminisme com una lectura política per analitzar i denunciar les injustícies generades pel masclisme, el sexismes i el capitalisme”.

¹⁰⁵ *Butlletí Contrainfos*, núm. 47.

“A l'alçada del carrer del Carme, es va fer una acció de reapropiació de compreses en un supermercat, repartint-les després entre les dones que passaven pel carrer, juntament amb un comunicat titulat “No som fines ni estem segures” que demanava la gratuïtat de les compreses i denunciava el negoci que es fa (i tota la publicitat sexista que l'envolta) “amb els estats naturals del nostre cos”.

¹⁰⁶ Les Jornades Trenquem el Silenci, inspirades en l'Assemblea d'Aturats de Jussieu i en la Setmana de Lluita Social de Madrid (1998) aplegaven col·lectius diversos amb accions creatives i descentralitzades entorn temàtiques com la distribució de la riquesa, el control social, la privatització de l'espai públic.

¹⁰⁷ “Coordinadora Feminista 1998-2004: llavors de feminisme i autonomia en les okupacions i altres espais alliberats”, a *Revista de Ca La Dona* núm. 45, desembre 2004 pàg. 17.

¹⁰⁸ La situació d'invisibilitat femenina ha estat la principal lluita de les dones fins a finals dels anys 90. A les Jornades de l'any 94 el lema va ser precisament aquest "Les dones immigrants desafien la seva invisibilitat". Més informació a G. Grenzner, Joana a VVAA: *Es busquen còmplices. Per un tractament informatiu equilibrat de les dones migrades als mitjans de comunicació*. ACSUR-Las Segovias, Barcelona, 2010.

¹⁰⁹ <http://www.vilaweb.cat/ep/ultima-hora/pg/5/103957/dones-immigrants-tancades-barcelona-reivindiquen-autonomia.html>

¹¹⁰ Yemanjá, Associació de Dones Immigrades: *Genealogies femenines: les dones immigrades a Catalunya*. Barcelona, juliol de 2010.

"Van ser tres associacions de dones les primeres en fundar-se: Musu Kafo (Gàmbia i Senegal al Maresme); E'Waisolpola (equato-guineanes); i Amistad de las Mujeres Filipinas. Les dones americanes, en aquesta primera etapa, participaven directament a la Xarxa Feminista i en associacions mixtes en tant que grup de dones (per exemple, la CLACA [Casal Llatinoamericana de Catalunya])."

¹¹¹ "Especial La Crisis de los Cuidados". *Periòdic Diagonal*, núm. 1. 3 al 16 de març de 2005.

"Amb la fallida del model de família tradicional, en què les dones es dedicaven en exclusiva a activitats domèstiques i de cures, sorgeix un nou escenari. Les tasques domèstiques i la necessitat segueixen presents, però cada vegada és més difícil atendre-les. Sense la coresponsabilitat dels homes, sense serveis públics suficients, i amb un sistema social en què prima el mercat davant les necessitats socials, les dones continuen realitzant aquestes tasques, sovint de forma simultània a la seva participació en el mercat laboral (la coneguda doble jornada)".

¹¹² Associació de Dones No Estàndards ha realitzat projectes com l'elaboració d'Indicadors d'exclusió social per a les dones amb discapacitat (2001-2002), un mòdul de formació en Gènere i Discapacitat (2004), a més de gestionar un servei d'intervenció psicosociolaboral (des del 2004 fins a l'actualitat). Més informació a <http://www.donesnoestandards.cat/>

¹¹³ De Azcárate, Sara. "Mujeres no estandar". *Revista Mujer y Salud* núm. 1, maig 1997:

"La diferència dins de la diferència, amb tota la seva cruïra, es manifesta, sobretot, entre la dona i l'home afectats d'alguna minusvalidesa física. A l'home se li prepara i estudia amb vista a exercir una professió, se li busca, fins i tot, una dona dòcil com a esposa i infermera. I, si no, se li acompanya a un prostíbul. Molt diferent al que es fa amb la dona, a la qual, fins fa ben poc, ni era educada i, encara avui, es considera del tor lògic que no tingui relacions sexuals. El resultat és el de sempre. La dona amb minusvalidesa es queda a casa, mentre els germans abandonen la família tranquils perquè la deixen a cura dels pares. Uns pares progressivament majors que, a curt termini, quedaran al seu càrrec".

¹¹⁴ Fem servir aquest terme enlloc de 'prostitució' pels motius que s'expliquen a M. Agustín, Laura: *Tráfico y Prostitución, experiencias de mujeres africanas*. Likiniano Elkartea, Bilbao, 2003, pàg. 12.

"Hi ha gran varietat de funcions dintre la indústria del sexe i no totes es poden anomenar així [prostitució]. El terme 'treball sexual' abasta tota la diversitat laboral; si es treballa com a telefonista en una línia eròtica, ni tan sols es veu el client; quan es fa com ballarina o ballarina, en molts llocs significa moure's nu i res més; en ocasions es tracta de posar nu, actuar o masturbar-se sense ser tocat pels clients; i fins i tot quan es tracta de 'sexe complet' no és el mateix actuar-lo per a una pel·lícula pornogràfica que fer-ho en un bordell o, per exemple, amb clients de sexelegs".

¹¹⁵ El Decret, de caire reglamentista, no contemplava els drets de les persones que treballen als prostíbuls, però, els fixava obligacions horàries, sanitàries i urbanístiques. Més informació a G. Grenzner, Joana: "De la invisibilitat a la palestra". *Periòdic Diagonal*, 6 d'abril de 2006.

¹¹⁶ Del 2005 al 2007, la Comissió Mixta dels Drets de la Dona del Congrés dels Diputats va estudiar la possibilitat de regular la prostitució i va rebutjar-ho perquè contradiu els articles 9 i 14 de la Constitució relatius a la promoció de la igualtat i la no discriminació de les persones i els drets laborals.

¹¹⁷ A l'abril de 2012 es llança la campanya Prostitutas Indignas contra l'enduriment de la ordenança del 2006 i contra la persecució de les treballadores sexuals a les carreteres emparada per la Llei Omnibus de juny del 2011.

¹¹⁸ Forcano, Neus: "Més enllà del patriarcat: què poden aportar les dones de les diferents tradicions religioses?" a *Les dones sabem fer i fem saber: Trobada de Dones de la Xarxa Feminista*, 3 a 5 de juny de 2006. Xarxa Feminista, Barcelona, 2006, pàg. 295.

el 2002, a les mobilitzacions antiglobalització amb la campanya "No volem ser com les dones del poder" amb motiu de la Cimera Mundial de Dones. En aquest període, la Coordinadora articula grups i dones amb visions diverses i, a més de divulgar les propostes feministes dins el moviment autònom, contribueix a reforçar els vincles entre les generacions més joves i el moviment feminista organitzat des dels 70.

1.3.3. Trencant la perifèria: migrades, no standards, treballadores sexuals, feminismes religiosos...

En la dècada del 2000 adquireixen protagonisme col·lectius tradicionalment invisibilitzats com les dones migrades¹⁰⁸ que després de la tancada a l'Església de Sant Pau del Camp (on les 55 participants formulen demandes específiques)¹⁰⁹ constitueixen la Xarxa de Dones Migrades (2005), on confluiran associacions de migrades que funcionen des d'inicis dels 90 i les noves¹¹⁰. Amb la creixent feminització de la migració, la crisi de les cures¹¹¹ i la situació de semiesclavatge en què es troben les treballadores domèstiques (la majoria de les quals són migrants) arreu de l'Estat comencen a emergir les reivindicacions de les treballadores domèstiques, aplegades entorn de col·lectius com el veterà Sindicat de Treballadores de la Llar de Bizkaia (1987) i Servicio Doméstico Activo-SEDOAC (2006). A Catalunya el 2011 es crea Sindillar-Sindicat de Treballadores de la Llar.

També adquireixen protagonisme les dones no estàndards, tradicionalment anomenades amb discapacitat, que reivindiquen una altra denominació i qüestionen el concepte de normalitat. Després de guanyar el Premi Maria Aurèlia Campmany el 1996 amb un projecte de sensibilització, l'Associació de Dones No Estàndards (1994)¹¹² participarà a l'Assemblea General de l'ONU "La dona a l'any 2000: igualtat entre els gèneres, desenvolupament i pau en el segle XXI". Juntament amb altres dones que reivindiquen la noció de diversitat funcional fan visibles les seves reivindicacions específiques¹¹³ en el marc d'una lluita per l'acceptació dels cossos diversos i la necessitat de construir una societat adaptada a totes les necessitats i funcionalitats.

Les treballadores sexuals¹¹⁴ enguanyen també importants processos d'articulació i mobilització. El 2001 neix a Barcelona LICIT (Línia d'Investigació amb Immigrants i Treballadores Sexuals), dedicada a la promoció dels seus drets. El 2003 convoca una manifestació conjunta amb Hetaira (Col·lectiu en Defensa dels Drets de les Prostitutes a Madrid) que en el context català vol respondre al Decret de Regulació dels Prostíbuls de la Generalitat de 2002, ja que asseguren que "afavoreix els empresaris de macroprostíbuls"¹¹⁵. Aquell any es crea l'entitat Genera, especialitzada en la defensa dels drets de les treballadores sexuals davant els abusos policials i institucionals¹¹⁶, i es realitza a Barcelona un seminari on participen activistes històriques pels drets de les treballadores sexuals com Carla Corso, fundadora del Comitè pels Drets Civils de les Prostitutes a Itàlia (1984). Diverses entitats de suport a les treballadores sexuals creen la Plataforma Treball Sexual i Convivència (PTSC) per a interactuar amb l'administració davant la imposició de mesures com l'ordenança municipal de Mesures per a Fomentar i Garantir la Convivència de 2006, que persegueix l'oferta i demanda de serveis sexuals als carrers de Barcelona¹¹⁷.

En aquesta època adquireixen notorietat els feminismes religiosos: dins de la tradició de cristianisme de base, a Catalunya ja existia el grup de feministes cristianes Dones en l'Església (1986), que reivindica, entre altres, la paritat i afirma que "la direcció i l'acció, a tots nivells, ha de ser compartida pels homes i les dones"¹¹⁸ de l'estament catòlic. Des d'aleshores, les feministes dintre de l'Església catòlica i el moviment de dones laiques han confluït en diverses ocasions, com la campanya Jo no t'espero en contra de la visita del Papa Benet XVI al novembre de 2010 a Barcelona, que reivindicava la

separació entre les esglésies i l'Estat¹¹⁹. Pel que fa a les feministes d'altres confessions, al 1er Congrés sobre Feminisme Islàmic celebrat el 2005 a Catalunya comencen a fer-se visibles els plantejaments i treball dels grups de feministes islàmiques i a trencar-se l'estereotip que identifica l'Islam i l'opressió de les dones.

1.3.4. Nous temps i espais en l'etapa del Govern Tripartit i aparició del *queer* i el transfeminisme

El 2004, el nou govern socialista a l'Estat inaugura dues legislatures de promulgació de lleis que promouen la igualtat i equitat de gènere¹²⁰ mentre a Catalunya el govern del Tripartit (ERC, PSC i IC) trenca amb l'hegemonia de dretes a la Generalitat. El 2003, Marta Selva, feminista i directora de Drac Màgic, passa a ser la presidenta de l'Institut Català de les Dones durant dues legislatures (2003-2006 i 2007-2011) i l'ICD obre una nova etapa en les relacions amb el moviment feminista. El primer pas és la creació d'un Consell Consultiu

“format per dones que treballen en diferents àmbits des d'una perspectiva feminista (advocades, historiadores, economistes, tècniques en sanitat i cultura, immigrants, ecologistes, antropòlogues, mestres i agricultores), algunes d'elles amb un important paper a Ca la Dona. El Consell havia d'aportar idees i propostes per elaborar el pla d'acció”¹²¹.

Carme Valls Llobet, directora del CAPS i diputada al Parlament de Catalunya pel PSC-Ciutadans pel Canvi a les eleccions al Parlament de Catalunya de 1999 i 2003 valora el fet que

“L'Institut Català de les Dones, des de la sisena legislatura, ha permès que diverses representants del moviment feminista participin en el disseny de polítiques públiques i en l'avaluació de les mateixes. (...) En l'avaluació del V Pla d'acció es constata, en la mesura 5.3.3, com s'ha 'garantit que l'atenció sanitària a les dones tingui en compte el dret a viure les seves diferències, el dret al coneixement i a la decisió sobre el propi cos. També hem de constatar la introducció de polítiques de salut en el VI Pla de Govern”, encara que hi ha dificultats perquè l'atenció a la salut de les dones i la seva diferència sigui una realitat a l'assistència sanitària a Catalunya”¹²².

L'ICD va tenir un paper central en la promulgació de la Llei Catalana del Dret de les Dones a Eradicar la Violència Masclista del 2008 on participaren diversos espais i activistes feministes que reivindicaven la visibilitat del seu paper i bagatge en la lluita contra les violències masclistes. .

“Valoro la feina que va fer la Marta Selva però crec que no va ser ella sola, crec que el paper que vàrem tenir les dones que vam estar participant al Consell de Dones de Catalunya està absolutament invisibilitzat. Ho dic perquè si no sembla que fou només institucional, i els grups de treball, la llei de violència masclista, la vàrem treballar nosaltres, les dones, aquí [a Ca la Dona]”¹²³.

Aquesta etapa de govern d'esquerres va servir també perquè es posés “de nou sobre la taula la coeducació”¹²⁴, ja que l'ICD la tenia “com una de les seves principals línies d'actuació”¹²⁵, i es reprimís l'impuls a l'escola coeducativa que s'havia diluït a la dècada dels 90¹²⁶.

¹¹⁹ Campanya i manifestació Jo no t'espero. Per un Estat laic, 7 de novembre de 2010. <http://www.caladona.org/2010/10/jo-no-tespero-per-un-estat-laic/>

Intervenció de Montserrat Pineda en la devolució de la primera edició de la recerca, 29/03/2014

“Quan va venir el Papa les dones laiques vàrem estar al carrer, a les reunions, barallant-nos, i perdoneu l'expressió, amb els homes laics per tenir visibilitat”.

¹²⁰ Llei Integral contra la Violència sobre les Dones (2004); Modificació del Codi Civil per a permetre el matrimoni entre persones del mateix sexe (2005); Llei per la Conciliació Familiar i Laboral (2005); Llei d'Igualtat Efectiva entre Dones i Homes (2006); Llei de Dependència (2006); Llei d'Identitat de Gènere (2009); Llei d'Interrupció Voluntària de l'Embaràs i Salut Sexual i Reproductiva (2010). També es posen en marxa polítiques com la creació del Ministeri d'Igualtat (2008).

¹²¹ Bosch, Anna: “Feminisme, nous paradigmes i acció governamental”, a VVAA: *Mujeres que alimentan la vida*. Selecció de Textos (1996-2008), pàg. 50 a 52. Icaria, Barcelona, 2010.

¹²² Valls Llobet, Carme: *Les dones i la salut*. Col·leccions CIP (Institut de Ciències Polítiques i Socials), Articles Feministes, número 3, 2010., Pàgs 5 i 6.

¹²³ Montse Pineda, intervenció a la devolució de la primera edició de la recerca amb el moviment feminista, 29 de març de 2014.

¹²⁴ “Vallejo Calderón, Dolores: Entrevista a Mercè Otero Vidal, *Inform@ Digital*, Revista de CCOO Ensenyament, 5 de març de 2012.

¹²⁵ Otero Vidal, Mercè: D' “El llibre lila del cole” als projectes de coeducació. *Revista de Ca la Dona* núm 51, gener de 2006, pàg 6.

“Així doncs, sembla que la situació política actual, tot i que més a poc a poc del que ens agradaria, va donant els seus fruits i, malgrat les moltes limitacions, enguany s'han posat en marxa projectes coeducatius en alguns centres. Això ha estat possible gràcies a la insistència del moviment feminista i a l'actual Institut Català de les Dones, el qual té la coeducació com a una de les seves principals línies d'actuació”.

¹²⁶ Vallejo Calderón, Dolores: Entrevista a Mercè Otero Vidal, *Inform@ Digital*, Revista de CCOO Ensenyament, 5 de març de 2012.

“Als anys noranta, amb la reforma educativa de la LOGSE, la coeducació es converteix en un tema que ha d'estar a tot arreu, que ha d'impregnar tota acció educativa, però el que va passar amb la transversalitat és que “unos por otros, la casa sin barrer” perquè un tema tan complex i subtil com la coeducació fa que les inèrcies ens superin i, una vegada més, passa que les coses urgents es mengen les importants: que si el tercer nivell de concreció, els continguts conceptuals, procedimentals, actitudinals...; tot això va fer perdre protagonisme a la coeducació, malgrat que algunes persones anàvem introduint als centres les pràctiques i l'educació afectiva, les dones literates, les dones a la història i a les ciències, la igualtat d'oportunitats a les tutories... (...) En coeducació no s'ha de ser maximalista, cal avançar a poc a poc però sense que et tirin enrere”.

“Va ser l’oportunitat per impulsar la coeducació, que es va plantejar com un programa d’innovació. El nom fa riure, després d’estar-hi treballant des de feia més de trenta anys, però com es diu habitualment, “de lo perdido, coge lo que puedas”. Aquest programa va suposar unes minses ajudes econòmiques als centres, i es va anar fent com sempre amb el convenciment i l’entusiasme de les persones implicades”¹²⁷.

En aquest període, diversos grups del moviment aconseguen la cessió de nous espais per part d’institucions com la Generalitat, la Diputació i l’Ajuntament. El 2003 es crea el Centre de Cultura de Dones Francesca Bonnemaison i el 2004 Ca la Dona inicia el procés per la cessió d’un nou espai¹²⁸.

Mentrestant, segueixen apareixent espais i grups feministes autònoms com La Columna Clitoriana de Manresa (2003), que el 2005 okupa el CSO La Tremenda; Queroseno. Culturas e Identidades Lesbianas O no? (2005), i altres projectes feministes com La Gorda (2005), okupació de dones i lesbianes. El 2005 s’ocupa l’espai MAMBO (Momento Autónomo de Mujeres y Bolleras Osadas) a Barcelona, espai que tindrà un paper cabdal en la renovació de temàtiques i subjectes feministes:

“A les mamberes no ens agrada que ens defineixin, si més no amb definicions unívokes i tancades, no necessitem que regulin normativament la(es) nostre(s) identitat(s). Som dones, lesbianes, precàries, negres, joves, migrants, velles, amb diverses ambicions. Volem decidir qui som i com comportar-nos sense repetir patrons preestablerts, reinventar-nos les vegades que ens doni la gana, rebutjant posicions estereotipades que ens imposa el model heteronormatiu, falogocèntric i capitalista. Critiquem el sistema de gènere binari que ens obliga a posicionar-nos davant categories de comportament i desig estrictes que no aconseguen representar el ventall de les nostres formes de ser, pensar, actuar i desitjar com a dones”¹²⁹.

A MAMBO conflueixen grups diversos com Les Atakás (grup d’acció directa feminista lèsbic; algunes de les seves integrants provenien d’altres experiències vinculades a Ca la Dona o al Centre de Cultura de Dones Francesca Bonnemaison), el Bloc d’Acció Ovárika, Grup d’acció Creativa feminista, grups d’autodefensa feminista i el Grup de Teatre de l’Oprimida i Girlswholikeporno¹³⁰. Aquest darrer grup, que va introduir la proposta del posporno a Catalunya, i altres col·lectius i espais com Ningún Lugar, Guerrilla Travolaka i Ex-Dones treballen el qüestionament de les identitats de gènere i la teoria *queer*¹³¹ des de prismes diversos: art-activisme col·lectiu i individual, accions, performances, vídeos, polipoesies transgressores i la pròpia experiència, esdevenen eines per intercanviar, trencar i mutar rols i identitats sexuals de forma provocadora i rupturista¹³².

El 2005 neix l’Assemblea Stonewall per organitzar el Queeruption 8 (trobada *queer* internacional) a Barcelona. El 2007 es constituirà la Xarxa per la Despatologització de les Identitats Trans, de la que sorgeixen dues línies de treball diferenciades: l’Assemblea Octubre Trans Barcelona, creada el 2010, i el projecte Cultura Trans, creat el 2011, que reivindiquen, entre altres, la retirada del trastorn de disfòria de gènere dels manuals mèdics d’arreu del món, i que actualitzaran l’aliança que grups autònoms i LGTB d’arreu de l’Estat i de Catalunya havien fet amb la comunitat trans durant la dècada dels 90¹³³. Després apareixeran altres col·lectius *queer* com el Brot Bord (2009), que agrupa lesbianes, gais, trans, intersex i heteros de l’esquerra independentista.

¹²⁷ Vallejo Calderón, Dolores: Entrevista a Mercè Otero Vidal, *Inform@ Digital*, Revista de CCOO Ensenyament, 5 de març de 2012.

¹²⁸ En el cas de Ca la Dona, la cessió, que no es materialitzarà fins el 2012, implicarà també la construcció d’un projecte arquitectònic sostenible i referent en el seu àmbit, realitzat en conveni amb la Càtedra UNESCO de Sostenibilitat de la Universitat Politècnica de Catalunya i amb el suport de les 3 institucions catalanes (Generalitat, Diputació i Ajuntament de Barcelona).

¹²⁹ MAMBO (Momento Autónomo de Mujeres y Bolleras Osadas).

¹³⁰ L. Gil, Silvia: *Nuevos feminismos. Sentidos comunes en la dispersión*. Ed. Traficantes de Sueños. Madrid, 2010, pàg. 96.

¹³¹ L. Gil, Silvia: *Nuevos feminismos. Sentidos comunes en la dispersión*. Ed. Traficantes de Sueños. Madrid, 2010, pàg. 181.

“El terme “*queer*” sorgeix als EEUU com a forma d’anomenar un ampli ventall de subjectes que se situen als marges dels grans moviments com el feminista o el gai, convertits en moviments aburgesos i poc crítics amb la normalització social. Als EEUU ha format part d’una tradició de pràctiques obertes que es couen entre la vida quotidiana, les accions col·lectives al carrer i la producció teòrico-discursiva. Recorre com una pregunta els llocs que han estat assignats històricament i culturalment a dones i homes, les polítiques que pretenen institucionalitzar aquests llocs i les resistències corporals front aquesta dominació”.

¹³² Go Fist Foundation, Itziar Ziga, Diana Pornoterrorista, La Quimera rosa, O.R.G.I.A o Genderhacker són alguns referents.

¹³³ Durant els anys 90, en la lluita contra les agressions de grups feixistes, racistes i homòfobs (marcada per l’assassinat de la transsexual Sònia a la Ciutatdella de Barcelona el 1991 per un grup d’skinheads nazis) conflueixen el moviment LGTB i els nous moviments socials. El FAGC, que va personar-se com acció popular al cas de la Sònia, va organitzar el Festival Antiracista i Antifeixista (1993-1997) amb grups de joves, col·lectius sindicals i polítics, centres socials okupats... Més informació a Manifesta’t que és ben lícit, Assemblea de Detinguts/des del 12 d’octubre del 99, 2000.

Espejo, Bea: “L’assassinat de la transsexual Sònia” a Rodríguez, Eugeni i Pujol, Joan (coords.) *Dels drets a les llibertats. Una història política del moviment GLT a Catalunya (1986-2006)*, pàg. 54 i 55.

“...unes amigues i jo vam unir-nos a la causa alhora que prenem la decisió de fer oficial l’associació que anomenaríem Col·lectiu de Transsexuals de Catalunya. Vaig presenciar el judici del cas Sònia juntament amb altres persones que pertanyien a diversos sectors socials o militants d’altres causes. (...) va marcar un punt d’inflexió pel que fa a la qüestió transsexual (...). La importància a destacar en positiu (...) va ser la implicació sense complexos d’un grup com el FAGC que va fer de ‘locomotora’ en aquest cas; el posterior respecte mediàtic cap a la Sònia, la cobertura i el recolzament d’altres moviments socials en principi no vinculats directament i el punt d’arrencada de la nostra causa transsexual vinculada als drets sexuals i de gènere”.

A les jornades feministes estatals de Granada del 2009, el grup basc Medeak, juntament amb altres grups com Guerrilla Travolaka¹³⁴, dones, trans i alguns homes, presents per primer cop a unes jornades feministes estatals¹³⁵, presenten el Manifest per la Insurrecció Transfeminista¹³⁶, que reformula la proposta del transfeminisme (concepte que el GLFB ja havia proposat a les jornades feministes de 2000¹³⁷ a Còrdova) que planteja superar el binarisme de gènere i ampliar el subjecte polític del feminisme més enllà de les dones. La proposta genera un ampli debat al si del moviment i obre una via per a reflexionar sobre com construir una política comuna entre les diferents identitats i feminismes¹³⁸. A Catalunya, espais com la Jornada sobre Sexualitats Transgressores (2008) o les Escoles Feministes d'Estiu que la Xarxa Feminista realitza cada any reflexionen sobre aquestes qüestions.

El 2007, dones i grups feministes autònoms com Biterna (2007) de Terrassa coordinen el número 8 de Mujeres preocupando (2008); després del desallotjament de MAMBO, s'obren nous espais com les Kafetes Feministes al CSO La Revoltosa i les Kafetes Transfeministes al CSO La Rimaia, o les Kafetes Transmaricabollo al CSO La Carboneria. Sorgeixen també grups com la Col·lectiva Les Tisores (2009-2011) o el grup de feministes independentistes Gatamaula (2012). També es donen noves confluències: l'ofensiva de grups ultracatòlics contra les clíniques d'avortament del 2007 a 2010 farà convergir diferents feminismes al voltant de la Campanya pel Dret a l'Avortament Lliure i Gratuït; l'abril de 2009 es realitzen les Jornades Construïm l'Autonomia Feminista, que afavoreixen el diàleg i la transmissió de coneixements entre els diferents grups de la dècada dels 80 als 2000¹³⁹. Des de l'any 2011, grups i dones autònoms i de les ràdios lliures conflueixen a les Jornades d'Acció Feminista Autònoma Se va a armar la gorda prèvies al 8 de març.

Els nous feminismes a Catalunya i la resta de l'Estat estableixen aliances des de la consciència de compartir una situació d'opressió i desigualtat més que una identitat comuna i posen en marxa un ampli repertori d'accions directes, llenguatges i formes d'expressió política i artística que actualitzen pràctiques dels 70 com l'acció directa o l'autogestió i les connecten amb l'actualitat¹⁴⁰.

¹³⁴ Missé, Miquel i Solà, Miriam. La lucha por la despatologización trans, una lucha feminista. Ponència presentada a les Jornades Feministes de Granada 2009, pàg. 9.

"Es tracta d'expressar la importància i sens dubte la urgència d'una aliança real entre el moviment feminista i el moviment trans, una aliança que es pugui materialitzar, una voluntat política d'obrir els fronts de lluita amb convicció tot entenent que l'enemic està molt més dispersat del que sembla. I que la violència la vivim des de molts llocs, i des de tots aquests llocs hem combatre-la. I que al mateix temps que denunciem el masclisme més clàssic, denunciem també les teràpies de normalització de gènere, les reconstruccions genitals als nadons intersex, els tests de feminitat i masculinitat, i tants altres costos".

¹³⁵ En les darreres dècades han sorgit a Catalunya diferents grups d'homes interessats a treballar sobre la seva masculinitat, alguns d'ells aplegats a l'Associació d'Homes Igualitaris (AHIGE) i altres de forma autònoma com el grup d'homes El taló d'Aquil·les.

¹³⁶ Medeak: Manifest per la insurrecció transfeminista:

"El subjecte polític del feminisme "dones" se'n ha quedat petit, és exclòt per si mateix, es deixa fora a les bollereres, als i les trans, a les putes, a les del vel, a les que guanyen poc i no van a la uni, a les que criden, a les sense papers, a les mariques... Dinamitem el binomi gènere i sexe com a pràctica política. Seguint el camí que vam començar, 'no es neix dona, arriba una a ser-ho', continuem desemmascarant les estructures de poder, la divisió i jerarquització. Si no aprenem que la diferència home/dona és una producció cultural, igual que ho és l'estructura jeràrquica que ens oprimeix, reforçarem la estructura que ens tiranitz: les fronteres home/dona".

¹³⁷ Les dones del GLFB proposen tendir ponts amb altres moviments i "començar a anomenar aquest discurs i pràctica pròpies dins del feminisme, posar amb el nom de transfeminisme". GLFB, *El vestit nou de l'emperadriu*. Ponència presentada a les Jornades Feministes Estatals, Còrdova, 2000. (També Kim Pérez -Conjuntos Difusos- va proposar utilitzar aquest terme a les mateixes jornades. Agraïm la puntualització a Míriam Solà).

¹³⁸ L. Gil, Sílvia; P. Orozco, Amaia: "Transfeminismo: ¿sujetos o vida en común?" en *Periódico Diagonal*.

¹³⁹ Les Jornades Construïm l'Autonomia Feminista es donen en un context en què grups i dones feministes autònoms afronten les resistències que genera al si dels moviments socials la denúncia de diverses agressions sexistes. Més informació a *Tijeras para todas, textos sobre violencia machista en los movimientos sociales*.

¹⁴⁰ Pràctiques com el 'do it yourself' (fes-ho tu mateixa) de les riotgirl; tallers i festes dragking; festes femme i butch; tallers de pospormo i pràctiques S/M; performances; marxes nocturnes de dones pel dret a sortir tranquil·les; programes de ràdio com Dones a les Ones o El Aleteo Desequilibrado (Ràdio Contrabanda) i Rebeldes sin Sombra (Ràdio Bronka), concerts amb bandes musicals de dones (Les Gambes, Las Barbarias, Luna Roja, La Tia Carmen) i punxadiscs (DJ Benji, Les Fatales, Sabotage, DJ Coraje, In_DeCiSiOn, Las Folklorikas...).

1.3.5. Crisis i ajustos estructurals i noves sinèrgies feministes

Des de 2010, els feminismes conflueixen en les mobilitzacions contra les reformes i ajustos pressupostaris dels governs català i espanyol davant la crisi econòmico-financera i que marquen una involució de drets de les dones¹⁴¹ i dels avenços aconseguits en el camp de l'equitat de gènere. El setembre de 2010 els sindicats convoquen la primera vaga general des de 2002¹⁴². El 2011, després de l'aprovació de la Reforma del Sistema de Pensions¹⁴³, activistes feministes i de Medias Libres¹⁴⁴ fan un programa radiofònic de 4 hores sobre els efectes de la reforma i altres ajustos sobre la vida de les dones i amb perspectiva de gènere a l'Agència 29-S, coalició de mitjans lliures que cobreix la vaga convocada per CGT per rebutjar la mesura. El 8 de març del 2011, un centenar de feministes aturen el trànsit durant 20 minuts al centre de Barcelona una hora abans de la manifestació unitària per a denunciar els efectes de la crisi sobre les dones. Aquella primavera, a Catalunya i la resta de l'Estat¹⁴⁵, els feminismes independents són presents i protagonistes a l'esclat del 15M i les acampades a les places. El 19 de maig de 2011 a la Plaça Catalunya de Barcelona sorgeix l'Assemblea de Feministes Indignades: dones, lesbianes i trans de diferents edats, orígens, corrents i moviments¹⁴⁶ elaboren un manifest comú i treballen plegades per incidir al moviment visibilitzant els efectes dels ajustos des de la perspectiva feminista i transversalitzar aquesta visió a les propostes del 15M¹⁴⁷. També convoquen un Femblock (bloc feminista) a les marxes i accions del 15M: el bloqueig al Parlament contra l'aprovació de les retallades el 15 de juny de 2011, la jornada de lluita global del 13 d'octubre de 2011... El 29 de març de 2012, Feministes Indignades, Ca la Dona i altres espais se sumen a la vaga general i social del 15M amb un posicionament feminista i anticapitalista¹⁴⁸ donant suport a la convocatòria de vaga de cura; el grup feminista independentista Gatamaula convoca un piquet feminista al Mercat de la Boqueria de Barcelona i es reedita l'informatiu feminista a l'agència 29-S. El març de 2012, davant els anuncis de reforma de la llei d'avortament, Feministes Indignades, Fora de les nostres vides (Espai de coordinació per l'Avortament Lliure i Gratuït) i altres grups i espais conflueixen amb la Campanya pel Dret a l'Avortament Lliure i Gratuït per organitzar mobilitzacions de cara a la reforma de la Llei d'Avortament. D'altra banda, a finals de juny de 2012 s'engega la Plataforma Nosaltres Decidim, representació catalana de l'estatal Nosotras Decidimos.

¹⁴¹ Eliminació del Ministeri d'Igualtat (2010); Reforma del Sistema de Pensions i Reforma de la Negociació Col·lectiva (2011); Reforma de la constitució per fixar el dèficit públic (2011); Reforma laboral (2012); retallades pressupostàries a nivell català (Llei Omnibus 2011); retallades en salut, educació, pujada d'impostos (IRPE, IVA) i exclusió dels i les migrades sense papers de la sanitat pública estatal (2012).

¹⁴² Abans del 25S de 2010, a l'antic Banc Espanyol de Crèdit okupat pel Moviment del 25 (xarxa de sindicats, assemblees i col·lectius autònoms) es realitzen activitats com una xerrada sobre la crisi del treball de cura, amb la participació de Mujeres pa'lante (associació de migrades) i activistes del Fòrum de Vida Independent, que aplega persones amb diversitat funcional i necessitat especial d'atenció que reclamen l'autonomia front el concepte de 'dependència'.

¹⁴³ Manifest de Ca la Dona, 26 de gener de 2011. Per una societat on totes i tots treballem i cuidem, no a la reforma de les pensions!

¹⁴⁴ Medias Libres (joc de paraules a partir del terme 'medios libres' -mitjans lliures-) aplega els programes El Aleteo Desequilibrado (Radio Contrabanda) i Rebeldes sin Sombra (Ràdio Bronka).

¹⁴⁵ Comissió de Diversitat Sexual i de Gènere de Plaça Catalunya, Feminismos Sol, Asamblea Transmaricabollo, Grupo de Economía Feminista de Economía Sol (Madrid); Setas Feministas (Sevilla); Feministas Bastardas (Saragossa); Feminismos Acampada Obradoiro (Santiago de Compostela); Asamblea Transfeminista (Acampada València); Comisión de Género de Acampada Málaga; Feminismos Acampada Murcia; grupo Género, Feminismos e Identidades Diversas Antipatriarcales, Asamblea 15-M Puente de Vallecas.

¹⁴⁶ G. Grenzner, Joana, a VVAA: *R-evolucionando, Feminismos en el 15-M*, Icaria Editorial, Barcelona 2012, pàg.14.

"dones amb diversitat funcional; mares, nenes, àvies i joves; dones tractades com a boges o incapaces; migrades/ciudadanes transnacionals; lesbianes; heteros; bisexuals; queers; treballadores assalariades i precàries, prostitutes, treballadores domèstiques, aturades, cuidadores; sindicalistes, activistes de moviments socials mixtes del moviment feminista, militants de partits i no activistes; amb propostes properes al feminisme de la diferència, de la igualtat, al feminisme radical, autònom, transfeminista, anticolonialista, anarquista, antimilitarista; atees, agnòstiques, creients, laïques i musulmanes..."

¹⁴⁷ G. Grenzner, Joana, a VVAA: *R-evolucionando, Feminismos en el 15-M*, Icaria Editorial, Barcelona 2012. "El text Mesures Urgents per a l'Acció del Consens de Continguts d'Acampadabcn inclou la reducció de la jornada laboral, el reconeixement del treball domèstic i la defensa de la sanitat i educació públiques".

Feministes Indignades, intervenció a l'Assemblea General del 13 de maig de 2012 a Plaça Catalunya: "Un any després de l'inici del 15M, pensem que l'estratègia de visibilitzar-nos com a feminismes diversos i independents en aquest procés ha tingut fruit: per exemple, el manifest de convocatòria del #12M15M a Barcelona inclou dos reivindicacions específiques que hem plantejat, com el reconeixement del treball domèstic, reproductiu i de cura, i el dret al propi cos".

¹⁴⁸ Feministes Indignades, Manifest pel 1r de maig de 2012: Feministes Indignades reivindicuem un 1r de maig feminista i anticapitalista.

"L'actual crisi ha posat de manifest la contradicció, inherent al nostre sistema econòmic i social, entre la lògica de sosteniment de la vida (que inclou tant tasques concretes i tangibles, com aspectes immaterials, afectiu-relacionals i sexuals) i la lògica d'acumulació de capital".

Bàhara Boyero

En una conjuntura d'enduriment de les condicions de vida i la involució de drets de les dones i dels avenços en equitat de gènere que suposen les reformes i ajustos presupostaris els feminismes estan fent aliances àmplies per bastir resistències i formes de supervivència comunes, a més de plantejar alternatives feministes (des dels feminismes i amb la resta de moviments i lluites) a una crisi global i sistèmica.

General, canviar el model d'assistència sanitària que hi ha actualment. Creuen que és fonamental oferir recursos propis i alternatius-grups d'autoajuda, d'autoconeixement, espais polivalents per practicar esport, etc.-que ens ajudin, a les dones, a resoldre les influències negatives que els rols de gènere poden tenir sobre la salut mental i física. Volen que la salut de les dones sigui concebuda holísticament: tan física com mentalment, com en relació al mitjà –urbà o rural- com al lloc social on es troba, com ecològicament, etc., que se'ns consideri persones sense biaix de gènere”.

2

Crisis i tensions al moviment feminista català

SINDI LLA
LLAR Y CURE S
EGMOS
ÚN VETE E

2.1. Diferències i desigualtats ètniques, econòmiques, i culturals entre les dones

Quan a l'Estat espanyol es començava a formar el moviment feminista, a la resta d'Europa i a EEUU ja havien sorgit veus discrepants que qüestionaven la imatge unívoca d'una Dona amb majúscula que no representava a totes les dones, ni a totes les que participaven del moviment feminista. Criticaven que dins el moviment també s'havia creat una jerarquia en la qual els discursos més reconeguts sempre eren els de les feministes blanques, de classe mitjana i heterosexuales. Les feministes negres i xicanes d'EEUU feren visible que les seves discriminacions eren múltiples, pel fet de ser dones, però també per ser negres i pobres¹⁴⁹ i reivindicaren ser presents a les propostes feministes i ser elles mateixes qui elaboressin els discursos que les analitzaven i les denunciaven. Elles no entenien el seu ser "dona"¹⁵⁰ sense pensar en la situació de marginalitat, precarietat i racisme que patien, ni podien sentir-se còmplices d'un moviment feminista que no veia, no reconeixia ni denunciava aquestes desigualtats estructurals. Les crítiques del feminisme post-colonial visibilitzaren les relacions internacionals de dominació entre el món occidental i la resta de països i com aquestes influenciaven les relacions polítiques i teòriques de les dones de diferents cultures. El feminisme de les indígenes va reivindicar la necessitat de partir de diferents cosmovisions per fer anàlisis diferents del patriarcat i les discriminacions, i també per crear propostes i pràctiques feministes diferents, apropiades per cada context.

Tot i que, com hem vist a l'apartat anterior, la segona onada del moviment feminista a l'Estat espanyol i a Catalunya caminava de la mà de les lluites obreres, autònomes i antifranquistes i no té les arrels burgeses d'altres feminismes, des d'un bon inici van sorgir debats importants sobre la necessitat de recollir la diversitat que hi ha al moviment.

2.1.1. Les aportacions de les feministes migrades: tot desbordant maternalismes etnocèntrics

A finals de la dècada dels 90, un subjecte polític nou, les migrades feministes, sacseja les concepcions de les feministes autòctones. Les feministes que arriben d'altres països posen sobre la taula la invisibilització de la seva formació, trajectòria i experiència en el país d'origen per part de la societat d'acollida, fins i tot al moviment feminista autòcton. En paraules de Mariel Araya, de la Xarxa de dones immigrades de Catalunya:

“Va ser la mirada de l'altre o directament l'altre qui va posar nom i lloc a la meua participació social. A mi em tocava participar des del meu ser migrant i no des del meu ser dona”. També dins el moviment feminista, on es suposa que les dones migrades han de participar aportant la seva problemàtica específica, no al discurs general de moviment¹⁵¹.

La necessitat de visibilitat, reivindicació i autoorganització “va marcar la primera fase organitzativa de les migrades a Catalunya, una lluita que es va recolzar en el moviment feminista en general, com per exemple amb Ca la Dona i la Xarxa Feminista”¹⁵². També van generar recursos propis com la Guia de Recursos per a les Dones de la Secretaria de la Dona de la Federació de Col·lectius d'Immigrants de Catalunya, sorgida “d'un procés de trobades entre dones d'origens, formacions i professions molt diversos”¹⁵³.

El moviment autòcton pot extraure un aprenentatge cabdal de la seva capacitat de treballar i organitzar-se amb dones de diferents procedències, creant un “nosaltres” comú.

¹⁴⁹ Davis, Angela: *Sexo, raza y clase (1981)*; Rich, Adrienne. “Hacia una política de la localización”, en *Sangre, pan y poesía. Prosa escogida 1979-1985*. Icaria Editorial. Barcelona, 2001.

¹⁵⁰ Anzáldua, Gloria: “Movimientos de rebeldía y las culturas que traicionan”. En VVAA: *Otras inapropiables: feminismo desde las fronteras*. Traficantes de Sueños. Madrid, 2004, pàg. 79.

“Així que no em doneu els vostres dogmes i les vostres lleis. No em doneu els vostres banals déus. El que vull es comptar amb les tres cultures: la blanca, la mexicana, la índia. Vull la llibertat de poder tallar i modelar el meu propi rostre, tallar l'hemorràgia amb cendres, modelar els meus propis déus des de les meves entranyes. I si anar a casa m'és negat, aleshores hauré d'aixecar-me i reclamar el meu propi espai, creant una nova cultura -una cultura mestissa- amb la meua pròpia fusta, els meus propis maons i la meua pròpia arquitectura feminista”.

¹⁵¹ Araya, Mariel: Ponència “Les altres formes de participar de les dones immigrades”. *A Sabem fer i fem saber. Trobada de dones a Catalunya. Xarxa Feminista*. Barcelona, 2006.

¹⁵² As. Yemanjá: *Genealogies femenines: les dones migrades a Catalunya. 20 anys d'associacionisme en femení*. 2010, pàg. 8.

¹⁵³ *Ibidem*, pàg. 10.

¹⁵⁴ Terminologia proposada per organitzacions com Diàspora Solidària. Seminari “Migrades, ciutadanes transnacionals”, organitzat per la Fundació Indera (11 al 16 de maig de 2011, Barcelona).

Des d'aquesta mirada, algunes s'anomenen "ciutadanes transnacionals"¹⁵⁴, tot plantejant que el procés migratori no és etern i la identitat immigrada/migrada tampoc. També tenen molt a aportar al moviment de solidaritat internacional, amb els sabers i les pràctiques polítiques i de defensa dels drets humans i de les dones als seus països:

"L'arrel del meu feminisme es troba paral·lelament al meu acompanyament i activisme amb moviments socials indígenes de Mèxic. Sóc de Oaxaca, territori amb alta presència de poblacions indígenes que practiquen la seva resistència, la seva col·lectivitat, els acords per assemblea i altres pràctiques que els donen identitat com a pobles. Vaig créixer amb aquesta part d'allò col·lectiu i de l'organització comunitària, i a això li vaig sumar la inquietud del feminisme, de voler investigar i actuar en el treball amb les dones. Des de molt jove he estat participant amb dones defensores dels drets humans i amb dones periodistes. L'any 1994, amb el sorgiment del moviment zapatista, va ser un moment 'clau' per a moltes de nosaltres per endinsar-nos a l' 'arrel' d'aquest Mèxic profund, ja que l'Estat mexicà nega drets fonamentals als pobles indis. A Oaxaca pel volts del 1996 va aparèixer l'EPR (Exèrcit del Poble Revolucionari), un grup armat aliè al moviment zapatista, però que també reclamava veu per al poble. Amb l'aparició de l'EPR es va produir una persecució molt forta en l'àmbit social de Oaxaca. A mi em va marcar el segrest de la meua parella d'aleshores, el periodista Razhy González, a qui per sort vàrem rescatar viu. Arrel d'això, vaig comprendre millor els riscos per a les dones que treballen en moviments socials, per a les defensores de drets humans i per a les persones que exerceixen l'ofici periodístic"¹⁵⁵.

En aquest sentit, i com veurem a l'apartat 4.4., algunes dones migrades que treballen en l'àmbit de la cooperació internacional troben a faltar la visibilitat de la seva aportació al moviment feminista, ja que consideren que

"són les que han portat el plus de la connexió amb el Sud, no només a Catalunya sinó a Espanya. Històricament (...) la majoria d'ONGDs tenen dones molt canyeres, amb molta aportació (...) no com a xarxa de dones migrades, sinó com una aportació també a les relacions Nord Sud des de la feina de cooperació. (...) Aquestes capacitats de connexió s'han de visibilitzar perquè són part de la seva estratègia de connectar moviments, de dones que són activistes aquí i que també ho eren als seus països d'origen"¹⁵⁶.

Aquestes veus consideren que és en els

"sabers, capacitats, i experteses de les dones que venim d'altres països (a les que continuem anomenant dones migrades), on precisament ha estat més difícil el reconeixement horitzontal [per part del moviment feminista] i pel qual les feministes que vivim en condició de migració hem qüestionat la visió etnocèntrica del moviment feminista occidental. No ha estat així des de les ONGD, ja que moltes dones que vivim condicions de migració continuem i treballem des del reconeixement de les nostres capacitats en moltes ONGD, no només com a treballadores, sinó que s'ha considerat un valor afegit tenir-nos entre els seus equips"¹⁵⁷

Per tal de visibilitzar aquesta aportació específica, l'any 2011 la Fundació Indera posa en marxa la Taula de Treball sobre Migració, Gènere i Desenvolupament, que més tard es transformarà en la Xarxa de Gènere, Migració i Desenvolupament¹⁵⁸.

¹⁵⁴ Leticia Cruz López (Fundadora de l'Associació Mujeres pa'lante, Maloka Colòmbia. Actualment és Coordinadora de la Casa Iberoamericana de la Dona a Barcelona i integrant de la Xarxa Internacional de Dones Periodistes i Comunicadores -Associació Dinamitzadora a Catalunya [XIDPIC-CAT] i l'Agència de Notícies "La Independent"). Diàleg sobre feminisme, autonomia i institucionalització, 25/7/2012.

¹⁵⁵ Sara Cuentas, Comissió de Gènere de la FCONG, Xarxa de Migració, Gènere i Desenvolupament, intervenció a la devolució de la primera edició de la recerca, 2 d'abril de 2014.

¹⁵⁷ Sara Cuentas, Comissió de Gènere de la FCONG, Xarxa de Migració, Gènere i Desenvolupament, aportacions posteriors a la devolució de la primera edició de la recerca, 2 d'abril de 2014.

¹⁵⁸ Sara Cuentas, Comissió de Gènere de la FCONG, Xarxa de Migració, Gènere i Desenvolupament, intervenció a la devolució de la primera edició de la recerca, 2 d'abril de 2014.

¹⁵⁹ A través de la xarxa precisament també ens hem anomenat de desenvolupament, per aquesta tasca de connexió transnacional nord-sud, no des de la visió verticalista de països pobres i rics, sinó des d'una connexió més horitzontal, que és la que fem nosaltres".

El reconeixement de les aportacions de les dones d'altres països està molt vinculat, doncs, amb la visibilitat, però també amb la valoració que es fa de les seves aportacions i implicacions al propi moviment. De vegades, les feministes autòctones esperen que les dones migrades s'ajustin a un model de participació que no és el seu per múltiples motius¹⁵⁹, el que implica una menysvaloració implícita de les formes de relacionar-se, implicar-se i transformar que aquestes aporten (en molts casos, perquè ni tan sols les coneixen). Per exemple, les africanes

“aportaven una experiència vital i quotidiana de l'entre-dones: una trobada de dones és quelcom natural, espontani, i té com principal objectiu fer-se companyia, ajudar-se mútuament i enfortir els llaços i sabers de la comunitat (...) Un dels exemples ha estat les relacions de les dones de Senegal i Gàmbia al Maresme i l'eterna 'acusació' que elles sempre es queden a casa i no s'integren'. Però, l'experiència demostra que aquestes dones han pogut, des d'uns espais que considerem 'tancats' (les llars) arribar a tenir accés al treball a partir de connexions amb els països d'origen, aprofitant les vinculacions a través del Mediterrani i generant així un comerç amb distribució pròpia”¹⁶⁰.

Feministes com Dolores Juliano critiquen la miopia d'alguns feminismes a l'hora d'entendre i valorar les estratègies que les dones de classe baixa i sectors populars i d'altres orígens o ètnies desenvolupen per sobreviure amb les barreres de classe i ètnia¹⁶¹. Segons Juliano, en aquesta incomprensió subjau una visió androcèntrica de la realitat i prejudicis classistes i racistes apresos que es tradueixen en un cert 'maternalisme', i una actitud “pedagògica o adoctrinadora” envers aquestes dones, amb qui es pot arribar a generar una relació de “clientelisme” que les pot dur a articular el seu discurs “d'acord amb el què les seves mentores consideren correcte”¹⁶². També, amb un considerable etnocentrisme europeu i occidental, quan l'extensió d'aquest model civilitzatori arreu del món ha empitjorat les condicions de vida de les dones¹⁶³.

Com afirma Úrsula Santa Cruz: “les feministes han d'aprendre a fer de la diversitat un valor en la construcció del feminisme per lluitar contra els efectes del post-colonialisme i el capitalisme neoliberal”¹⁶⁴. Integrar aquesta diversitat permet identificar les estratègies que dones travessades per múltiples desigualtats fan servir per sostenir les seves vides amb més eficàcia que altres dones amb millor posició econòmica¹⁶⁵, i poden ser un bon referent per afrontar les dificultats del moment que vivim. Per exemple, les associacions de migrades són un espai on les relacions entre dones esdevenen un pilar del procés migratori pel que fa al “sosteniment i recolzament de les pròpies famílies, doncs moltes dones han reagrupat a filles i fills i aquesta estratègia els permet fer front a la manca de família nombrosa”, i altres necessitats de suport mutu¹⁶⁶. En alguns casos, utilitzen sistemes d'estalvi cooperatiu com la tontina o djenguè¹⁶⁷ que poden esdevenir eines de suport mutu ben útils.

Sovint, el desencontre rau en que unes i altres tenen diferents condicions materials objectives que marquen la percepció subjectiva de les pròpies estratègies desplegades per canviar la realitat. Així “pot passar que moltes dones de sectors populars o grups ètnics no sàpiguen de què parlen les feministes (i quan s'assabenten, no sempre creuen que el seu discurs sigui el que elles necessiten) i moltes feministes no sàpiguen què fan les dones del poble (i si ho saben, no ho consideren vàlid)”¹⁶⁸. Un exemple és la consciència feminista: moltes dones migrades (i autòctones) rebutgen autodenominar-se així, tot que implícitament recolzen les reivindicacions feministes, i també hi ha certa reticència a incloure aquest 'feminisme no explícit' dins el moviment¹⁶⁹. En tot cas, les feministes migrades i que treballen amb dones amb altres eixos organitzatius

¹⁵⁹ Carla (feminista negra lesbiana, immigrant sense papers): “La opresión múltiple, género, raza y clase”, *Mujeres Preocupando* 8.

“sento la necessitat de desafiar les feministes blanques amb qui comparteixo espais polítics (...) a reflexionar sobre el seu privilegi de raça, de classe, davant la majoria de dones la veu de les quals està silenciada perquè viuen preocupades per la supervivència econòmica, la discriminació racial... i que no tenen la mateixa disponibilitat de temps, perquè tenen fills, dos curros i només tenen lliure un cop a la setmana, ni la mateixa oportunitat per a crear discurs i articular de forma escrita la seva opresió. Perquè no tenen els diners per accedir als mitjans de producció, ni el temps...”.

¹⁶⁰ As. Yemanjá: *Genealogies femenines: les dones migrades a Catalunya. 20 anys d'associacionisme en femení*. 2010. Pàg. 8 i 10.

¹⁶¹ Juliano, Dolores: *Las que saben. Subculturas de mujeres*. Col. Cuadernos Inacabados. Ed. Horas y Horas. Madrid 1998, pàg. 19.

¹⁶² *Ibidem*, pàg. 84.

¹⁶³ *Ibidem*, pàg. 72.

“En realitat, l'occidentalització del món ha significat en molts casos la pèrdua de patrons culturals més favorables per a la dona (...) substitució de la filiació matrilineal per la patrilineal, de les religions politeïstes (amb forta presència de deesses femenines i sacerdocí de les dones) per les religions monoteïstes patriarcales, la substitució de les medicines tradicionals en què les dones tenien accés directe a les pràctiques curatives per la medicina occidental... La implantació dels nous models econòmics, per la seva banda, ha augmentat les càrregues de les dones del món pobre, trencant les xarxes de solidaritat i les estratègies de supervivència tradicionals, produint els fenòmens de feminització de la pobresa”.

¹⁶⁴ Santa Cruz, Úrsula (col·lectiu Qatary Perú). *Invisibilidad, activismo y práctica política transnacional*. Femigra 2012, Mesa de Participación, empoderamiento y política.

¹⁶⁵ Juliano, Dolores: *Las que saben. Subculturas de mujeres*. Col. Cuadernos Inacabados. Ed. Horas y Horas. Madrid, 1998, pàg. 84.

“les dones dels sectors populars disposen de xarxes de suport més àmplies i més ben articulades que les dones de sectors mitjans i alts, i (...) les mestresses de casa solen compensar el seu aïllament professional amb xarxes de relacions més extenses i més actives que les que desenvolupen les dones que treballen fora de la llar”.

¹⁶⁶ Araya, Mariel: “Les dones migrades a Catalunya”. a *Mirades on line*, Associació Atzavara-Arrels.

“Altres dones es reuneixen per fundar espais de trobada davant de necessitats molt concretes com per exemple en el projecte Mae brasilera on un grup de mares volen tenir un espai de recolzament mutu, de ‘mercadillo’ de roba i utensilis de criatures, d'intercanvi de sabers davant la manca de les àvies, les tietes... i que s'implementa en el marc de la Xarxa de les Dones Immigrades a Catalunya”.

¹⁶⁷ García, Gemma. “La dona africana és la creadora d'estratègies de supervivència”. Entrevista a Remei Sipi. *Setmanari Directa* 197.

“inicialment la tontina era un grup d'estalvi popular exclusivament de dones (ara els homes també en fan) amb molta presència al Senegal, Nigèria i Ghana. Sorgeix quan les dones decideixen crear una economia popular on la base sigui la confiança. Es reuneixen i determinen una quantitat que cada dona posarà sobre la taula el primer dia, confiant en la paraula d'honor. Aleshores es fa un sorteig per establir un ordre. La primera recull els diners de la resta i els pot invertir on vulgui i així successivament”.

¹⁶⁸ Leticia Cruz López (Fundadora de l'Associació Mujeres pa'lante, Maloka Colòmbia. Actualment és Coordinadora de la Casa Iberoamericana de la Dona a Barcelona i integrant de la XIDPIC-CAT i l'Agència de Notícies “La Independent”). Diàleg sobre feminisme, autonomia i institucionalització, 25/7/2012.

¹⁶⁹ *Ibidem*, pàg. 18.

“les estratègies defensives del major nombre de dones, durant la majoria del temps, amb gran diversitat de pràctiques, un nivell minso d'autoconsciència i poques possibilitats de comunicació i intercanvi d'experiències, no es transformen en discurs legítim sobre les dones; mentre que la reivindicació feminista, molt més lligada a límits històrics i geogràfics concrets, es veu a si mateixa i es reconeix com el discurs que representa totes les dones”.

o de reivindicació consideren que l'apoderament que moltes d'aquestes dones viuen en el seu procés és un bon camí per trobar-se amb els feminismes.

“[Per Mujeres pa'lante] han passat dones, sense papers, desprotegides en qüestions d'estrangeria, treballadores domèstiques, cuidadores, que no han tingut l'espai per a reflexionar el seu feminisme com a dones, arrosseguen qüestions culturals. Si pregunten si Mujeres pa'lante és feminista, jo dic que sí, però quan començo tallers mai explico això. Hi ha qui diu que el feminisme és contra els homes, que són lesbianes... Et toca anar pas per pas, explicar perquè les dones som desplaçades, perquè fem els treballs precaris a Europa (...) Les coordinadores estem contentes perquè hem aconseguit despertar la seva lluita interior”¹⁷⁰.

“Hi havia dones que em deien ‘no sóc feminista’ i els deia: sí que ho ets, per com et penses i et relaciones amb el subjecte col·lectiu amb el què treballes, però encara no ho saps”¹⁷¹.

2.1.2 Treball sexual, estratègia o imposició?

Un altre punt de fricció es dóna perquè des d'alguns feminismes es qüestiona que les estratègies de supervivència de moltes dones autòctones i migrades puguin sostenir-se des d'un posicionament feminista. Un exemple és el treball sexual o prostitució, que ha estat motiu de polèmica dins el moviment, sobre tot a escala estatal. Diverses organitzacions, moltes d'elles vinculades al feminisme de la igualtat i en alguns casos a les estructures de grans partits, consideren que és una de les expressions extremes de l'esclavitud i desigualtat de gènere i que regular-la seria legitimar la violència contra les dones. Aquesta visió no coincideix amb el relat i les demandes de moltes dones, trans i homes, que la desenvolupen, ni dels col·lectius de suport a prostitutes i treballadores sexuals, drets humans i atenció socio sanitària, molts dels quals denuncien que el principal problema per exercir aquesta activitat és l'estigma i l'exclusió que la rodeja¹⁷², que permet silenciar les prostitutes i excloure-les de la ciutadania activa.

El 80% de les dones que exerceixen la prostitució a l'Estat espanyol són migrades¹⁷³. Segons diverses treballadores sexuals i les entitats pro regulació o pro drets, el fet que la immigració il·legal estigui penalitzada pel Tractat de Schengen i la Llei d'estrangeria porta a confondre les xarxes que tradicionalment ajudaven al procés migratori, i que ara que això és un delict administratiu han passat a cobrar més diners per donar aquest suport, amb les màfies de tracta, que també funcionen per a l'explotació laboral en àmbits com el treball domèstic, i que compten amb més suports institucionals i assessorament legal, a més de recursos econòmics que fan que resultin poc detectades i encara menys sancionades. Per tant, afirmen que “no tota la tracta és per prostitució, i que no tota la prostitució d'immigrants es deu a la coacció de la tracta”¹⁷⁴. En paraules de Martha Marchán, presidenta de l'Associació de Treballadores del Sexe 22 de Juny d'Equador, “no som víctimes, però les autoritats interpreten erròniament

¹⁷⁰ Leticia Cruz López (Fundadora de l'Associació Mujeres pa'lante, Maloka Colòmbia. Actualment és Coordinadora de la Casa Iberoamericana de la Dona a Barcelona i integrant de la XIDPIC-CAT i l'Agència de Notícies “La Independent”). Diàleg sobre feminisme, autonomia i institucionalització, 25/7/2012.

¹⁷¹ Clarisa Velocci (Genera), Diàleg sobre feminisme, institucionalització i autonomia, 25/07/12.

¹⁷² Garaizábal, Cristina: “El estigma de la prostitución”. En Briz, Mamen i Garaizábal, Cristina, coord. *La prostitución a debate. Por los derechos de las prostitutas*. Madrid: Talasa, 2007. Holgado, Isabel. “Todas las voces para un solo concierto feminista”, a *Prostituciones: Diálogos sobre el sexo de pago*. Icaria. Barcelona, 2008, pág. 13.

¹⁷³ Dades d'Àmbit Dona, Hetaira i Grupo Socialista en el Congrés, recollits a G. Grenzner, Joana: “Polémica por el plan contra la trata” a *Periódico Diagonal*, 15 de març de 2007.

¹⁷⁴ Juliano, Dolores: “La telaraña de las redes migratorias”. En *Informe Anual sobre el Racismo en el Estado español*. Icaria. Barcelona, 2002.

L'Informe Criminológico. Trata de Seres Humanos (con fines de explotación sexual). Unidad Técnica de la policía judicial de la Guardia Civil, Madrid, 2005, documenta l'existència d'aquestes xarxes i certifica que la majoria de treballadores sexuals migrades no ho fa de forma forçada.

la realitat de les traficades¹⁷⁵, i realitzen intervencions que les “revictimitzen”, segons han constatat entitats com Genera¹⁷⁶.

Des del punt de vista de les organitzacions en defensa dels drets de les treballadores sexuals, el reconeixement del treball sexual i l’eliminació de les polítiques i lleis d’estrangeria que vulnereu els drets humans ajudarien a lluitar de forma efectiva contra les màfies de tracta, ja que incorporaria garanties de dret en aquesta activitat. A Catalunya, diversos espais i grups feministes han recolzat les reivindicacions de les treballadores sexuals des dels inicis perquè entenen que “elles són les protagonistes de la seva acció i les que poden dir-nos en què volen que els donem suport”¹⁷⁷.

En tot cas, dir que les organitzacions que defensen les postures abolicionistes i regulacionistes han sumat forces per a denunciar l’incompliment dels acords internacionals sobre tracta de persones per part del Govern espanyol i català i exigir el respecte dels drets de les prostitutes identificades com a víctimes de tracta¹⁷⁸. En diverses ocasions organitzacions i espais que tenen una perspectiva abolicionista¹⁷⁹ s’han unit amb altres en defensa dels drets de les prostitutes davant les ordenances i lleis que persegueixen les que treballen al carrer¹⁸⁰.

2.1.3. Treball de cura: quan les d’aquí transferim les contradiccions a les d’allà

Un dels primers recursos que les associacions de migrades varen generar fou una guia sobre el servei domèstic, a partir de les dones que hi treballaven i que “més enllà de la reglamentació de les situacions legals, necessitaven el reconeixement de la seva feina enfront d’aquells per qui treballaven”¹⁸¹. Durant la darrera dècada diferents grups i activistes han denunciat que el Règim Especial del Treball de la Llar (1985) que regulava el treball domèstic i de cura assalariat fins el 2011, situava a les treballadores del sector (la majoria de les quals són migrades, i moltes sense papers) en una situació de semiesclavatge que, en casos extrems, podia acabar en tracta (sigui per explotació laboral o sexual o ambdues formes).

El fet que domèstiques i cuidadores hagin trigat gairebé 20 anys a visibilitzar-se en primera persona dins el moviment feminista il·lustra les distàncies i desigualtats entre dones autòctones de diferents estrats socials (recordem que durant el franquisme el servei domèstic de les classes altes catalanes eren migrades interiors) i entre autòctones i migrades. En l’actual context de crisi de les cures, les primeres s’alliberen de les càrregues domèstiques i reproductives que l’Estat i els homes no assumeixen tot transferint-les a les segones, fet que autores com Saskia Sassen anomenen ‘estratificació ètnica del treball de cura’¹⁸².

“L’anomenada globalització de la cura té conseqüències tant per a les dones immigrades com per a les dones de les societats receptores d’immigració. La immigració femenina ens mostra, com un mirall, les mancances que tenim. Per exemple, molts homes no s’han fet càrrec dels treballs de cura; els treballs de cura continuen essent poc valorats socialment i econòmicament; no existeixen prou infraestructures institucionals que es facin càrrec de la cura de les persones”¹⁸³.

A la dècada dels 90, economistes feministes com Cristina Carrasco (membre de Dones i Treballs) van proposar una lectura de l’economia que no tingués com a eix central l’àmbit laboral i l’home econòmic¹⁸⁴. Carrasco va formular conceptes útils per visibilitzar l’àmbit domèstic, reproductiu i de cura, com la mà invisible¹⁸⁵: activitats de sosteniment de la vida humana que quotidianament cobreixen les dones a l’esfera

¹⁷⁵ G. Grenzner, Joana. Entrevista a Martha Marchán. *El Temps*, desembre de 2003.

¹⁷⁶ G. Grenzner, Joana, entrevista a Clarisa Velocci per a *Pikara Magazine*, abril de 2012.

¹⁷⁷ “70% de les multes a prostitutes al carrer a qui hem presentat al·legacions de 2008 a 2011 van imposar-se a dones que podrien estar en una situació de prostitució forçada, el que implica una revictimització, ja que la violència institucional es dona sobre altres violències que pateixen les dones, perquè no poden marxar, no tenen llibertat de moviment”.

¹⁷⁸ Cañizar Bel, Betlem. *Encuentro de Feminismes Dissidents a Ca la Dona*, 24/3/12.

¹⁷⁹ Durant anys la Red Española contra la Tracta i el Fòrum Social contra la Tracta han denunciat que l’Estat espanyol incomplia el Protocol de l’ONU sobre Tracta (2000) i el Conveni Europeu contra la Tracta de 2005, que obliguen a establir un protocol per identificar les víctimes i donar-los un permís de residència i treball independentment de la seva situació administrativa i de si col·laboren o no amb les autoritats. La darrera reforma del reglament de la Llei d’Estrangeria i la promulgació d’un nou Protocol d’atenció a Victimes de Tracta el 2011 preveuen garantir aquests drets, tot i que les entitats especialitzades reclamen que es garanteixi la seva intervenció i col·laboració en totes les fases del protocol i afirmen que no s’aplica correctament.

¹⁸⁰ Dahan, Sylviane. Vocal de dones de la Federació d’Associacions de Veïns de Barcelona: ¿Dónde están los hombres? *Publico.es*, 31 d’agost de 2012.

¹⁸¹ “si compartim amb entitats com Hetaira el rebuig a la fustigació administrativa que pateixen les persones prostituídes, no podem acompanyar-les en la seva apologia del “treball sexual”. Aquest discurs no fa més que banalitzar la prostitució, negant la seva violència intrínseca, emmascarant la seva cruel realitat i usurpant la paraula de qui més dificultats tenen per prendre’l: la majoria de dones explotades. Així, els interessos corporatius d’una minoria s’alcen contra l’interès general i acaben prestant un inestimable servei a la indústria proxeneta”.

¹⁸² Vocalia de dones de la FAVB. Comunicat contra l’enduriment de la Ordenança del Civisme, 22 de març de 2012.

¹⁸³ “Les dones que es veuen abocades a fer carrers a la nostra ciutat –essencialment estrangeres procedents de regions econòmicament deprimides– representen un col·lectiu especialment vulnerable, sovint sotmes a situacions de violència extrema per part de xarxes proxenetes, pobresa o marginalitat. Es tracta, doncs, d’una franja de població que requereix una especial protecció per part de les administracions públiques. Per contra, una actuació municipal que expulsi aquestes dones de l’espai públic, criminalitzant-les, només pot augmentar la seva vulnerabilitat, fent-les inaccessible als serveis i associacions que els donen suport”.

¹⁸⁴ As. Yemanjá: *Genealogies femenines: les dones migrades a Catalunya. 20 anys d’associacionisme en femení*. 2010. Pàg. 10.

¹⁸⁵ G. Grenzner, Joana: “L’estratificació ètnica del treball de cura és una etapa més en l’atac frontal als drets dels i les treballadores”. Entrevista a la sociòloga Saskia Sassen. *La Independent*, 19 de maig de 2011.

¹⁸⁶ As. Yemanjá: *Genealogies femenines: les dones migrades a Catalunya. 20 anys d’associacionisme en femení*. 2010. Pàg. 17.

¹⁸⁷ Bosch, Anna; Grau, Elena i Carrasco, Cristina: “El mito del homo economicus”. *A Mujeres que alimentan la vida. Selección de textos (1996-2008)*. Icaria. Barcelona, 2010. Pàg. 123.

¹⁸⁸ “Qui són aquest 20% d’afortunats que estan al cantó afavorit, que no tenen en perill el seu benestar i gaudeixen sense risc ni exclusió dels avantatges d’una societat moderna? (...) Són els homes ni massa joves ni massa grans, sans, de classe mitjana, autòctons, educats en el catolicisme, blancs i heterossexuals. Aquests homes que surten a treballar diàriament descansats, ben alimentats, saludables, nets, satisfets afectiva i sexualment, sense responsabilitat en la cura d’altres persones, tor sabent que quan tornin a casa a la nit se la trobaran neta i ordenada, a punt per a rebre’ls, i les seves famílies –pare, mare, filles i fills– ateses. Aquesta minoria (i en aquest cas estem parlant de debò d’una minoria) d’homes que no presenten situacions de fragilitat, esdevindria la base sociològica del model abstracte anomenat homo economicus, subjecte de la teoria econòmica liberal i, per tant, personatge clau dels models econòmics”.

domèstica; l'enquesta de població activa alternativa¹⁸⁶, que inclou tot el treball no remunerat i fa visible de quina manera el treball remunerat hi depèn i s'hi complementa; o la denominació d'actives domèstiques per a les dones que fan aquestes tasques de forma no assalariada. El 1998, la Xarxa Internacional Les Dones Compten¹⁸⁷ (membre de la Campanya Internacional per Salari per al Treball de la Llar i tot el Treball sense Sou, fundada el 1972), amb seu a Barcelona, va aconseguir que el Congrés dels Diputats aprovés una proposició no de llei per mesurar quantitativament aquest treball, en compliment dels acords de la IV Conferència de l'ONU sobre la Dona (1995)¹⁸⁸.

Més recentment, els feminismes catalans han donat suport a manifestacions del sindicat Sindillar, i al reconeixement del treball domèstic, reproductiu i de cura, així com a una transformació socioeconòmica que posi la vida de les persones al centre han passat a ser centrals en les propostes feministes. Al mateix temps, les dones i les persones que són receptores de la cura han fet visibles les seves reivindicacions des d'una perspectiva feminista, cosa que ha enriquit i ampliat el dret a cuidar i rebre cura fins al punt de reanomenar-lo i proposar un dret de "ciudadania" front la ciudadania androcèntrica i fonamentadora de la divisió sexual del treball. Un exemple d'aquest posicionament conjunt són les propostes relatives a la cura¹⁸⁹ de l'assemblea de Feministes Indignades del 15M català.

2.1.4. L'islam i els feminismes: superar l'orientalisme

A l'altra riba de la Mediterrània va despertar el feminisme islàmic per criticar la posició de poder i dominació en què es col·locaven moltes dones europees en parlar de les dones musulmanes i de la seva situació de discriminació. Polèmiques tan mediàtiques com les de l'ús/imposició del vel, el burqa o l'ablació¹⁹⁰ eren i són utilitzades per continuar mantenint la mirada orientalista sobre el món àrab i musulmà, sense reconèixer el treball de les dones en aquests contextos. En alguns casos, són dones autòctones amb càrrecs polítics relacionats amb la promoció de la igualtat de gènere les que parlen en nom de les pròpies afectades sense donar-los veu¹⁹¹. Les musulmanes, per la seva banda, es declaren fartes d'acceptar que se les emplaci a demostrar contínuament que són 'veritables feministes'.

¹⁸⁵ Carrasco, Cristina: "La sostenibilidad de la vida humana: un asunto de mujeres?" Mientras Tanto 82, 2001.

¹⁸⁶ Carrasco, Cristina: *Hacia una nueva metodología para el estudio del tiempo y del trabajo*. Taller internacional Cuentas de Salud y Género, 18 y 19 de octubre de 2001, CEPAL, Chile.

¹⁸⁷ Del 2000 al 2005, la Xarxa va convocar una Vaga de Dones per reclamar que la despesa militar s'inverteixi "en cuidar i no matar". Diversos grups van donar suport a les seves convocatòries i només el sindicat CGT va fer una crida a les seves afiliades per secundar la vaga durant dues hores a la convocatòria de 2002. *Diagonal*, núm. 1. Especial Crisis de los Cuidados. Maig de 2005.

¹⁸⁸ La Plataforma d'Acció de la Conferència de l'ONU sobre la Dona de 1995 insta a fer comptes satèl·lits que incloguin el treball domèstic, reproductiu i l'agricultura de subsistència a la comptabilitat dels països. Els comptes satèl·lits són una proposta de la Campanya Internacional per un Salari pel Treball sense Sou, als anys 70, i que recolliren les economistes feministes.

¹⁸⁹ Feministes Indignades: *La revolució serà feminista o no serà*. 22 de maig de 2011.

"Volem una transformació del model (capitalista) de desenvolupament econòmic i social actual, cap a un que estigui al servei de les persones i el planeta (...) Exigim que les treballadores domèstiques i empleades de la llar estiguin incloses en el règim general de la seguretat social i tinguin dret a negociació col·lectiva; que es comptabilitzi el treball domèstic, reproductiu i de cura com a part de la riquesa dels països; el reconeixement de les tasques de cura de les persones, les llars, la vida i la seva socialització completa; també, el dret a decidir lliurement si volem o no cuidar, el dret a rebre la cura i decidir per qui i com som cuidades i cuidats i el dret a l'autocura. En resum, el dret a la ciudadania, un dret que ha estat proposat i reivindicat des del feminisme".

¹⁹⁰ G. Grenzner, Joana: "Migrades als mitjans, doblement noutingudes. Per una informació amb perspectiva de gènere, classe i ètnia". A VVAA: *Es busquen còmplices. Per un tractament informatiu equilibrat de les dones migrades als mitjans de comunicació*. ACSUR-Las Segovias, Barcelona, 2010, pàg.36.

"L'antropòloga Adriana Kaplan, coordinadora del Grup Interdisciplinari per a la Prevenció i l'Estudi de les Pràctiques Tradicionals Perjudicials de la Universitat Autònoma de Barcelona, afirma: "És un tema tremendament mal tractat. Estem reforçant l'estigma que ja recau sobre aquestes persones i l'abordatge que fem és criminalitzador. Quan t'ataquen, et refugies. Com? Duent les nenes a Gàmbia o a on sigui. És important contextualitzar, entendre el significat i per què té tant arrelament. Una de les experiències que més m'ha marcat va ser una trobada amb una dona africana que em va dir: "Jo no sóc una criminal, jo m'estimo la meua filla". Qüestionem fins i tot la forma d'estimar els seus fills".

¹⁹¹ VVAA: *Es busquen còmplices. Per un tractament informatiu equilibrat de les dones migrades als mitjans de comunicació*. ACSUR-Las Segovias, Barcelona, 2010, pàg. 24.

“És l’Islam compatible amb el feminisme? Aquesta pregunta en si és una provocació. Per la meua banda, em nego a respondre-la per principi. D’una banda, perquè parteix d’una posició arrogant. La/el representant d’una civilització X emplaça al/la representant de la civilització Y de demostrar alguna cosa. (...) Se’l col·loca així al seient dels acusats i ha de proporcionar proves de la seva modernitat (...) D’altra banda, perquè la resposta no és simple, quan se sap que el món islàmic no és monolític. I com legitimar el feminisme islàmic? Per la meua banda, es legitima a priori i no a posteriori. No existeix un examen de feminisme. Amb el simple fet que les dones musulmanes s’aixequin per reivindicar el seu dret i dignitat n’hi ha prou per a un ple reconeixement. I jo sé pel meu coneixement íntim de les dones del Maghreb o de la immigració, que la ‘dona submissa’, no existeix. Fou inventada. Conec a dones dominades; submises, moltes menys!”¹⁹².

2.1.5. Aliances dialògiques des dels marges

Durant l’estiu de 2010, quan una polèmica altament mediatitzada va culminar amb la prohibició del burqa i l’hijab a setze ajuntaments de l’Estat, diversos grups i dones feministes de Catalunya van constituir la Plataforma contra el Decret del Burqa i el Niqab. Aquesta i altres iniciatives són exemples de la posada en pràctica de la proposta de política d’aliança i coalició de Judith Butler. Es tracta, segons Silvia L. Gil, de “desenvolupar propostes de polítiques de coalició que no pressuposin quin és el contingut de ‘dones’ sinó encontres dialògics en els que s’articulen les diferents necessitats”¹⁹³. L’aposta del feminisme dialògic, per exemple, fou un dels motors que va generar el naixement de LICIT¹⁹⁴. Una aposta que els feminismes acostumats a bastir aliances des dels marges porten anys posant en pràctica:

“A Berlin vaig conèixer el feminisme de les lesbianes polititzades, les cases okupades, dones que en la seva pràctica política deien ‘em caso amb una estrangera’, no anaven cap al discurs, ‘què necessita aquesta dona? Doncs m’hi caso’. Les cases okupades i autogestionades per a les migrants. Allà conec les legislacions d’estrangeria i m’involucro amb dones sense papers i començo a treballar en aquesta xarxa en la clandestinitat, perquè recolzar les dones sense papers és delictu. L’acció política era preparar el menjar, arregar diners per al metro per la dona estrangera. Més que discurs, veure què s’ha de fer”¹⁹⁵.

Quan les lesbianes feministes criticaven el divorci entre el discurs i la realitat d’un feminisme que “no és permeable a altres idees i no es renova, que respon a un model de dona blanca, de classe mitjana i heterosexual”¹⁹⁶ i proposaven tendir ponts amb altres moviments, parlaven d’una pràctica d’aliança i diàleg que substituís certes teories preconcebudes. De fet, els discursos d’algunes activistes denoten una certa fractura entre feministes ‘teòriques’ i ‘pràctiques’ que pot estar travessada també per diferències i desigualtats econòmiques, ètniques i culturals:

“Ni la meua formació ni la meua professió tenen res a veure amb el feminisme, jo sóc feminista igual que sóc lesbiana, no sé per què, ho sóc de tota la vida. (...) On està la diferència entre el fer i el saber? Les que sabeu sou les que feu recerca? Les que saben són les que estan a l’acadèmia? Una altra cosa que em fa molt contenta és que estem totes barrejades, això dintre de la història del feminisme català no és una cosa que es pugui obviar, perquè la majoria del temps de la nostra història, i parlo de la transició ençà, que és el que jo he viscut, no ha estat així. El fet que estiguem dones que es dediquen més a la teoria i altres que ens dediquem més al cubell i la galleda (...) Llavors, què es el saber? Si el

¹⁹² Bouteldja, Houria: *Les dones blanques i el privilegi de la solidaritat*. IV Congrés de Feminisme Islàmic. Madrid, octubre 2008.

¹⁹³ L. Gil, Silvia: *Nuevos feminismos. Sentidos comunes en la dispersión*. Ed. Traficantes de Sueños. Madrid, 2010, pàg. 221.

¹⁹⁴ Holgado, Isabel: “Todas las voces para un solo concierto feminista”, a *Prostituciones. Diálogos sobre el sexo de pago, Icària*. Barcelona, 2008, pàg. 9.

“L’objectiu prioritari de qualsevol feminisme ha de ser facilitar que la multiplicitat d’interessos femenins, que les ‘altres’ dones, puguin expressar les seves demandes, tenir veu pròpia, en igualtat de condicions. És aquesta l’obligació de tota feminista sincera, però es responsabilitat primera de les dones que ocupen situacions de poder. Tot i que això ens sacsegi moltes de les nostres certeses i ens confronti amb la nostra participació en realitats que ens desagraden. Tot seguint a Puigvert, el feminisme ha de ser dialògic, això és, defensar la igualtat mitjançant el respecte i l’escolta de les diferents veus...”

¹⁹⁵ Leticia Cruz López (Fundadora de l’Associació Mujeres palante, Maloka Colòmbia. Actualment és Coordinadora de la Casa Iberoamericana de la Dona a Barcelona i integrant de la XIDPIC-CAT i l’Agència de Notícies “La Independent”). Diàleg sobre feminisme, autonomia i institucionalització, 25/7/2012.

¹⁹⁶ GLFB. *El vestit nou de l'emperadriu*. Ponència presentada a les Jornades Feministes Estatals, Granada, 2000.

saber és el fer! Li hem de dir saber perquè sembla que pugem un grau? Doncs el saber de les dones és el que mou el món”¹⁹⁷.

2.2. La tensió intergeneracional: superar les etiquetes ‘grans’ i ‘joves’

Com ja hem, vist les lesbianes feministes parlaven de “desconeixement i falta de reconeixement mutu” entre el feminisme sorgit als anys 70 i els feminismes emergents, i de com les joves es miraven inicialment el feminisme amb certa distància

“El feminisme es mor, és qüestió de temps. Les dones joves el veuen com una cosa passada de moda (les que se’ls ha fet creure que ja està tot aconseguit) o aburgestat (les que es consideren feministes, que no estan organitzades dins el moviment)”¹⁹⁸.

“Com a dones joves que som, a moltes ens ha costat identificar-nos amb el discurs feminista (...) No volem tirar per terra les conquestes que moltes dones han fet durant anys, però volem explicar que per a nosaltres ha significat una trava enfrontar-nos a una realitat on pel fet de tenir certs drets formalment garantits se’ns diu que la lluita contra la desigualtat ha arribat a la fi. Creiem que és important reapropriar-nos del terme feminisme i omplir-lo de contingut amb la nostra pràctica quotidiana”¹⁹⁹.

Alhora, moltes joves que participaven al moviment feminista també experimentaven dificultats per ser escoltades i reconegudes en igualtat de condicions. La dificultat de les més joves per trobar reconeixement, o fins i tot, l’espai, ha estat un problema per al traspass de coneixements i el relleu generacional. Una tensió que es manifesta en ocasions, segons algunes activistes, en una certa reproducció de la relació mare-filla²⁰⁰ entre les més grans i les més joves, i una dificultat de les primeres en donar autoritat a les segones²⁰¹. Durant anys, aquesta tensió ha fet sentir a ‘les joves’ que mai assolirien l’estatus necessari per passar a aquesta ‘edat adulta del feminisme’. Però, ‘les joves’ en el moviment dels 70 recorden la riquesa que tenia treballar amb dones de diferents generacions:

“Una cosa que era molt bona era que jo era una dona molt jove que estava militant amb dones de diverses edats. Això s’ha perdut i ens empobreix a totes”²⁰².

Durant els darrers anys s’han generat diversos espais de diàleg i treball intergeneracional. Els relats d’algunes feministes parlen de superar la dicotomia grans-joves²⁰³, de la necessitat d’explicitar les diferències per trobar eixos comuns de lluita i de nous espais intergeneracionals diversos:

“Al voltant del 90, principis del 2000, va haver-hi un conflicte generacional molt agre i ara l’estem reconduint i recuperant. Aquestes dones que són més joves estan fent un procés molt interessant i important, ens impregnen. Hem d’anar per aquí. (...) Ara mateix s’està donant un apropament. Arrel de les Jornades de Granada, però a Barcelona, ja havíem organitzat jornades de sexualitats transgressores, això ens va acostar al feminisme que treballa sobre les identitats sexuals. La meua trajectòria personal, que és entendre que les diferències d’identitats, ètnia, origen, són un patrimoni molt gran, m’ha ajudat a acostar-me de forma il·lusionada a aquests feminismes que estan entre la gent jove

¹⁹⁷ Paqui Ocón Burgos (GLFB, Mambo, Revoltosa). Taller preparatori de l’estudi, 18/7/2011, Ca la Dona.

¹⁹⁸ GLFB: *El vestit nou de l'emperadriu*. Ponència presentada a les Jornades Feministes de Còrdova, 2000.

¹⁹⁹ Les Tenses: “Joves i autònomes”. Dossier On són les joves? Revista de *Ca La Dona*, núm. 29, pàg. 20-21.

²⁰⁰ Entrevista a Joana G. Grenznier (Les Tenses, Coordinadora Feminista, XIDPIC-CAT, Feministes Indignades).

“hi ha una certa tendència en algunes dones grans (...) a generar una relació mare-filla, però molt més perversa, perquè hi ha una situació de poder on tu ets la nena (...) tenen dificultats per atorgar reconeixement, autoritat i legitimitat a dones més joves (...) també hi ha altres que et reconeixen i amb les que treballas bé, i que t’ensenyen coses sense maternalismes, i aprenen del que tu els puguis aportar (...)”.

²⁰¹ Barry, Jane i Djorđević, Jelena: *¿Para qué queremos la revolución si no podemos bailar?* Ed. Horas y Horas, 2010.

“Un dels problemes més grans als quals les activistes els diuen que s’han d’enfrontar té relació amb guanyar-se el respecte. Perquè totes hem de guanyar-nos els galons. Realment no saps mai què necessitaràs per aconseguir-ho. No hi ha fórmules. (...) Com que és tan esmunyedís, una vegada que sents que per fi t’has guanyat el respecte i la credibilitat, no els compartiràs lleugerament. Tothom que vingui després de tu se’ls haurà de guanyar amb molt d’esforç. Podem veure’ns amb un trencament dolorós, basat en els nostres models mare-filla, que ens obliguen a rebutjar i negar el que va ser primer per començar quelcom nou. O podem celebrar que haguem arribat tan lluny. Que una generació sencera d’activistes hagi creat aquest espai que tenim, aquí i ara, per explorar el canvi i per canviar juntes”.

²⁰² Paqui Ocón Burgos (GLFB, Ca la Dona, MAMBO, Revoltosa) a VVAA: *I moltes altres dones*, CCDFCB, 2007.

²⁰³ Otero, Montse i C. Bel, Betlem: a “Desafios y oportunidades de los feminismos”. *Diagonal* 127, 27 de maig de 2010.

“les veus discordants de les transfeministes han estat acollides amb un reconeixement excepcional, ja que no és el més freqüent que les veus molt joves siguin tan fàcilment escoltades i autoritzades. Potser hauríem de preguntar-nos si les raons estan en el moment polític, l’aprenentatge previ del moviment feminista o la forma com s’han manifestat. (...) Les ‘àvies’ hauríem de deixar l’espai polític necessari perquè puguin expressar-se i actuar amb les seves idees i els seus modes propis. La casa dels feminismes no és la casa d’unes a què altres s’incorporen, sinó la casa oberta de totes les que estem. S’haurien d’evitar expressions del tipus ‘les dones joves s’incorporen, venen o s’acosten’ perquè elles són on són perquè han arribat ara. Igualment, deixar de pensar que ‘això nosaltres ja ho vam discutir’ o ‘això fa 20 anys que ja ho vam dir’. (...) Les dones joves podem acceptar escoltar, voler aprendre de l’experiència d’altres dones. Però fer-ho des de l’intercanvi i l’empatia no sempre és fàcil. Perquè també volem que s’escolti i accepti les nostres visions de les coses, per inèxperetes que siguin -si és que ho són-, perquè en tot cas, són. Són el que sentim, són el que fem, el que desitgem en aquest moment, que és el present, i per tant, el nostre repte”.

principalment. És el meu somni, que les dones grans sapiguem deixar l'espai. L'Hannah Arendt diu que tothom que ve al món aporta una idea nova. Ens hem passat molts anys a Ca la Dona dient 'on són les joves? perquè no venen?' Trenquem la idea de les joves. Penso que hi ha una receptivitat molt important entre els nous feminismes (...) La identitat de l'edat no és la única que em defineix, i aquests espais afavoreixen intercanvi i suma de maneres de fer, perquè el que ens preocupa és canviar el sistema, de la forma que sigui, a veure si ens podem carregar el patriarcat i el sistema econòmic"²⁰⁴.

"Fem una mica d'autocrítica i sabem que estem allunyades d'altres grups, ens agradaria veure com ho podem fer perquè vinguin, perquè hi ha un punt en aquest 'intentem trobar-nos', de pensar 'què ens allunya dels altres grups?' (...) Ho giro a la inversa i pregunto: què ens separa?, què m'allunya d'aquestes noies? L'edat. Que no puc córrer com elles corren quan les empaiten. Crec que en el fons tenim força coses en comú. Elles han arribat molt clarament a definir-se en coses que nosaltres des de Ca la Dona no ens definim, perquè no ho podem definir, perquè hem optat que no ens definíem. Però elles, s'han definit com a dones, feministes, trans, lesbianes... tot això ho tenen claríssim"²⁰⁵.

2.3. La crítica a l'heteronormativitat: feminismes lesbians, *queer* i transfeminisme

Barbara Boyero

²⁰⁴ Entrevista a Montse Otero (Ca la Dona, Xarxa Feminista).

²⁰⁵ Antònia Pallach, membre de Ca la Dona, a la Trobada de Feminismes Dissidents, 24/03/12.

²⁰⁶ Amman, Gretel, citada en L. Gil, Silvia: *Nuevos feminismos. Sentidos comunes en la dispersión*. Traficantes de Sueños. Madrid, 2010, pàg. 60.

"Clarifiquem aquesta qüestió. Sí a la igualtat per tot el que fa als drets humans; no a la igualtat així que signifiqui una forma d'assimilació. (...) Les que no ens volem integrar en aquest sistema perquè no ens agrada ni és el nostre, les que no som heterossexuals, no comptem, estem excloses. Ja és hora que ens assabentem: La igualtat només és per a unes quantes!"

²⁰⁷ A les Jornades Feministes Estatals sobre Lesbianisme de 1989 foren les lesbianes (concretament, el Col·lectiu de Feministes Lesbianes de Madrid) les que van introduir el debat sobre la pornografia, l'ús de joguines sexuals i les pràctiques S/M al si del moviment. Això va provocar un fort desacord amb grups com la Red Amazonas.

Hem vist com les lesbianes feministes, que van participar des dels seus inicis en la creació del moviment i que en un moment donat no es van veure representades ni reconegudes, varen ser cabdals en l'emergència del debat igualtat-diferència²⁰⁶. Durant els 80, i arrel d'organitzar-se des d'aquesta diferència, introduïren la diversitat sexual als discursos i representacions del moviment. Així, van trencar amb la centralitat de l'heterosexualitat, per exemple, pel que fa al dret al propi cos; però també van qüestionar l'existència d'un model únic de sexualitat feminista, els essencialismes respecte les conductes sexuals dels homes i les dones i els rols de gènere monolòtics i no intercanviables²⁰⁷. Tot plegat va visualitzar una vivència del cos, la identitat i la sexualitat

que dècades després ha reprès i reinterpretat el feminisme queer. A la dècada dels 90, van contribuir a ampliar el concepte d'identitat tot introduint variables com el racisme, que fou un dels temes centrals de les Jornades Europees de la ILIS (International Lesbian Information Service -Servei d'Informació Internacional de Lesbianes) que es van fer a Barcelona al 1991, organitzades pel GLFB, la Comissió de Lesbianes de l'Eix Violeta i la ILIS²⁰⁸.

A més, el feminisme lesbiana ha assenyalat l'heterosexisme implícit del moviment feminista. Grups com GLFB han criticat el doble sedàs del moviment en les reivindicacions que afecten heteros i lesbianes i denunciat que de vegades

“les qüestions referents a les lesbianes s'obvien o queden relegades a un segon terme, fins i tot per part de dones que tenen consciència del seu lesbianisme (...) o bé determinades situacions que són exclusives de les heterosexuales passen com si fossin de les dones en general, o bé situacions que afecten tant les heterosexuales com les lesbianes es tracten com si fossin exclusives de les heterosexuales (és el cas, per exemple, de la violència domèstica)”²⁰⁹.

Als anys 90, les lesbianes feministes van fer palès que mentre elles havien lluitat pel dret al divorci i a l'avortament de les heterosexuales, encara no havien assolit reivindicacions pròpies, com per exemple, el dret al matrimoni. Un cop assolida aquesta fita van anar més enllà i van plantejar la contradicció que suposava una equiparació de drets basada en el model patriarcal heteronormatiu. En canvi, proposaven capgirar la truita i reivindicar “l'abolició del matrimoni com institució legitimada per l'Estat” i reclamar els drets socials per a cada persona, drets que “incloguin el dret a la cura, a les relacions afectives i a l'atenció a la dependència”, al marge de si es té parella o no²¹⁰. Aquesta reivindicació de drets socials universals i individualitzats és la base d'algunes propostes de l'economia feminista en l'actualitat. A més, les lesbianes feministes van fer evident que la prioritització del dret al matrimoni menystenia el “dret de filiació i protecció dels menors. (...) per a les parelles de lesbianes que decideixen tenir un fill mitjançant tècniques de reproducció assistida”, ja que, fins el 2008, només es permetia inscriure la criatura al registre com a fill/a de la mare biològica, i s'obligava a l'altra a passar per un procés d'adopció²¹¹.

I per acabar de esprémer el cos i el símbol de la dona com a subjecte unívoc del feminisme, va venir la teoria *queer* amb la seva performativitat del sexe/gènere, tot acabant d'embolicar la troca amb allò de no es neix dona, sinó que s'arriba a ser-ho, i qüestionant que alguna vegada s'aconsegueixi²¹². En plena etapa de promulgació de lleis a favor de la igualtat de gènere, l'emergència de reivindicacions com la despatologització de les identitats transsexuals i transgènere i de crítiques a la Llei d'Identitat de Gènere per part de grups com Guerrilla Travolaka²¹³, amb iniciatives com una concentració davant de l'Hospital Clínic de Barcelona contra la psiquiatrització de les identitats trans, van evidenciar que les anàlisis i subjectes feministes s'estaven transformant profun-

²⁰⁸ Ramajo Garcia, Bárbara: "Sobre l'heteronormativitat com a eix de poder. Reflexions sorgides de l'Escola Feminista d'Estiu 2011". A Revista *Ca la Dona* núm. 74, pàg. 15.

²⁰⁹ GLFB: *El vestit nou de l'emperadriu*. Ponència presentada a les Jornades Feministes de Còrdova, 2000.

²¹⁰ Estella, Marta: *Lesbiana? Encantada, és un plaer*. A Rodríguez, Eugeni i Pujol, Joan: *Dels drets a les llibertats: Una història política de l'alliberament GLT a Catalunya* (FAGC 1986-2006), pàg. 79.

²¹¹ *Ibidem*, pàg. 78.

"Fa pocs dies (2008) s'ha aprovat que les parelles de lesbianes casades puguin inscriure el fill directament al registre. Ideològicament s'ha fet un pas enrere en fixar com a requisit el matrimoni, ja que fa molts anys que s'havien desterrat les discriminacions entre fills matrimonials i no matrimonials".

²¹² Solà, Míriam i Missé, Miquel: *La lluita per la despatologització trans, una lluita transfeminista*. Ponència presentada a les Jornades Feministes de Granada de 2009.

"volem apostar per entendre el gènere com un dispositiu de poder que imposa de forma rígida, violenta i jerarquitzada les categories d'home/dona i masculí/femení amb la finalitat de produir cossos que s'adaptin a l'ordre social establert. D'aquesta manera, aquest sistema permet explicar l'opressió de tots aquells individus que no entren en la bipolarització dels sexes que ha dissenyat el patriarcat i transgredeixen les fronteres de la sexualitat heteronormativa. Volem partir que el gènere, en interacció amb la raça, la classe i la sexualitat, és un mecanisme de poder que es recolza en el patriarcat i al capitalisme i les pressions afecten de manera directa i específica a les dones i les lesbianes, però també a altres individus o grups que el feminisme tradicionalment no ha inclòs en el seu subjecte de representació, com les persones trans".

²¹³ Guerrilla Travolaka: "Prou disforia de gènere!" *Periòdic Masala* núm. 39, Gener-Febrer 2008.

"Un dels principals objectius de la Guerrilla se centra en la lluita contra el concepte de "disforia de gènere o "trastorn de la identitat de gènere", és a dir, contra el fet que les identitats de gènere no-normatives, com ara el transgènere o la transsexualitat, continuïn apareixent catalogades com a malalties mentals a les classificacions mèdiques internacionals. La Guerrilla Travolaka és un dels pocs grups trans que ha alçat públicament la veu per denunciar les mancances de la recentment aprovada "Llei d'Identitat de Gènere" –sense ànim d'invisibilitzar l'avenç que suposa–, segons la qual les persones trans necessiten obtenir un diagnòstic de "disforia de gènere" i seguir un tractament mèdic durant un mínim de dos anys per tal de poder accedir a un canvi de nom i sexe al DNI. Val a dir que, per tal d'obtenir aquest diagnòstic, cal haver passat per visites regulars allà/la psiquiatra durant mesos, i que sotmetre's dos anys a tractament hormonal significa una esterilització de per vida".

²¹⁴ Ramos, Juana (Transsexualia) a L. Gil, Silvia: *Nuevos feminismos. Sentidos comunes en la dispersión*. Traficantes de Sueños. Madrid, 2010, pàg. 177.

"Habitualment tendim a creure que una persona es canvia de sexe principalment per adaptar la seva homosexualitat a un estatus de normalització heterosexual. Res més lluny de la realitat, com demostra l'existència de diferents orientacions sexuals en persones transsexuals. La identitat de gènere per una banda i l'orientació sexual per un altre són diferents aspectes de l'esfera sexual de la personalitat, independents entre si. Existeixen tot tipus de combinacions".

²¹⁵ Solà, Míriam i Missé, Miquel: *La lluita per la despatologització trans, una lluita transfeminista*. Ponència presentada a les Jornades Feministes de Granada de 2009, pàg. 10.

²¹⁶ Mercè Nebot (FI, Atakás, MAMBO, Revoltosa). Diàleg sobre feminisme, autonomia i institucionalització. 25/7/2012.

"Jo, que havia tingut pràctiques heteros tota la vida, començo a tenir-ne de lèsbiques: tinc una núvia, descobreixo el lesbianisme polític, em passo per Ca la Dona a buscar el GLFB just quan es separa, just quan muntaven la campanya del fotomaton del Fórum. Després de l'estiu de la Queeruption muntem Les Atakás, que ens reunim al Ningún Lugar, espai queer, però no ens acabàvem de definir com a queer. Ens assabentem que s'ha ocupat una casa de lesbianes, dones i trans, i tenim el debat sobre reunir-nos en un espai queer quan som lesbis feministes.... MAMBO va ser l'espai de trobada amb altres feminismes".

Entrevista a Edurne Jiménez (Associació Candela):

"Les primeres coses que vaig llegir de feminisme van ser queer. (...) Vaig anar entrant en contacte amb un altre tipus de feminisme no tan queer sinó més clàssic, així li diuen algunes".

²¹⁷ Cantón, Luisa (Feministes indignades, Comissió 28J). Trobada de Feministes Dissidents, 24/03/12.

"Transgènere o trans o el que sigui, però totes tenim la mateixa lluita pel fet de ser dona. De ser-ho o de sentir-nos-hi, perquè em dóna igual que siguis trans, et sents dona i ja em serveix. Simplement volia dir això, que és important, no ens barallem perquè la base que tenim és molt bona".

²¹⁸ L. Gil, Silvia: *Nuevos feminismos. Sentidos comunes en la dispersión*. Traficantes de Sueños. Madrid, 2010, pàg. 111-113.

²¹⁹ Entrevista a Bàrbara Biglia, del SIMREF:

"Si parlem dels estudis de gènere, a l'Estat espanyol no hi ha una institucionalització completa. No hi ha departaments d'estudis de les dones, llicenciaturs d'estudis de gènere o estudis feministes, sinó petits grups, instituts, màsters o doctorats que van sorgint a poc a poc. En els darrers cinc anys han crescut com bolets i dintre d'aquests hi ha alguns que (...) estan coordinats per gent que fa molts anys que està en qüestions feministes. (...) A Catalunya hi ha una certa precarietat, un intent de crear instituts o escola però no una institucionalització forta. Per exemple, el màster universitari [de Gènere i Polítiques d'Igualtat] no crea estructura acadèmica, qui passa per allà no s'hi queda".

Intervenció de Bàrbara Ramajo a la devolució de la primera edició de la recerca amb dones del moviment feminista, 29 de març de 2014.

"...tota la brutalitat de grups que hi ha a dins l'acadèmia, és fruit de feministes, moltes vegades, a nivell individual, i moltes vegades a nivell interdisciplinari, com el màster de dones, gènere i ciutadania, el màster de la diferència sexual, Duoda... (...) hi ha molts grups dins el món acadèmic que han estat realment un florir molt interessant. Moltíssimes de les noves generacions, totes masteritzades, amb uns coneixements fabulosos, que després venen a l'Escola Feminista d'Estiu de la Xarxa Feminista... Precisament en aquesta nova generació de ties masteritzades hi ha un feedback d'allò institucional, de lo acadèmic i del moviment social, i això és generacional, és ara i és fascinant".

²²⁰ Entrevista a Montse Otero (Ca la Dona, Xarxa Feminista). "Cosos que havíem lluitat per a aconseguir, resulta que pugen les esquerres i aproven la llei d'avortament, de divorci..."

dament. Si els anys 80 i 90, la comunitat trans va lluitar pel dret a poder accedir a una operació de canvi de sexe, superar l'estigma i trencar la identificació entre sexe i opció sexual²¹⁴, aquesta nova generació plantejà el dret a transitar per diferents identitats sense impositions mèdiques, judicials i ideològiques i cridaven a trencar amb els binarismes de gènere i opció sexual, a més de superar les desconfiances històriques que hi havia entorn als i les transsexuals i transgènere en alguns cercles feministes:

"El moviment feminista ha tancat les portes a dones transsexuals perquè es considerava que portaven amb si una càrrega de masculinitat implícita i de la mateixa manera, a homes transsexuals perquè reproduïen els valors d'una masculinitat patriarcal i enemiga. Però, ara que emergeixen noves formes de transitar i noves definicions del trans, qui realment se sent traïda per nosaltres és la comunitat transsexual que ens acusa de ser un obstacle per a la consecució dels seus drets amb els nostres discursos contra les categories d'home i dona exclusives i excloents"²¹⁵.

Moltes lesbianes feministes que no es trobaven còmodes al moviment feminista clàssic ni al moviment de gais i lesbianes van trobar un lloc en aquest nou discurs. Les que hi van participar van aportar noves teories, nous discursos i noves maneres de fer que han enriquit molt al vell moviment²¹⁶ i han incorporat les noves subjectivitats que ja de fet formen part del moviment feminista²¹⁷. Bona part d'aquesta renovació se li deu a les lesbianes feministes que van fer aquest camí d'anada i tornada.

2.4. Institucionalització i autonomia, una tensió que travessa i construeix moviment

La gran divisió del moviment que es va produir a finals dels anys 80, i va implantar-se plenament als anys 90, va ser la generada pel procés d'oficialització de les propostes feministes amb la instauració de polítiques de gènere, els ajuts i subvencions per a organitzacions de dones; els instituts de la Dona, i altres departaments i oficines, que conformaren un nou espai de l'administració que es cobrí amb persones expertes, moltes d'elles dones del moviment feminista; l'absorció i control gradual dels centres de planificació familiar i les cases d'acollida que havia gestionat el moviment durant els 70 i 80, que els descarrega del seu caire reivindicatiu i transformador per convertir-se de caire més assistencial²¹⁸ i la creació de màsters i postgraus per formar personal en l'àmbit dels estudis de gènere, molts d'ells impulsats per feministes, que han proliferat en les darreres dècades, i on s'han format moltes activistes de noves generacions, fins al punt que algunes activistes parlen més de "feedback entre el feminisme de carrer, l'institucional i l'acadèmic" que d'institucionalització dels estudis de gènere²¹⁹.

Tot i que la progressiva institucionalització era fruit de la lluita del propi moviment per millorar les condicions de vida de les dones, va generar desmobilització, una certa sensació de decepció i de cooptació del discurs i no pocs debats dintre del moviment sobre la relació amb les institucions²²⁰. De fet, algunes activistes pensen que el model de transició política va optar per una institucionalització del feminisme i la resta de moviments²²¹ com a forma de "governar la seva capacitat d'autonomia", tot fent-se càrrec de les demandes del moviment i desplaçant la iniciativa. Així, es crea l'aparença de que "tot està sota control perquè es gestiona des de les institucions, i són aquestes les que delimiten el marc social legítim de reivindicació"²²².

Abordarem el procés d'institucionalització del feminisme fixant-nos en tres fenòmens coetanis i interrelacionats: la creació d'institucions governamentals, lleis i polítiques per actuar sobre la situació de les dones/les desigualtats de gènere i el sorgiment del 'feminisme institucional' vinculat a aquestes, i la dinàmica de relació que aquests tenen

amb el moviment organitzat; la progressiva dependència de les subvencions municipals o governamentals per part dels espais feministes que treballen amb fons públics i la creació de projectes i estructures professionalitzades per part de dones del moviment per abordar temàtiques relacionades.

2.4.1. Institucionalització de les polítiques de gènere i del discurs feminista

A principis dels 90 diverses activistes coincidien que els canvis legals i formals i la institucionalització governamental del feminisme, havien construït un fals discurs igualitari que encobria les desigualtats i mantenia com a referent hegemònic el model masculí mentre silenciava la importància del moviment en els avanços assolits²²³. L'adopció internacional del *gender mainstreaming* (perspectiva de gènere) a les polítiques públiques acordada a la Cimera de la ONU sobre la Dona a Beijing (1995) introdueix les quotes d'acció positiva i la paritat i fa una transposició de les directives d'igualtat i equitat de gènere a escala estatal i nacional; multiplica les polítiques socials governamentals engegades als 80 i fa emergir un ampli sector polític-administratiu en aquest àmbit: agents d'igualtat, especialistes en gènere, àrees de la dona a diverses instàncies polítiques...

Durant la dècada del 2000, els canvis polítics a nivell estatal i català i l'ascens al govern de partits d'esquerra parlamentària intensifiquen el debat. Feministes com Anna Bosch, que havia estat alcaldessa de Mollet del Vallès durant la transició i fou molt crítica amb la política de partits, elaboren el Pla d'Acció 2003 per al programa d'acció sobre les dones de la Generalitat de Catalunya a petició de l'ICD. Bosch considerava que s'obria una nova fase en la relació entre el moviment i les institucions: un nou "espai de governança" per als moviments socials, on aquests "tenen la possibilitat de contaminar l'acció institucional amb els seus valors i objectius, per fer realitat les seves utopies, trobant un lloc per al seu no-lloc"²²⁴. A més, Bosch celebrava l'apoderament del moviment feminista català front les institucions, expressat com la capacitat de pensar-se i explicar-se a si mateix "des de la seva pròpia experiència, definir la seva ubicació en la societat, i des d'aquest lloc donar-se la llibertat de relacionar-se d'igual a igual amb el poder establert" per tal de desaperar-lo²²⁵.

Altres activistes remarquen que en aquesta etapa, i al voltant de la proposta de participació de l'ICD al Pla d'Acció per al programa d'acció sobre les dones de la Generalitat "va haver-hi moltíssima tensió interna, per com es va plantejar el Pla i per com es va avaluar", i destaquen els límits de l'esfera institucional per integrar els sabers i pràctiques del feminisme en camps com el de la violència masclista.

"A la llei de violència masclista d'El Salvador van incloure la violència institucional. Aquest tema l'hem debatut aquí fa anys, i algunes ens vam encaparrar en que estigués a la Llei catalana de violència masclista, i no ho vàrem aconseguir. No ho vàrem aconseguir amb el Tripartit, ni amb una dona feminista portant l'ICD. I una cosa fou la resposta jurídica que ens van donar, i l'altra la ideològica, expressada així, que 'aquests països com no tenen Estat mai es reconeixeria com a tal', és a dir, que qui garanteix que això s'acompleixi és l'Estat, l'Estat des d'aquesta percepció europea..."²²⁶

Al mateix temps, durant les dues legislatures de Govern Tripartit, van donar-se situacions de confrontació entre els feminismes i el Tripartit, sigui a escala municipal o nacional²²⁷.

D'alguna forma es va desmobilitzar el feminisme perquè un sector, i aquí m'incloc, teníem la sensació que havíem aconseguit pel que havíem lluitat però va ser decebedor. Conec dones que van estar als centres de planning, impulsats pel moviment feminista del 75-80, que tenien un saber experiencial, més enllà de ser doctores o no. Van haver de fer un reciclatge per incorporar-les als centres de planning municipals: moltes van dir que no i van reorientar la seva carrera. Aquesta institucionalització de part del moviment la considero inevitable. Volíem formar un estat del benestar (...) donar més recursos a les dones per independitzar-se, tenir una autonomia front el marit... això era molt important. La transició política a França i Anglaterra va permetre que caminés tot en paral·lel, aquí es va fer tot junt i de pressa".

²²¹ Entrevista a Bàrbara Biglia, del SIMREF.

"A l'Estat espanyol hi ha hagut un procés d'institucionalització, no només del feminisme, sinó de gairebé totes les pràctiques de dissidència. (...) El procés de transició fou superinteligent (...) perquè vam passar de la repressió directa a l'assimilació. La reacció del Govern enlloc de tancar la porta ha estat (...) 'us deixem obrir-la però quan l'obrim esteu rodejades per nosaltres, així que els vostres marges de maniobra són menors'. Això té efectes en el moviment: si tu crees institucions que surten del moviment i la relació entre moviment i institució es manté forta i es manté la presència al carrer, potser pots mantenir institucions que responen o dialoguen bé amb el moviment. A l'acadèmia, per exemple, va haver-hi una generació que d'una forma o altra estava relacionada amb el moviment social i després una altra que era la generació de la democràcia, que en molts casos no tenia una relació tan directa amb els moviments. (...) Quan hi ha això i una institució, adéu-siau, és la forma que la institució buidi de contingut, coopti, assimili, canviï el que dius. Aquest és el procés d'institucionalització perillós".

²²² L. Gil, Sílvia: *Nuevos feminismos. Sentidos comunes en la dispersión*. Traficantes de Sueños. Madrid, 2010, pàg. 110.

²²³ Cervera, Montserrat; Moron, María i Pérez, Carmela a VVAA: "Reflexiones sobre el Movimiento Feminista de los años 80-90". Revista *Mientras Tanto*, núm. 48, gener-febrer 1992, pàg. 46.

²²⁴ Bosch, Anna: *Mujeres que alimentan la vida. Selección de textos (1996-2008)*. Barcelona, Icària, 2010. Pàg. 109.

²²⁵ Bosch, Anna: *Mujeres que alimentan la vida. Selección de textos (1996-2008)*. Barcelona, Icària, 2010. Pàg. 112.

²²⁶ Montse Pineda, intervenció a la devolució de la primera edició de la recerca amb dones del moviment feminista, 29 de març de 2014.

²²⁷ El 24 de febrer de 2004, l'alcalde de Barcelona Joan Clos va inaugurar l'Espai Francesca Bonnemaison (que acull el Centre de Cultura de Dones (espai reivindicat pel moviment feminista i cedit el 1999), l'Escola de la Dona i el Servei de Promoció de Polítiques d'Igualtat Dona-Home). Un grup de feministes va irrompre a l'acte denunciant "les polítiques excoents i totalitàries a la ciutat, a més de l'ús partidista i la instrumentalització dels assumptes de les dones per aconseguir vots" i els guardes de seguretat les van fer fora a cops. L. Gil, Sílvia: *Nuevos feminismos. Sentidos comunes en la dispersión*. Traficantes de Sueños. Madrid, 2010, pàg. 120.

La política d'Interior del Tripartit i els muntatges policials i tortures a activistes socials ha estat un altre punt de fricció. Un exemple és el cas del 4F, quatre joves acusats d'agredir un agent de la Guàrdia Urbana van entrar a la presó amb la declaració de dos agents condemnats per tortures com a única prova. Patricia Heras, poeta i participant a espais transfemistes, va suïcidar-se a la presó l'abril de 2011.

En el context actual, l'esclat de la bombolla financera i l'allau de reformes i ajustos estructurals posen de relleu les contradiccions del sistema socioeconòmic, d'entrada amb la tisorada a les institucions que promouen la igualtat i l'equitat i la inviabilitat de les polítiques i lleis per assolir-la en diversos àmbits. Al moviment feminista, els debats sobre la relació amb les institucions, les estratègies a utilitzar i la necessitat de redefinir i refundar la noció d'espai públic i béns comuns s'actualitzen de forma punyent.

“S’ha de saber distingir quines coses s’han de fer des d’una forma institucionalitzada i quines no han de passar mai per una institucionalització. Avui hem de tenir clar això, i on ens hem de situar, ara mateix, és al carrer”²²⁸.

“Per a mi, antipatriarcal vol dir també anticapitalista. Això, que ja ve d’abans, i és una tradició de més de 20 anys del feminisme (...) torna ara a néixer. Com acostem aquests espais i com construïm espais nous que enllacin amb les necessitats quotidianes que té tota la gent en aquests moments, això em sembla fonamental. I a la vegada (...) com ho encaixem amb un altre tema (...) ara sembla que davant les retallades i amb tot el moment de privatització i fallida d’allò públic, hem de reivindicar-ho. Però clar, no hem de reivindicar allò públic, atenció, perquè des del feminisme sempre hem dit que volíem refundar el que era públic. Perquè, per exemple, la Universitat tal com està, a mi tampoc m’interessa... i moltes de nosaltres ens trobem en aquesta contradicció, quan en realitat el que volem és estar fundant un espai alliberat, o una altra forma d’espai públic, i crec que nosaltres, des de les tradicions de què venim, que són molt diferents, i totes des del nostre lloc, podem dir alguna cosa”²²⁹.

Des de la seva diversitat de postures, els grups i espais feministes estan donant una resposta unitària²³⁰, el que inclou també plantejar propostes d’organització de la societat amb perspectiva feminista i anticapitalista basades en la democràcia directa²³¹.

²²⁸ Carme Alemany. Diàleg sobre feminisme, autonomia i institucionalització. 25/7/2012.

²²⁹ Encarna Bodelón. Trobada de feminismes dissidents, 24/03/12.

²³⁰ Sylviane Dahan. Trobada de feminismes dissidents, 24/03/12.

“Les vocalies de dones es van crear a partir de les lluites del moviment feminista i poc a poc el moviment veïnal havia abandonat aquesta feina per anar entrant en les institucions. Com el feminisme, també havia perdut una mica de la força i l’ha recuperat a partir del moviment del 15M. El feminisme és la capacitat de revitalitzar-se quan hi ha problemes socials, la capacitat de les dones de lluitar i agafar les seves vides i la vida en general, no només la seva, sinó la de la societat en general. Jo sóc de les que pensen que si estem en guerra i ens ataquen hem de donar una resposta col·lectiva i unida de les dones contra els atacs que fan en el nostre entorn directe, la vida quotidiana, l’habitatge, l’educació, la salut, tot això”.

²³¹ Feministes Indignades: Manifest *La revolució serà feminista o no serà*, 22 de maig de 2011.

2.4.2. Subvencions, autonomia, burocràcia

Quant a la relació amb les institucions per la via de les subvencions, algunes dones d'espais que les reben consideren que això no comporta coaccions o censura en el seu discurs i pràctiques polítiques²³². Cal afegir, a més, que diverses organitzacions i espais que reben subvencions es consideren autònoms, en el sentit que se li donava als anys 70 els conceptes d'autonomia i independència, perquè no tenen vincles amb organitzacions polítiques de cap mena²³³. D'altres, consideren que aquests ajuts, tot ajudar a mantenir l'estructura, impliquen un cert condicionament i que la burocràcia derivada de la presentació de projectes i justificació de subvencions afecta al funcionament de les organitzacions, que depenen materialment d'aquests ingressos²³⁴. Per la seva part, els grups feministes autònoms que sorgeixen als anys 90 tenen un corpus ideològic variat, que en molts casos coincideix en la defensa de l'autoorganització i l'autogestió de les lluites polítiques i socials per tal de mantenir la independència respecte les institucions. En molts d'aquests grups la pròpia creació d'estructures organitzatives formals que funcionin amb subvencions és vista com un procés negatiu i perjudicial per al moviment, perquè les organitzacions han d'adaptar les seves polítiques i maneres de treballar als requisits i els dictats de les administracions²³⁵. En alguns casos, això ha suposat una divisió entre els grups que es col·locaven a una i altra banda de la barrera creada per la institucionalització. També s'ha donat un diàleg al respecte, en què unes han compartit la seva visió de l'autonomia i l'autogestió i altres han posat en valor que la lluita del moviment ha aconseguit espais i fons públics per a l'ús comú.

“Quan parlem d'autonomia no ens referim únicament a organitzar-nos en espais i grups de dones, sinó a intentar practicar una forma d'organització i gestió que depengui de nosaltres mateixes i no passi per demanar ajuts institucionals que sovint representen control i absorció del discurs. Provem d'autogestionar-nos des dels centres socials okupats de la forma més creativa possible, sense caure en la dinàmica 'autogestió com a barra de bar' ”²³⁶.

“Vam triar fer aquest espai de debat a Ca la Dona perquè ens sentim part d'aquest altre Espai de Dones que empara la tradició de fer dels Moviments Feministes Autònoms de Barcelona. Ca la Dona és un espai batallat amb les institucions públiques, fruit d'una okupació històrica (...) que funciona assembleàriament i és mantinguda per totes les sòcies i per totes les dones que fan ús quotidià de la casa ”²³⁷.

“A la segona assemblea, que devia de ser d'unes 150 dones, ens vam tancar i vam ocupar l'espai, vam sortir a la televisió, als diaris, ens vam lligar amb cadenes a les reixes de la Bonnemaison ”²³⁸.

En general, els grups i organitzacions feministes han compartit recursos, tot i tenir diferents visions de com aconseguir-los. Per exemple, grups que no reben subvenció utilitzen tot sovint l'espai de Ca la Dona; dones i grups de la Coordinadora Feminista Autònoma van gestionar la barra de les festes de la Comissió 8 de març de Barcelona dels anys 1997, 2000 i 2001, destinant el fons a l'autogestió dels grups els primers dos anys i a les pròpies precarietats el tercer.

Algunes activistes plantegen que el debat autonomia-institucionalització no es pot abordar de forma rígida:

“Jo he viscut en la contradicció d'autonomia bona / institucionalització dolenta, tot i que sé que la puresa no existeix. La institucionalització pot

²³² Entrevista a Montse Otero (Ca la Dona, Xarxa Feminista).

“Jo penso que hem aconseguit tenir una relació d'igual a igual amb les institucions i no hem hagut de rebair o adequar els nostres plantejaments polítics per un duro o un euro. A Ca la Dona no ho hem fet segur, a la Xarxa Feminista tampoc. Pensàvem que tenir una subvenció volia dir replicar el discurs del govern, i vam fer una relectura, vam reivindicar que els impostos que pagàvem a l'Estat s'invertissin en coses que beneficien les dones, no és una fal·làcia, tenim dret a aquesta part. Mica en mica ens vam anar embrancant en dependre de les subvencions. La fita de ser independents econòmicament sempre l'hem tingut. Al País Basc munten les txoznes i amb el que treballen en tres o quatre dies a les festes viuen tot l'any. Aquí ho hem intentat però no dóna per tant, calen dones que ho impulsin, el tema del bar al 8 de març, per exemple, sempre ha estat un problema”.

Clarisa Velocci (Genera). Diàleg sobre feminisme, autonomia i institucionalització. 25/7/2012.

“Per a nosaltres, institucionalitzar-nos (...) no té a veure amb l'estructura, amb els espais en què participem, sinó fins a quin punt ens condicionem. Rebem una subvenció de l'Ajuntament i tothom sap la nostra postura en contra, que no pot ser més dura. Rebem una subvenció de la Conselleria de l'Interior, i fa quatre dies li vaig dir al conseller que era un pallaso. No ens ha condicionat el discurs. Si les subvencions ens condicionessin, això seria institucionalitzar-nos. Nosaltres quan parlem d'institucions, parlem d'institucions polítiques. Aquí és on entra la dicotomia autonomia-institucionalització. També per això segurament som hiperfebles i hiperprecàries. Si tinguéssim un altre discurs, tindríem mil cops més recursos. Hem buscat l'equilibri en què la institucionalització de Genera no entra en perill amb la nostra filosofia”.

²³³ Betlem Cañizar Bel. Taller de Feminismes Dissidents, 24/03/2012.

“Nosaltres ens considerem que som un espai autònom en el sentit de que no depenem de partits ni sindicats, però evidentment des dels espais autònoms ens veuen com a institucionals, és un dels temes importants que ens separen sovint en els debats... Ens relacionem amb les dones de partits i sindicats i rebem subvencions i finançament públic”.

²³⁴ Carme Alemany (Feministes Indignades). Diàleg sobre feminisme, autonomia i institucionalització. 25/7/2012.

“El tenir un centre de cultura de dones on es podia llançar dones com per exemple Las Mígas, que després s'han fet famoses, per coses així és important. Però és veritat que havíem de tenir quatre persones per mantenir tota aquesta màquina de demanda de subvencions i demés. I quan feies una reunió amb totes les institucions per posar-les en competència havies de tenir un cert maneig, no podies dir les coses com volies”.

Betlem Cañizar Bel. Taller de Feminismes Dissidents, 24/03/2012.

“Ara mateix tenim entorn al 60% de finançament públic i el 30% d'aportacions de dones, així que és una aportació important a nivell econòmic. Sempre hem defensat que això és una cosa que fem perquè volem, perquè aquests diners són nostres i els dediquem al que volem, però també és veritat que té unes petites conseqüències a nivell de burocràcia, d'hores de gestió, de dones remunerades... i cada vegada ens posen més traves. Nosaltres sempre havíem demanat finançament públic pel projecte general de Ca la Dona, de manera que tu rebies un paquet de diners pel projecte i feies el que volies. Això cada cop ens ho estan posant més difícil, i no ara amb Convergència, abans amb el Tripartit també ens passava, perquè volen donar-te només diners per projectes concrets i saber que seran per la revista, o la Mostra... Això et coarta una mica la llibertat de moviments, però pots buscar estratègies, el que pot suposar més burocràcia i complicacions”.

Leticia Cruz. Debat sobre feminisme, autonomia i institucionalització. 25/7/2012.

“Deixes molt de temps en qüestions burocràtiques (...) per una subvenció de 800 euros. Hi dediques molts recursos i deixes de fer el que has de fer”.

²³⁵ Les Tenses: a *La història d'una és la història de moltes. Quatre anys d'experiències d'un col·lectiu de dones (1997-2001)*, pàg. 16.

“La pèrdua de força del moviment feminista amb la transició i els primers anys de la democràcia, junt amb l'escassa continuïtat del treball fet als anys setanta potenciava la nostra sensació que s'havien venut a les institucions. Com a resposta optàvem per una manera de fer més de base i autogestionada a la qual anomenàvem feminisme autònom. En part, el fet de recuperar la paraula feminisme era una manera de reconciliar-nos amb el passat i valorar la feina feta, això sí, aportant la nostra part”.

²³⁶ Les Tenses: “Feministes i autònomes”, a *La història d'una és la història de moltes. Quatre anys d'experiències d'un col·lectiu de dones (1997-2001)*, pàg. 17. Publicat a Revista Ca la Dona 49.

ser quan arribes a fer coses ja no perquè hi creus sinó per aconseguir certs fins. (...) Però [a MAMBO després del subidon inicial] vaig arribar a la conclusió que certes pràctiques que poden ser feministes generen estrelles del rock: 'organitzo tallers que poden semblar participatius i la que trec el llibre i faig les presentacions sóc jo, i no tinc interès a transformar res ni retornar res al grup'. (...) Però hi ha una tensió que anomenem institucionalització, hi ha gent que no demana subvenció però s'està muntant el seu txiringuito"²³⁹.

"Jo igual en uns inicis era molt més crítica, i pensava que rebre subvencions era institucionalització. Actualment hem matisat aquesta idea. Per a mi el límit està fins quin punt ens marquen el contingut del que fem, és a dir, no ens estarem institucionalitzant si podem mantenir sense problema uns mínims de discurs i enfocament propis. Per altra banda, rebre suport econòmic d'institucions públiques ens permet arribar a gent que no té diners per rebre un curs, sense tenir que precaritzar-nos nosaltres. De fet, la prevenció de les violències de gènere, així com l'educació afectivo-sexual, hauria d'estar al currículum educatiu, ser obligatòria i estar garantida per les institucions públiques. Rebre diners públics per dur a terme aquesta tasca des d'una perspectiva feminista és institucionalitzar-se? Institucionalitzar-se és canviar el discurs, i que estigui en la línia del que et diuen que has de dir des d'una estructura de poder"²⁴⁰.

"Una cosa important en el debat feminista és què significa institucionalització, un punt calent, roent a foc viu, perquè: és institucionalitzar-se qualsevol tipus d'associació que accepta una subvenció o la demana a òrgans oficials? Ho és crear un estatus legal que implica una jerarquia tot i que només sigui a nivell formal i pràctic? De debò són menys institucionals totes les formes d'organització que no inclouen ambdós elements? Aquí hi ha un gran tema no resolt"²⁴¹.

2.4.3. Creació d'estructures: informalitat, militància, professionalització, relacions de poder

Algunes organitzacions veuen la institucionalització com a creació d'estructura en sentit positiu, ja que entenen que els drets de les dones també necessiten de recursos per poder portar a terme una feina més a llarg termini i amb més capacitat d'incidència política. La qüestió fonamental és com s'emmarca la construcció d'organització en el procés general del moviment, i "quin rol i contribució ha de tenir cada organització en el procés principal de construcció de moviment si es vol aconseguir un canvi social"²⁴². De fet, aquesta reflexió acompanya el moviment des de fa dècades. Als inicis dels 90, grups feministes de llarg recorregut, com el Grup de Dones el Safareig de Cerdanyola, consideraven que una de les principals dificultats del moviment era la falta de "fons i recursos gestionats per les dones del moviment feminista"²⁴³. Algunes investigacions d'organitzacions favorables a la creació d'estructures plantegen que les organitzacions i grups feministes han de replantejar-se la seva relació amb els diners²⁴⁴.

A més de la manca de recursos, diverses activistes feministes creuen que la manca d'estructures estables ha estat un dels factors que ha portat a la desaparició de diversos espais organitzatius des dels 70 fins l'actualitat²⁴⁵. Algunes consideren que, en general, el moviment feminista no s'ha organitzat en estructures estables i fixes per la seva pròpia naturalesa.

²³⁷ Queroseno: "Cultures e Identitats Lesbianes. O no?", *Mujeres Preocupando* núm. 8, Barcelona, 2008.

²³⁸ Carme Alemany (Feministes Indignades). Diàleg sobre feminisme, autonomia i institucionalització. 25/7/2012.

²³⁹ Mercè Nebot (MAMBO, Revoltosa, Feministes Indignades). Diàleg sobre feminisme, autonomia i institucionalització. 25/7/2012.

²⁴⁰ Entrevista a Edurne Jiménez. Associació Candela.

²⁴¹ Entrevista a Bàrbara Biglia (SIMREF).

²⁴² Introducció de Lidia Alpizar a Alpizar Durán, Lidia; Payne D., Noël i Russo, Anahi: *Building Feminist Movements and Organizations. Global Perspectives*. Zedbooks & Association of Women in Development (AWID). London, 2007, pàg. 4.

"Mentre que és fàcil veure com la construcció de moviment ajuda a enfortir les organitzacions, l'enfortiment de les organitzacions no implica necessàriament construcció de moviment. Si volem crear un poder col·lectiu, és indispensable que considerem com desenvolupar un model d'enfortiment organitzacional que inclogui la construcció de moviment".

²⁴³ El Safareig: "Reflexiones sobre el Movimiento Feminista de los años 80-90". *Mientras Tanto*, núm. 48, gener-febrer 1992, pàg. 49.

"Nosaltres mateixes ens espantem d'aquesta resposta, però realment podem pensar que la manca de recursos és un element importantíssim que dificulta la intervenció del moviment feminista com a moviment social. Som conscients dels problemes que hi ha hagut al si del moviment quan hi ha hagut recursos (centres de planificació familiar, cases d'acollida, formació ocupacional) però valorem que, tot i que es 'perdin' companyes en aquests trajectes, queden els serveis per les dones en general. És obvi que molts serveis no són 'prou feministes' i tenen pressupostos de misèria".

²⁴⁴ Introducció de Lidia Alpizar a Alpizar Durán, Lidia; Payne D., Noël i Russo, Anahi: *Building Feminist Movements and Organizations. Global Perspectives*. Zedbooks & Association of Women in Development (AWID). London, 2007, pàg. 8.

"Necessitem un canvi radical en la manera com ens relacionem amb els diners. Aquesta relació està afectada de moltes maneres per les creences patriarcales llargament establertes sobre el nostre dret al finançament ('les nostres causes són tan mereixedores de recursos que les recolzin i les converteixen en una realitat per a tothom.')."

²⁴⁵ G. Luna, Lola: *Apuntes històrics del feminisme català: de La Mar a Las Lagunas de Ruidera pasando por Granada (1976-1986)*.

"Amb algun daltabaix, el grup de feministes independents del Casal de la dona va continuar reunint-se a altres espais en tancar-se la casa el 1981. La crisi es degué a la falta d'una organització estable. La llibertat llibertària va imposar certa tirania que no es va superar".

Coordinadora Feminista Autònoma, una experiència d'autoorganització entre dones, MPK 2008.

"Hi va haver una sèrie de factors que creiem van limitar molt el desenvolupament de la Coordinadora Feminista Autònoma i que van propiciar la dissolució: la inexistència i l'efímer de col·lectius, la gran oscil·lació de les dones participants a títol personal, la manca d'uns mínims ideològics, objectius i estratègies de lluita més enllà de la mera conjunturalitat, la doble militància, els episodis repressius, etc."

L. Gil, Silvia: *Nuevos feminismos. Sentidos comunes en la dispersión*. Traficantes de Sueños. Madrid, 2010, pàg. 120.

"Els espais autònoms (i l'experiència d'autogestió que els acompanya) són, efectivament, espais de transformació, i en els que es presenten també alguns problemes (...) la seva fragilitat (...) els múltiples obstacles per dotar-se de recursos propis, la dificultat per generar estructures consistents i per a construir nous processos en els que el compromís escapi tant als dictats exclusius del deure extern com a la inestabilitat pròpia dels desitjos interns".

“Les dones, en general, no hem tendit a generar una estructura o una organització forta, homogènia, aglutinadora; possiblement per la pròpia naturalesa del feminisme i els nostres punts de partida, potser també per la socialització tradicional de les dones. No ens agrupem entorn a grans lidereses o organitzacions jeràrquiques. Pot haver-hi una falta de reconeixement entre nosaltres, però també una cultura de funcionament que tendeix a l’horitzontalitat, la dispersió o la xarxa”²⁴⁶.

Alhora, constituir estructures estables ha servit per assolir una continuïtat organitzativa en els espais i grups del moviment i per brindar serveis i realitzar certes tasques en profunditat (recerca, informació, formació, atenció, assessoria) amb qualitat. De fet, algunes activistes opten per diferenciar entre les estructures per realitzar activisme/militància feminista i les que realitzen activitats de forma professionalitzada.

“En el marc del debat dintre de les organitzacions, jo sóc pro-professionalització, perquè tot el tema del voluntariat sovint es fa per abaratir costos i acaba precaritzant, traient reconeixement i importància a feines que són tan rellevants com d’altres. Segons la meua opinió, una cosa és militància, l’altra voluntariat i l’altra la feina i està bé mantenir la separació. Nosaltres vam tenir un debat sobre la professionalització i ens vam llançar ja fa uns anys. Per tant, en aquest moment ens vam replantejar la relació amb el moviment feminista i des d’on hi treballàvem. L’objectiu general sí que és la transformació feminista, però diferenciem la militància de la nostra feina, tot i que la nostra mirada sempre és feminista”²⁴⁷.

En tot cas, la dificultat de separar militància i treball remunerat és un dels obstacles amb què es troben els espais feministes que tenen càrrecs professionalitzats:

“Del 96 a ara hem tingut com set o vuit secretàries; no podem pagar sous gaire bons; la feina que tenen és molt solitària; són perfils difícils, que de vegades cremen. Han de fer moltes tasques, gestionen diners, han de tenir capacitat de decisió i responsabilitat. De vegades qui fem treball voluntari no sabem cuidar la relació amb la contractada que cobra un sou, perquè, no per això ho ha de fer tot ella o saber fer de tot. És una relació difícil. En una ONG hi ha un equip directiu a sou i el treball és acompanyat i dirigit. Es pot parlar de professionalització. Aportes feina però això no vol dir que sigui la teua militància, al feminisme les que hi treballen són activistes. Separar la professionalitat de la militància és un dels problemes que hem anat detectant”²⁴⁸.

Un altre problema en el funcionament d’aquestes estructures han estat els conflictes i les relacions de poder.

“(Al CCFCB) estàvem algunes que havíem passat per moltes lluites i creïem que tenir un Centre de cultura per a dones subvencionat era quelcom positiu, i estaven les joves que volien començar com comencen els grups normalment, amb menys dones a l’equip de gestió... Jo vaig participar recolzant el grup de joves perquè sempre he estat participant a l’espai més *anarka*, però entenen les grans. Així que les joves van marxar i les grans es van quedar i em vaig quedar com la traïdora perquè els deia que les havien d’escoltar, i gent que deia ‘de tu no ens podem fiar’. Unes volíem un centre transparent on tot es discutís en assemblea, on hi hagués un grup ampli amb molta gent que pensés el centre, i altres pensaven en una directora que portés el centre. (...) Va

²⁴⁶ C. Bel, Betlem: *Ca la Dona. Transformando desde el lugar del no-lugar*. <http://www.caladona.org/2012/03/>

²⁴⁷ Entrevista a Edurne Jiménez Pérez. (Associació Candela).

²⁴⁸ Entrevista a Montse Otero (Ca la Dona, Xarxa Feminista).

començar a funcionar amb un mandat de dos anys la primera junta (...) i al cap d'un any, dividides, presenten la dimissió i surt una comissió gestora provisional on ens trobem gent que tornem perquè no es perdi la Bonnemaïson. Unes cent persones, la gestionem quatre mesos. Es fan eleccions i surto escollida (...) Ve un temps de tranquil·litat de quatre anys. Després (...) considero que he de marxar i deixar venir a altra gent, sempre he dit que no es podien fer més mandats perquè si no la gent no es mou del seient. De fet ara ho han canviat”²⁴⁹.

“Falta molta pràctica (en la introducció de la perspectiva feminista a les organitzacions). Ser una organització feminista no implica no equivocar-se, ens costa treballar el tema del poder.”²⁵⁰.

“Hem tingut conflictes molt bèsties dins l'associació, com a tot grup humà, i no per ser feministes els hem sabut gestionar millor. Hem tingut desastres i processos molt dolorosos, tristos i mal gestionats. Ara bé, de totes les experiències viscudes ens emportem aprenentatges i actualment, per exemple, som conscients que necessitem ajuda externa per facilitar la comunicació i la gestió d'alguns conflictes. Estem en procés d'aprenentatge i experimentació amb la metodologia del treball de processos”²⁵¹.

“Sabem que hi ha pràctiques dintre dels grups de dones i de les ONGD que intenten replicar les estructures patriarcals i els valors que estem provant de deconstruir. Així que, tot i que els valors poden orientar-nos en la construcció de les nostres organitzacions i moviments, no n'hi ha prou amb parlar sobre com són d'importants o quant hi creiem. Hem de posar en pràctica principis, mecanismes, polítiques internes i recursos clars per aconseguir convertir aquests valors en una realitat”²⁵².

“El feminisme és una lluita contra tot tipus d'abusos de poder i opressions: contra les jerarquies, la subordinació i les estructures de poder. Mentre que, en teoria, les organitzacions feministes tenen aquests objectius, en realitat, les dones que les componen són producte de les seves societats i tot sovint no estan preparades per viure en estructures igualitàries i no jeràrquiques. Hem observat que la majoria de les organitzacions feministes tenen un matriarcat que controla tota la organització i té poca tolerància als canvis. Les responsables de les organitzacions i les seves estructures de gestió tot sovint tenen jocs de poder amb els i les seves subordinades, que creuen en els ideals feministes, i sovintegen els dobles sedassos”²⁵³.

2.4.4. Cooperar i no competir en temps de crisis

El context de crisi actual, que està afectant seriosament a les organitzacions del tercer sector (entre elles, les feministes) ha provocat que aquests conflictes o situacions de desigualtat emergissin o s'agreugessin²⁵⁴. D'altra banda, també està sent una oportunitat per practicar el suport mutu, i generar xarxes on compartir projectes, recursos i informació.

“Estem totes precàries i hi ha una lògica que sempre és igual a l'hora de repartir diners. Aquesta té a veure amb que totes les tasques tenen el mateix valor econòmic, siguin tasques d'oficina, de coordinació, de formacions o de disseny de materials. De totes formes aquesta lògica

²⁴⁹ Carme Alemany (Feministes Indignades). Diàleg sobre feminisme, autonomia i institucionalització. 25/7/2012.

²⁵⁰ Alcía Oliver (As. Dones Periodistes de Catalunya, Xarxa Feminista). Diàleg sobre gènere i cooperació, 11/7/2012.

²⁵¹ Entrevista a Edurne Jiménez Pérez (Associació Candela).

²⁵² Introducció de Lidia Alpizar a Alpizar Durán, Lidia; Payne D., Noël i Russo, Anahí: *Building Feminist Movements and Organizations. Global Perspectives*, Zedbooks & Association of Women in Development (AWID), London, 2007, pàg 5.

²⁵³ Mishra, Yamini i Singh, Nalini: *An insight into feminist organizations. A Building Feminist Movements and Organizations. Global Perspectives*, Zedbooks & Association of Women in Development (AWID). London, 2007, pàg 38.

²⁵⁴ Ex-responsables de comunicació i audiovisuals del CCDFB han denunciat que l'actual junta les ha acomiadat de forma improcedent. Comunicat *Això no és feminisme... això és capitalisme. Acomiadaments a la Bonnemaïson*.

pot ser flexible segons les necessitats del grup. En alguna ocasió, alguna ha assumit cobrar el seu sou més tard, si una altra companya ha necessitat els diners abans. La gestió dels recursos de manera flexible pot ser difícil i lenta, però és essencial entre nosaltres. Per altra banda, el tema de la xarxa és quelcom que volem alimentar més (...) Per exemple amb Drac Màgic, quan vam començar ens havíem reunit [amb elles], perquè per a nosaltres és molt positiva la transmissió de coneixement (...) Poder explicar-te estratègies de supervivència o compartir recursos i col·laborar quan, per exemple, arriba una gran proposta de projecte i cridem a companyes d'una altra organització que fan coses semblants i ho fem plegades. (...) Un altre tema a compartir entre organitzacions pot ser les estratègies pedagògiques a l'hora de fer tallers i els grans dilemes que tenim. (...) Vivim en un món molt competitiu que pretén que ens donguem cops de colze unes a altres, perquè el treball és limitat i els diners també i totes volem viure d'això. (...) Com a alternativa a aquest model creiem en el suport mutu i en generar xarxa, i de fet aquestes xarxes han funcionat (...) a tot tipus de nivells.”²⁵⁵.

De fet, algunes activistes pensen que el fet que les organitzacions del moviment feminista no tinguin una estructura tan professionalitzada com les ONG les pot ajudar a afrontar la situació de crisi i buscar solucions col·lectives amb més facilitat i eficàcia que altres sectors.

“Les ONG que s'han consolidat tant, gairebé són multinacionals i tenen estructures que pesen i condicionen. Dins el moviment feminista hi ha professionalització a un nivell baix, no ens ha condicionat gaire, ara hem de posar més imaginació però ens en sortirem més fàcilment. Haurem d'actuar en els dos fronts, molta imaginació i recuperar el que sempre hem fet, low cost, anar a mínims. Les crisis sempre són una oportunitat, hi ha sectors de dones que se sentiran cridades a participar altre cop al voluntariat, a donar temps, cura, atenció, llibres, espais, el que sigui. Haurem d'assajar un banc de temps i de serveis d'intercanvi en la mesura del que podem”²⁵⁶.

En aquest sentit, cal dir que els espais i grups feministes estan posant en marxa estratègies de suport mutu per fer front a les dificultats que suposa la crisi i la manca de recursos. En el cas de Ca la Dona, la impossibilitat de pagar el lloguer des del 2011 fins al 2012 va portar-les a utilitzar espais cedits per altres associacions²⁵⁷. En aquesta línia, entre els feminismes organitzats entorn al procés de mobilització i resistència front els ajustos pressupostaris que s'engegà el 15 de maig de 2011 hi ha una voluntat explícita de bastir xarxes i generar alternatives per afrontar aquesta situació. Feministes Indignades, espai de “confluència de diferents feminismes” es planteja com un dels objectius a assolir en dos anys el “generar xarxes feministes de suport i ajuda mútua en l'àmbit del treball productiu i reproductiu, habitatge, salut i criança”, tot partint de la idea que no només són “una xarxa d'intercanvi d'idees, sinó un grup de suport”²⁵⁸.

²⁵⁵ Entrevista a Edurne Jiménez Pérez (Associació Candela).

²⁵⁶ Entrevista a Montse Otero (Ca La Dona, Xarxa Feminista).

²⁵⁷ Bel, Betlem: *Ca la Dona, mujeres transformando desde el lugar del no-lugar*.

“Estem “en trànsit”. És a dir, que no podem pagar el lloguer, hem deixat la casa, i estem disperses en espais cedits per altres associacions. Vaja, que tornen els 80. Amb una diferència important: aquesta vegada és un trànsit de 6 mesos”.

²⁵⁸ Qüestionari d'autoavaluació sobre Feministes Indignades. Jornades Pensem el Moment en el Procés del 15M.

“En un any i mig de funcionament, aquesta xarxa, ha accedit a recursos diversos com espais ocupats (Banc Expropiat de Gràcia, Edifici 150 de Nou Barris) llogats (Espai Obert, Ateneu Roig) i un espai cedit (Ca la Dona). També s'han mobilitzat forces per donar suport a necessitats formulades externa i internament a aquesta xarxa, per la ocupació d'un edifici per famílies desnonades a Sants, per a sostenir el propi espai, per aconseguir fons per grups i lluites feministes diverses... La mateixa xarxa serveix per solucionar precarietats laborals, de vivenda i altres tipus (compartir ofertes de treball, pensar projectes d'autoocupació...).

3

Sabers i pràctiques feministes

3.1. L'autoconsciència: passar la política pel cos, aplicar l'allò personal és polític'

El feminisme és una forma d'estar en el món, d'entendre'l i transformar-lo que té el jo com a punt de partida (en la identificació de les desigualtats en pròpia pell) i com a vehicle i destí final (en transformar-se un/a mateix/a, mentre es canvia l'entorn immediat i la societat en general). Per tant, sacseja no només les convencions socials, econòmiques, religioses, culturals... sinó a les mateixes persones que les reproduïm. L'arribada a la consciència feminista i els processos que es generen després d'aquesta, transforma la pròpia identitat i la relació amb el món.

Barbara Boyero

“Lo plaer és subversiu. (...) Fonamentalment les dones hem estat posades en calaixos, i d'alguna manera la cosa judeocristiana del no plaer, de la sexualitat com a reproducció. (...) Els actes més personals poden ser molt importants i hiperpolítics. Un dels grans desitjos que teníem [a LaSal] era dir-li a les generacions futures que el control, el descontrol del cos era una llibertat que tenien²⁵⁹.”

“El feminisme és una militància incòmoda, no pels conflictes, els conflictes hi són on estan les persones amb o sense militància, sinó perquè és una militància que ho té tot a veure amb mi com a persona, com a dona, una militància que no puc deixar. No sé, el NO a la OTAN, anaves a la manifestació i podies anar-te'n de birres. No tenies el míssil posat al teu llit. Però clar, el feminisme és una militància que ets tu, com et posicionen en el món com a dona, respecte tu, respecte les altres dones, i respecte els homes també²⁶⁰.”

“És un plaer poder ser feminista i poder reivindicar-te com a tal perquè realment pots fer un canvi personal i un canvi social que provoca situacions en què et sents satisfeta de la forma de ser, de la forma de pensar i de la gent que coneixes pel camí²⁶¹.”

²⁵⁹ Chordà, Mari, a VVAA: *I moltes altres dones*. Centre de Cultura de la Dona Francesca Bonnemaïson, 2007.

²⁶⁰ Paqui Ocón Burgos (GLFB, Mambo), a VVAA: *I moltes altres dones*. Centre de Cultura de la Dona Francesca Bonnemaïson, 2007.

²⁶¹ Gascón, Mireia, a VVAA: *I moltes altres dones*. Centre de Cultura de la Dona Francesca Bonnemaïson, 2007.

“Vaig convertir un tema que seria el meu objecte d’investigació en el tema que em resultava absolutament qüestionador de mi mateixa, les meves relacions, travessava qüestions que em posaven en risc i dubte, i ho vaig convertir en un espai d’activisme feminista, tot i que no sortia d’un grup feminista”²⁶².

“La MAMBO va ser passar la política per la pell, experimentar coses que llegia i baixar el feminisme dels llibres, conèixer el posporno, començar a anar a tallers de posporno, relacionar-me amb feministes que no pensaven el mateix que jo. La MAMBO em va canviar en relació al porno i al treball sexual, els dos conflictes més grans del feminisme”²⁶³.

Així, l’experiència en primera persona es transforma en consciència per l’experiència de la identitat, les seves vivències d’infantesa, relacions properes o identificació de les desigualtats en l’entorn proper.

“Des de nena el meu feminisme fou la resistència a la família clàssica mexicana, el pare i els germans són la veu autoritzada, i l’allunyar-me d’aquesta part em va embolicar en el treball amb les dones”²⁶⁴.

“Vam ajuntar-nos totes, i (...) van començar a parlar de poder, de desigualtat de poder entre homes i dones en el moviment. I això em va fer pensar i començar a identificar coses que passaven al meu voltant i que passaven a les meves relacions. (...) Després, amb unes quantes companyes, amigues de la universitat, vam okupar una casa juntes. I això, que no sorgia d’una experiència que volgués ser feminista, ens va portar al feminisme. (...) I vam acabar muntant un grup de dones. (...) Parlàvem de l’assetjament sexual, de la diferent atribució d’autoritat, estatus i legitimitat a dones i homes, de la dificultat que teníem per negociar sexe segur, de les actituds de prepotència testosterònica”²⁶⁵.

“I aleshores sorgeix la pregunta: una persona que va néixer com a dona i que ha passat a ser un home i reproduceix el model de masculinitat patriarcal podria ser feminista? La pregunta està mal plantejada. Com hem dit anteriorment hi ha formes diferents de passar d’un gènere a l’altre. Alguns de nosaltres no som ni volem ser homes ni tampoc dones, som persones que vivim en un gènere com la resta de persones en la nostra societat però no pensem que siguem homes pel fet de viure en masculí. Si només puc escollir entre viure com un home o viure com una dona, em resulta més fàcil fer-ho com un home. Això no vol dir que sigui un home, només vol dir que donat el sistema social en què visc, prefereixo una opció a una altra, encara que en el fons preferiria no escollir-ne cap. Preferiria viure buscant-me, fent-me preguntes, viure dubtant sense haver d’arribar a cap meta, sense punt final en el meu recorregut, sense haver d’encasellar-me”²⁶⁶.

Aquesta posada en qüestió de la pròpia identitat i les pròpies relacions i marcs de funcionament grupals, socials i institucionals ha generat una pràctica d’identificar, anomenar i visibilitzar les contradiccions pròpies i alienes a l’àmbit privat i públic.

“Les nostres vivències personals són resultat de situacions sexistes, per tant la transformació ha de donar-se a la vida quotidiana (...) És sobretot en el terreny privat de les relacions afectives on sorgeixen les contradiccions més innegables i subtils. En les relacions entre dones es viuen

²⁶² Clarisa Velocci (Genera). Diàleg sobre feminisme, autonomia i institucionalització, 25/7/2012.

²⁶³ Mercè Nebot (FI, La Revoltosa, MAMBO). Diàleg sobre feminisme, autonomia i institucionalització, 25/7/2012.

²⁶⁴ Leticia Cruz López (Fundadora de l’Associació Mujeres pa’lante, Maloka Colòmbia. Actualment és Coordinadora de la Casa Iberoamericana de la Dona a Barcelona i integrant de la XIDPIC-CAT i l’Agència de Notícies “La Independent”). Diàleg sobre feminisme, autonomia i institucionalització, 25/7/2012.

²⁶⁵ Entrevista a Joana G. Grenznner (Feministes Indignades, La Independent, Les Tenses).

²⁶⁶ Missé, Miquel a Solà, Míriam i Missé, Miquel. *La lluita per la despatologització trans, una lluita transfeminista*. Ponència presentada a les Jornades Feministes de Granada de 2009, pàg. 10.

competències, rivalitats, i comparacions que demostren que la nostra autoestima ve donada per l'aprovació d'un home. (...) Amb els homes, s'estableixen diferents relacions de dependència en funció de la dicotomia espai públic-espai privat. En l'espai públic sovint deleguem iniciativa i autoritat en els homes i en l'espai privat assumim rols de comprensió, protecció i recolzament. Nosaltres mateixes sovint afrontem l'espai públic assolint rols de conducta masculins: alçar el to de veu, imposar la teva paraula sobre la dels altres, ser imperativa en les afirmacions, desautoritzar opinions... (...) Creiem que és bàsic plantejar-nos quines actituds tenim i a quins models responen: fer de mare, de recolzament permanent, donar sense rebre, recerca de protecció, el clixé del príncep blau (...) Compartir les nostres contradiccions ens ha servit per identificar-les com una cosa imposada i ens ha fet prendre consciència que la nostra lluita és col·lectiva malgrat afecti l'àmbit privat. Les vivències personals deixen de ser-ho quan esdevenen vivències col·lectives, i la necessitat de canvi personal es transforma així en una lluita col·lectiva”²⁶⁷.

“Ca la Dona és un espai de llibertat, perquè només des de la llibertat es pot construir la confiança política, i només amb confiança es pot generar política en relació. Això no ens deixa al marge, evidentment, de exclusions, violències i conflictes. Al contrari. Entre el ser i el desig de ser, hi ha un camí, i la política de la relació és una política alternativa en la qual no estem socialitzades. La relació és difícil de construir. Comptem amb valors apresos en la socialització tradicional de moltes de nosaltres (tenir cura, intervenir, expressar sentiments, per exemple), però també amb estratègies perverses atribuïdes tradicionalment també a les dones (criticar entre passadissos, dificultat per expressar el desig, desconfiar d'altres dones, per exemple)”²⁶⁸.

“Em pregunto com volem que les altres, els altres (...) obrin els ulls i la pell a aquesta manera d'habitar el món en dona, si nosaltres mateixes no obrim els ulls i la pell a les experiències d'aquestes companyes, si sovint utilitzem estratègies absolutament patriarcals (agressivitat, aïllament, desconsideració) per relacionar-nos entre nosaltres”²⁶⁹.

El moviment feminista ha aconseguit fer la gran revolució del segle XX, enriquir i contaminar a tots els àmbits de la societat, fins i tot els que l'estigmatitzen, sense vessar una gota de sang. Això probablement té molt a veure amb que la transformació que persegueixen els feminismes no forma part d'una utopia on hem d'arribar sinó que comença aquí i ara mateix, i ho formulen així als processos socials i polítics on participen. Per exemple, al procés del 15M.

“Creiem que hem d'anar més lluny i superar la divisió sexual del treball polític, les jerarquies i l'autoritarisme, en les tasques de suport a les persones represaliades a les mobilitzacions; al sosteniment, facilitació i dinamització de les assemblees i al sosteniment de les nostres llars i activismes. Creiem que hem de seguir fent accions inclusives, tenint en compte la participació, la cura i la seguretat de tothom i el fet que som interdependents. Si diem que si toquen a una ens toquen a totes, això vol dir que tot el que fem quan estem juntes al carrer ens repercuteix a totes. Creiem que hem de fer un esforç per confluïr i no competir, sumar i no restar, perquè si estem totes juntes sí que ho podem tot”²⁷⁰.

²⁶⁷ “Les Tenses, Feministes i Autònomes”, a *La història d'una és la història de moltes. Les Tenses, quatre anys d'experiències d'un col·lectiu de dones*. Barcelona, 2001.

²⁶⁸ C. Bel, Betlem: *Ca la Dona, mujeres transformando desde el lugar del no-lugar*.

²⁶⁹ Paqui (GFLB). Taller introductor sobre sabers i pràctiques feministes. 28/7/2011

²⁷⁰ Intervenció Feministes Indignades a l'Assemblea General del 13/5/2012.

Com hem vist, la pràctica de partir de si per anomenar la realitat ha estat el fil conductor d'una mirada feminista al món que ha passat per diferents enfocaments. Silvia L. Gil parla d'una genealogia que va del cos "eclipsat sota el gènere com en el feminisme de la igualtat" passant pel "cos amb un significat únic de la diferència" al "cos situat que, d'una banda apareix com a metàfora complexa del món i les seves fronteres (classe, raça, sexe, edat) i, de l'altra, es resisteix i recrea les seves pròpies transformacions (mestisses, transgènere, queer)"²⁷¹. En diversos espais feministes catalans, aquestes mirades diverses fan front comú.

"Ara fa un any, vam venir a la plaça a aportar una visió feminista de les crisis i del nou gir del capitalisme salvatge, a explicar que les retallades i les reformes ens roben la vida a totes, però reparteixen els papers de forma diferents segons si som homes, dones, lesbianes, transsexuals, transgènere o intersexuals... I si a més som d'un color de pell diferent al blanc o immigrem des de països del Sud, encara ho tenim pitjor"²⁷².

El partir de sí ha generalitzat una forma de fer política en primera persona, que des del feminisme de la diferència s'ha concretat en la pràctica de la relació i que alguns espais feministes com Ca la Dona reivindiquen de forma explícita.

"El que els grups i dones que van iniciar CLD buscaven és una casa per a la construcció de pensament i pràctica política en relació. El que anomenem "la política de les dones" i que no vol dir dones fent política (que també), sinó una forma de fer política. La pràctica de la relació política suposa, però, un aprenentatge i una experimentació continuada, encara no resolta, que ens situa (o així ho intentem) en un lloc diferent al del patriarcat. Potser és, com va dir una amiga de la Comissió, un no-lloc, per ara. Fem política en primera persona, partint d'una mateixa i del reconeixement que la política (com tot en la vida) sempre passa per dones i homes amb noms i cossos concrets, que la política veritable és la del dia a dia, la de la vida quotidiana, de les relacions interpersonals que sostenen el món"²⁷³.

3.2. Horitzontalitat, diversitat, confiança política versus representativitat tradicional

Un altre tret distintiu dels espais i grups del moviment feminista és l'horitzontalitat. La majoria funcionen de forma assembleària i les decisions es prenen majoritàriament per consens. Fins i tot les organitzacions que tenen una jerarquia formal solen funcionar de forma horitzontal a la pràctica.

"A Ca la Dona tenim uns estatuts, però són purament formals, som una associació constituïda, però no els utilitzem i no tenim un reglament de règim intern, sinó que funcionem en això que nosaltres diem: el posar en comú el que entenem cadascuna per Ca la Dona i construïm el que diem 'sentit comú' de la casa, que és una cosa no escrita i que pot canviar segons quines dones posem en comú què és el que volem a la casa. A la pràctica està bastant arrelat perquè moltes dones porten molts anys i els canvis sempre costen, però és un sentit comú que es guia, més que per grans parlaments o grans desplegaments de normatives, per uns quants criteris"²⁷⁴.

²⁷¹ L. Gil, Silvia: *Nuevos feminismos. Sentidos comunes en la dispersión*. Traficantes de Sueños. Madrid, 2010, pàg 218-219.

²⁷² Intervenció Feministes Indignades a l'Assemblea General del 13/5/2012.

²⁷³ C. Bel, Betlem: *Ca la Dona, mujeres transformando desde el lugar del no-lugar*.

²⁷⁴ Ibidem.

“Aspirem a funcionar sense jerarquies ni especialització, prenent les decisions de forma consensuada, encara que això ens faci caure en una organització difusa on totes volem fer-ho tot alhora”²⁷⁵.

“Era un espai on seure i escoltar a les altres, també on parlar, on pensar juntes. Entre nosaltres algunes ens coneixem, però amb moltes no, algunes s’asseuen, d’altres transiten, altres tornen, altres se’n van. El poder es construeix a la plaça, el poder està en el grup de semi-desconegudes, emocionades i eufòriques per les energies que conflueixen a la plaça i que, com a rotllana feminista sense nom, creu en la seva capacitat col·lectiva de canviar el món. Un espai nou, on es construeix un imaginari comú en forma de manifest col·lectiu, assumint una identitat de cara a la resta de la plaça, i anomenant-se Feministes Indignades. Entre nosaltres anem identificant les capacitats del grup, els estils personals, les formes de fer que ens agraden o que no ens agraden. Les tasques sembla que s’assumeixen de forma espontània, sembla que hi ha intel·ligència col·lectiva: una porta una tela on seure, una altra gestiona un servidor per a una llista de distribució, una altra es coordina amb la comissió de comunicació, etc”²⁷⁶.

Bàrbara Boyero

Les decisions es prenen per consens, però en molts casos també s’expliciten els desacords o dissidències que pugui tenir part del grup.

“Intentem treballar sempre des del consens, i no des de les votacions o les decisions ràpides, encara que ens costi, com aquesta casa que ens ha costat anys i anys de discussions i de tirar-nos els trastos pel damunt [el canvi a l’espai cedit de Ripoll 25] (...). Però al final vam arribar a un consens pactat en el qual les dones que no estaven d’acord van assumir que era una decisió de la casa, la van assumir com a pròpia, i les que la van tirar endavant vam assumir els canvis que podien suposar les diferents dissidències; aquesta és una pràctica nostra, en principi, o és el desig que ho sigui, (...) per anar cap endavant, que fa que siguem moltes vegades molt lentes, molt desmanegades, molt pesades, però també és

²⁷⁵ “Les Tenses, Feministes i Autònomes” a *La història d’una és la història de moltes. Les Tenses, Quatre anys d’experiències d’un col·lectiu de Dones*, Barcelona, 2001.

²⁷⁶ Intervenció de Feministes Indignades a l’Escola Feminista d’Estiu 2012. Bloc sobre relacions de poder.

una pràctica en què no estem socialitzades des de petites i costa molt saber debatre i arribar a consensos i no imposar la teva opinió..”²⁷⁷.

L'horitzontalitat busca que cadascuna de les persones que participi en un espai tingui el mateix pes i capacitat de decisió, però això no s'aconsegueix sense metodologies organitzatives concretes. Als 70 va ser Jo Freeman qui va alertar de la tirania de la manca d'estructures i la proliferació d'elits informals a la tercera onada del moviment feminista dels EEUU. Unes elits que es constitueixen a partir de les relacions d'amistat que es generen en qualsevol grup feminista:

“Les elits no són grups de conspiració; estranyament un grup petit es reuneix i prova deliberadament d'acaparar un altre més gran per als seus fins. Les elits son res més i res menys que grups d'amigues que, incidentalment, participen a la mateixa activitat política. (...) Aquests grups funcionen amb xarxes de comunicació al marge de qualsevol canal que el grup hagi establert amb aquesta fi i, si no existeixen canals, funcionen com a única xarxa de comunicació. (...) En la mesura que el grup és informal, les normes de com es prenen les decisions són només conegudes per unes poques, i la consciència que existeix una relació de poder es limita a qui coneixen les normes. Aquelles que no les coneixen, o no han estat seleccionades per la seva iniciació, romandran en la confusió o patiran la paranoica sensació que passa quelcom del que no tenen plena consciència”²⁷⁸.

La informalitat pot arribar a ser un greu problema per als grups feministes. Així, un dels reptes és crear formes de funcionament i presa de decisió explícites, horitzontals i rotatòries.

“Un dels grans reptes ha estat facilitar que el grup pogués avançar juntament, sense que l'amenassin velocitats diferents quant a l'accés a la informació, les habilitats personals d'expressió i argumentació, la determinació d'algunes i els silencis d'altres, els diferents graus d'experiència en polítiques i pràctiques feministes, la disponibilitat o la manca de temps, els no sempre compartits objectius i vivències personals i polítiques, etc. Una important estratègia de resposta a tot això ha estat la incorporació de pràctiques metodològiques de facilitació de l'assemblea com a forma d'acompanyar les nostres diversitats. Ser més conscients del que farem, del que podem fer en el temps que tenim, de com ho volem fer, de les decisions que volem prendre... És a dir, la pràctica metodològica com a procés d'aprenentatge, transformació del grup i facilitació de ritmes, consensos, decisions i construcció de relacions de poder més horitzontals”²⁷⁹.

En el cas dels feminismes vinculats al procés del 15M, les xarxes socials 2.0 i les noves tecnologies possibiliten que cada persona fos actora del procés de mobilització i transformació i serveixen per aportar transparència als seus processos de funcionament i facilitar la incorporació de noves dones, lesbianes i trans.

“El bloc ha estat una important eina d'informació i comunicació, i de coordinació del propi grup. Les convocatòries, ordres del dia i els resums de les assemblees han estat publicats al blog, a l'abast de tota la que es connecti a Internet, de manera que ha resultat factible seguir el procés assembleari de presa de decisions encara que no s'hagi participat de la

²⁷⁷ C. Bel, Betlem. Taller sobre Feminismes Dissidents, Ca la Dona, 24/3/2012.

²⁷⁸ Freeman, Jo: *La tirania de la falta de estructures*.

²⁷⁹ Intervenció de Feministes Indignades a l'Escola Feminista d'Estiu 2012. Bloc sobre relacions de poder.

reunió. De fet el tema comunicatiu ha estat un dels punts claus que ha donat visibilitat a la nostra feina”²⁸⁰.

Pel que fa a les relacions de poder, diversos grups han treballat aquest tema per tal de reduir l'impacte d'aquestes dinàmiques al seu dia a dia. Per exemple, a l'espai de dones i lesbianes del CSO La Revoltosa van realitzar una dinàmica anomenada *Caps: com treure-se'ls* de sobre on es treballaven els diferents tipus de poder que es poden exercir en un grup: la iniciativa, la informació, la competència tècnica o manual, la presència física en moments d'aventura col·lectiva i la paraula i la coordinació/visió global del procés col·lectiu i les seves prioritats. A partir de cada rol de poder es detallava quina és la situació de la persona que fa de cap en exercir-lo; què pot fer aquesta persona per evitar-ho; què poden fer els i les demés i quines solucions col·lectives es poden trobar.

Així, la consciència de l'existència de relacions de poder i el seu qüestionament és una altra de les pràctiques dels feminismes.

“Reconèixer l'existència de dinàmiques de poder i posar-les en debat, en qüestió, enlloc de negar-les, crec que és un aprenentatge bàsic que aporten certs tipus de feminisme, i que m'agradaria que es treballessin més. En aquest sentit, també hi ha un debat sobre la representativitat que és clau. Qui representa qui. També s'està donant al marc acadèmic, hi ha un debat sobre representativitat, sobre el subjecte feminista unívoc i els subjectes feministes múltiples. (...) Però, per a mi és un debat que ens hem de tornar a plantejar, en el sentit que en realitat estem representant sempre que fem una producció de coneixement; que hi ha sectors socials que no tenen el poder per fer sentir la seva veu en relació a determinades qüestions. Aleshores, en el moment que ens posicionem, tot i que sigui per acompanyar-los, realment estem utilitzant la nostra posició de poder. Això hi és, fins i tot quan jo no vull representar-te”²⁸¹.

En aquest sentit, alguns grups i espais feministes aposten perquè siguin les pròpies persones o col·lectius afectats per determinades realitats qui tinguin el protagonisme en les accions i per fer política en primera persona. En alguns espais parlen d'una aposta per la confiança política enlloc de la representativitat o la delegació.

“Suposa fer política en primera persona i autoritzar el que altres fan quan una no pot o no vol sostenir la pròpia participació, sabent que qui participa intentarà tenir present la diversitat de veus i ha de conèixer els límits de la seva acció, però que no és la dipositària de les opinions de totes (alguna cosa impossible per altra banda) ni actua amb un programari tancat i que està més enllà del context i més ençà de les persones. Parteix del sentiment de coresponsabilitat. Suposa (encara que sovint no passa) transmetre les pròpies idees i opinions perquè tal autorització no es faci des del silenci o des de la no expressió de les veus de les sòcies i perquè les persones que fan una participació activa estiguin situades”²⁸².

El rebuig a les formes de representació tradicional té a veure no només amb la crisi de representativitat que viuen les socialdemocràcies europees (ningú ens representa, fou el crit generalitzat el 15M de 2011) sinó també amb la diversitat de subjectes i realitats que s'apleguen als feminismes. Per exemple a espais de confluència com Feministes Indignades els temes relatius a la migració s'aborden fent-los arribar en primer lloc a un grup d'afinitat de dones migrades que participen a l'assemblea per aplicar la lògica del parlar en primera persona i no 'en nom de'²⁸³.

²⁸⁰ Intervenció de Feministes Indignades a l'Escola Feminista d'Estiu 2012. Bloc sobre relacions de poder.

²⁸¹ Entrevista a Bàrbara Biglia.

²⁸² C. Bel, Betlem: *Ca la Dona, mujeres transformando desde el lugar del no-lugar*.

²⁸³ Declaració del grup de treball de migrades de FI per a la manifestació contra les batudes policials al Casc Antic, 25/10/11.

“Un dels sectors més atacats per les mesures econòmiques del govern i per la repressió policial és la immigració: aquest col·lectiu heterogeni de persones, del qual algunes de nosaltres formem part, ha estat utilitzat pel capitalisme per mantenir i reproduir les seves riqueses. La feminització dels processos migratoris és un fet que volem visibilitzar, ja que avui en dia són moltes les dones immigrants que són subjectes actives dels canvis que s'estan produint a la societat. Molts dels treballs estan relacionats amb la cura de persones. I són precisament els menys reconeguts i els més infravalorats i pitjor remunerats. Formen part de l'economia submergida, en absència de qualsevol tipus de dret laboral, inherent a l'àmbit de la llar i ocupada majoritàriament per dones. D'aquesta situació es generen moltes de les reivindicacions que s'estan lluitant en el present. La divisió sexual i internacional del treball fa que siguin les dones més pobres les que s'ocupin del treball de la llar i de la cura dels fills d'altres dones. Perquè entre dones, també hi ha la desigualtat de classe. Al fet de ser dones migrants, se sumen altres factors que actuen en els estereotips subjectius que en molts casos es tradueixen en discriminacions objectives, factors com ara l'etnicitat, la classe social, la nacionalitat, el lloc de procedència, l'opció sexual, l'estat civil, l'edat, els aspectes religiosos, etc., patint d'aquesta manera la dona migrada múltiples formes de discriminació”.

3.3. El treball en xarxa

El treball en xarxa ens sembla un dels aspectes més destacables de la pràctica política feminista, que ha permès al moviment mantenir-se al llarg dels anys i aconseguir major incidència política. Hi ha una consciència entre tots els grups de dones de pertànyer al mateix moviment, que fa que malgrat les diferències i les disputes hi hagi una intenció de fer plegades el camí²⁸⁴.

La primera funció del treball en xarxa és l'intercanvi, el traspàs de coneixement entre dones i organitzacions, el relleu generacional. És a partir d'aquestes xarxes que es generen entre el moviment feminista i altres espais que s'aconsegueix sumar més dones al feminisme. Hi ha moltes formes d'arribar-hi, però sempre hi és la figura d'una dona feminista que obre el camí, que obre una porta per entrar dins aquest món. Els vincles es poden crear entre organitzacions feministes i organitzacions mixtes d'altres moviments socials.

Barbara Boyero

“Van ser diferents passes que ens van anar portant cap a on havíem de ser, per sort. (...) I llavors vam contactar amb el Grup de Lesbianes Feministes de Ca la Dona, amb les Daliles, que eren un grup d'anarcofeministes del Besòs, i amb les Maules. I amb les UEP, Unides i Enemigues del Patriarcat. (...) Vam fer unes jornades a Ca l'Empetada, crec que això va ser en el 99 o en el 2000 (...). Vam fer un debat vàries dones de l'espai feminista autònom, i va ser quan vam decidir reivindicar la categoria de feministes”²⁸⁵.

Els vincles també es creen entre dones feministes i altres dones amb qui comparteixen dins els àmbits laborals o d'estudi:

“La meua primera relació amb el feminisme va ser més per la coeducació. Jo sóc d'un poble petit, (...) on anava a un esplai. Vaig començar a ser monitora bastant jove, no tenia ni els 18, i una de les coses que vaig aprendre de companyes monitores més grans va ser temes de coeducació”²⁸⁶.

²⁸⁴ Bàrbara Ramajo. Taller Feminismes Dissidents a Ca la Dona. 24 de març de 2012:

“Penso que els feminismes, igual que totes les lluites socials i igual que tota la societat, ara mateix estem agafant allò que ens interessa i ens estem deixant d'hòsties, ens estem deixant de “si tu ets d'aquí has d'anar per aquí” i estem sent molt més pràctiques. Agafem allò que realment ens interessa per continuar avançant”.

²⁸⁵ Entrevista amb Joana Garcia Grenzner.

²⁸⁶ Entrevista amb Edurne Jiménez Pérez, Associació Candela.

Altres dones assenyalen a les seves mares, feministes d'altres generacions, com a introductòries dins el moviment:

“Jo tinc una mare feminista, no recordo els primers espais feministes propis o aliens, va ser un contínuum anar entrant. Es feien a casa i anava des de sempre. En algun moment vaig començar a participar dels debats, suposo que en un principi mai vaig fer una rebel·lió, la vaig fer després. “Què orgullosos estem totes de la nena!”. Després em vaig encarregar de posar-les en polèmica, però els meus primers espais feministes van ser compartits amb ma mare”²⁸⁷.

En els darrers anys s'estan donant processos d'arribada al feminisme des dels espais *queer*, amb els quals s'han creat xarxes de complicitats, sobretot amb les lesbianes feministes.

“Aleshores, també vaig anar entrant en contacte amb altre tipus de feminisme no tan *queer* sinó més clàssic, així li diuen algunes. Així que la meua evolució és una mica a la inversa, de més *queer* a menys. En tot cas, penso que la teoria *queer* aporta coses molt interessants, tot i que les pràctiques i discursos *queer* al nostre context perden sovint, segons la meua opinió, la visió estructural i el potencial polític i transformador real.”²⁸⁸.

Aquestes relacions entre espais i dones diferents es fan de manera horitzontal, entre grups amb estructures i objectius diferents que formen part del teixit associatiu de Catalunya; però, també de manera vertical en la cadena del poder, en la línia que hem traçat més a dalt entre autonomia i institucionalització, entre dones dels moviments socials i dones que participen de partits polítics, sindicats o que estan a les administracions. Encara que hi hagi diferències ideològiques o de manera de funcionar hi ha un reconeixement de la feina de totes i d'allò que aporta al moviment²⁸⁹. Aquestes xarxes són útils i en moments puntuals ajuden a aconseguir els objectius del moviment.

“[El Centre de Cultura de Dones Francesca Bonnemaison] es va aconseguir per una sèrie de circumstàncies i conjectures. Jo diria d'aliances, amb el Partit Socialista. Unes estaven totalment en contra que es donés aquest espai al moviment feminista, i altra gent no”²⁹⁰.

Aquest treball en conjunt entre organitzacions que no tenen molt a veure, o que fins i tot tenen posicionaments enfrontats en alguns temes, es basa en l'autonomia de cada grup i en la fortalesa i les creences en els seus principis. Principis que, en ser elaborats per totes les dones participants dels grups i basats en les seves experiències vitals (allò de passar la política pel cos) són principis fermes i sòlids sobre què treballar i crear aliances. És a partir de l'autoritat que es creen les organitzacions i que el moviment els concedeix, que es creen les relacions.

²⁸⁷ Clarisa Velocci. Taller sobre feminisme, autonomia, institucionalització. 25/07/2012.

²⁸⁸ Entrevista amb Eudurne Jiménez Pérez, Associació Candela.

²⁸⁹ Cañizar Bel, Betlem (Ca la Dona) Taller Feminismes Dissidents a Ca la Dona. 24 de març de 2012.

“Diem sempre que el que nosaltres treballem com a forma de fer política és la relació entre dones, com una amistat política, que ens fa canviar el món. Aquesta és la veritable política i la que nosaltres volem estendre. Per exemple, pel que fa als partits i sindicats i altres espais mixtos, el que fem és no relacionar-nos amb el partit que sigui, ja sigui Iniciativa, Esquerra... sinó amb les dones feministes que estan dins aquestes estructures i que senten que elles poden fer quelcom allà. Jo puc pensar que serveix o no serveix, però en tot cas sé que elles posaran les energies per fer allà el que elles consideren. Entenc aquesta relació com a pràctica política”.

²⁹⁰ Carme Alemany. Taller sobre feminisme, autonomia, institucionalització. 25/07/2012.

“Genera té una trajectòria de 10 anys (...) I es curiós, perquè passo d'haver d'anar de representant al Consell Nacional de Dones, que és un pal, on jo sóc la jove, i reclamant que es doni espai a feminismes més joves, quan tinc 37 anys... i en altres sóc la gran. És allò dels equilibris, en uns som el grup super alternatiu i gens institucional i en altres ho sóc quant a edat i nivell d'institucionalització. Hem intentat pensar-nos en aquest sentit sense complexos i amb transparència. A partir d'aquí, hi ha hagut milions de contactes, fins i tot des dels més institucionalitzats, aquelles que són directament institucions, Secretaria

de la Dona de Sindicats, presidenta de l'ICD, Regidoria de la dona...
I també a Mambo, Feministes Indignades... Creem aliances de forma
desacomplexada”²⁹¹.

Fins i tot, quan no hi ha una relació directa ni un treball en comú, hi ha un reconeixement, que funciona com a lligam de totes les postures i posicions dins el moviment feminista. Un lligam que no totes les organitzacions ni els col·lectius feministes han de sentir, però que finalment les acaba unint les unes a les altres. Aquest reconeixement s'esmenta en diversos relats.

“(…) Hi ha polítiques amb les quals no hi estic d'acord, però s'han “tren-
cat les banyes” per a aconseguir coses. (...) I a aquesta gent la reconec”²⁹².

El treball en xarxa per al moviment feminista té també la particularitat d'estar travessat per l'horitzontalitat. Els diferents grups, col·lectius i organitzacions que es senten part d'una mateixa xarxa treballen de manera autònoma, i aporten la seva acció al conjunt. No hi ha un nus principal a la xarxa, no hi ha una jerarquia o vinculació determinada. Els grups són lliures d'associar-se amb altres en qualsevol moment i per interessos concrets. Però tots saben que amb la seva singularitat i amb la seva aportació local donen forma a la xarxa internacional que és el moviment feminista.

En definitiva, aquesta xarxa teixida amb el pas del temps, i que encara s'està cosint, entre les noves organitzacions que van sorgint i els espais consolidats del feminisme, és el que dóna força al moviment, el que fa que les feministes se sentin segures, confiades, amb poder per a transformar. I tot sovint s'apel·la a la xarxa per continuar lluitant i avançant²⁹³.

3.4. Posar la cura en el centre del discurs i de la pràctica, cuidar-se en els processos col·lectius

Com hem vist, la visibilització del treball reproductiu, domèstic i de cura ha estat un dels eixos centrals dels feminismes en els darrers anys. Als 80, en plena incorporació massiva de dones al mercat laboral, una feminista vinculada al moviment sindical plantejava els problemes que implicava per a les dones el fet de seguir tenint la “responsabilitat del ‘món privat’ domèstic, tot i la seva incorporació al món públic (treball assalariat, participació ciutadana)”²⁹⁴. Als anys 90, economistes feministes com Cristina Carrasco van fer evident que la noció de riquesa capitalista i androcèntrica invisibilitzava les tasques domèstiques, reproductives i de cura que les dones feien de forma no remunerada a l'àmbit domèstic.

A més de reclamar el reconeixement, quantificació i salarització d'aquestes tasques, els feminismes han reformulat la pròpia economia i l'organització social que se'n desprèn. Economistes i activistes feministes com Amaia Pérez Orozco han visibilitzat realitats com la crisi del treball de cures i les cadenes internacionals de cura²⁹⁵. Conceptes que han servit per a demostrar com la divisió sexual del treball estructura l'economia a nivell mundial i genera altres divisions (internacional, interclassista i interètnica) que s'interrelacionen. Per tant la solució ha de ser global: reorganització de l'economia, la política i la societat que posin la vida en el centre.

Des d'alguns feminismes s'ha assenyalat que la cura segueix sent una assignatura pendent, i la noció actual de conciliació de la vida personal, familiar i laboral no fa sinó carregar-la un cop més a l'esquena de les dones.

²⁹¹ Clarisa Veloci. Taller sobre feminisme, autonomia, institucionalització. 25/07/2012.

²⁹² Entrevista a Joana Garcia Grenzner.

²⁹³ Sylviane, Vocalia de Dones de la FAVB. Taller Feminismes Dissidents a Ca la Dona. 24 de març de 2012:

“Jo sóc de les que pensen que si estem en guerra i ens ataquen hem de donar una resposta col·lectiva i unida de les dones contra els atacs que fan en el nostre entorn directe, la vida quotidiana, l'habitatge, l'educació, la salut, tot això”.

²⁹⁴ Pinto, M. Jesús, a VVAA: “Reflexiones sobre el Movimiento Feminista de los años 80-90”. Revista *Mientras Tanto*, núm. 48, gener-febrer 1992, pàg. 40.

²⁹⁵ L. Gil, Sílvia i P. Orozco, Amaia: *Desigualdades a flor de piel: cadenas globales de cuidados. Concreciones en el empleo de hogar y las políticas públicas*. ONU Mujeres 2011.

“cadenes de dimensions transnacionals que es conformen amb l'objectiu de sostenir quotidianament la vida, i en les que les llars es transfereixen treballs de cura les unes les altres en base a eixos de poder, entre els que cap destacar el gènere, la ètnia, la classe social i la procedència. (...) Es tracta d'un conjunt d'anelles entrelaçades per les que flueixen les cures, essent la dona que migra i realitza treball de cures l'anella a partir de la qual s'estableixen les cadenes”.

“(…) en relació a l’ocupació, és desitjable que les dones ens incorporem a un treball competitiu de 40 hores setmanals, o seria millor que homes i dones tinguéssim feines de menys hores per a dedicar-nos millor a cuidar les persones que tenim al nostre càrrec i a nosaltres mateixes? No significaria això implementar polítiques d’igualtat per a que els homes s’igualessin a les dones en les seves tasques de cura i no a l’inrevés? O, no seria desitjable acceptar com a naturals les distintes fases del cicle vital i les exigències de cura que cada una imposa? Seria desitjable valorar l’experiència de les persones grans i considerar-la un referent vital enlloc de pretendre lluitar contra el pas dels anys per a no entrar en la terra de ningú on actualment s’envia a la gent gran?”²⁹⁶.

Després de l’esclat de la bombolla financera, els feminismes han assenyalat que, més enllà de la crisi econòmica, afrontem una crisi de cures i de sostenibilitat ambiental, i han plantejat alternatives que vinculin ambdues perspectives, la de gènere i la de sostenibilitat mediambiental²⁹⁷. Un cop engegat el procés de mobilització contra els ajustos estructurals, els feminismes estan traslladant a la societat la necessitat de

“una transformació del model capitalista de desenvolupament econòmic i social cap a un que estigui al servei de les persones i el planeta. En aquesta transformació és imprescindible incorporar un enfoc feminista de cara a afrontar les crisis: ecològica, alimentària, energètica, econòmica, social i del treball de cura, i apostar per processos socials de sostenibilitat d’un nou model de ciutat i gestió del territori que garanteixi processos de construcció de la sobirania alimentària, que prioritzi les energies renovables front les centrals nuclears, i promogui models de desenvolupament d’economia social i solidària”²⁹⁸.

La visibilització del treball de cura i la seva importància en el sosteniment de la vida de les persones i del planeta per part dels feminismes ha enriquit els plantejaments teòrics i pràctics d’altres moviments com l’ecologisme. Ecofeministes com Anna Bosch han assenyalat els límits d’una crítica ecologista al capitalisme que no incloïa la centralitat de la vida humana o que podia arribar a justificar les polítiques de control de població (i la vulneració dels drets sexuals i reproductius de les dones que se’n deriva) per a equilibrar el binomi població-recursos, i així han transformat i enriquit l’ecologisme²⁹⁹. Des d’un altra prisma, diversos grups feministes³⁰⁰ han tendit ponts amb col·lectius que observen la cura des de la perspectiva de qui la rep, com el Fòrum de Vida Independent, tot obrint camí per a una reflexió conjunta sobre el dret a cuidar (o no) i a rebre cura.

Si seguim el fil històric dels feminismes a Catalunya des dels 70, podem observar que la centralitat de la cura ha estat present en el pensament de la diferència (quan es parla de la tasca civilitzadora de les dones) i també en formulacions més properes al marxisme, que assenyalen els vincles entre la producció i reproducció, com les de la investigadora Silvia Federici³⁰¹.

El posar la cura al centre és una mirada al món però també vol ser una pràctica quotidiana de les organitzacions i grups feministes, que intenten jugar el compromís polític sostingut amb les lluites amb la cura personal i l’activisme sostenible. De vegades, el propi fet d’organitzar-se sense la participació d’homes s’esmenta com a acció de cuidar-se:

“És un espai on estem entre dones, no sé si passaria el mateix a un espai mixt, ens mimem. És una aposta de tenir un espai de cura”³⁰².

²⁹⁶ Bosch, Anna; Grau, Elena i Carrasco, Cristina: *El mito del homo economicus*. A Bosch, Annan. *Mujeres que alimentan la vida. Selección de textos (1996-2008)*. Barcelona, Icària, 2010. Pàgs. 123-124.

²⁹⁷ P. Orozco, Amaia; Herrero, Yayo i Carrasco, Cristina. Granada, 30 años después, aquí y ahora. *Jornadas Feministas Estatales*. 5, 6, y 7 de diciembre de 2009.

²⁹⁸ Manifest de Feministes Indignades: *La revolució serà feminista o no serà*. 22 de maig de 2011.

²⁹⁹ Bosch, Anna: “Una crítica a la indústria i la tecnologia des del patriarcat”. A *Mujeres que alimentan la vida. Selección de textos (1996-2008)*. Barcelona, Icària, 2010.

“L’ecologisme qüestiona el capitalisme -i amb això alguns aspectes del patriarcat tan importants com són les relacions humanitat/natura- però, no acaba d’arribar al nucli del problema (...) la pèrdua de la centralitat de la vida humana. Si la vida humana deixa de ser el valor central en la nostra societat, aleshores pot ser objecte de manipulació en funció dels interessos del patriarcat i/o del capitalisme. Des del feminisme es qüestiona tot el sistema patriarcal capitalista, la seva contradicció profunda entre l’obtenció del benefici i els estàndards de vida de tota la població (...)”.

³⁰⁰ Foro de Vida Independiente: *Cojos y precarias, haciendo vidas que importan*. Agencia de Asuntos Precarios Todas Azien. Traficantes de Sueños, Madrid, 2011.

³⁰¹ Silvia Federici fou, juntament amb Selma James, una de les fundadores de la Campanya Internacional per un Salari per al Treball Sense Sou. Des dels anys 70 investiga sobre el rol del treball domèstic, reproductiu i de cura al sistema capitalista. Al seu llibre *El Calibán y la bruja: Mujeres, cuerpo y acumulación originaria* (Traficantes de Sueños, Madrid, 2010) explica com (a més de la colonització, l’esclavisme i la tracta i l’expropiació de terrenys) la cacera de bruixes, el control de les facultats reproductores de les dones i la seva exclusió del salari foren processos claus per a la configuració del sistema capitalista

³⁰² Ana Paola. Diàleg sobre gènere i cooperació. Comissió de gènere de la Federació Catalana d’ONGD, 11/07/2012.

Els grups i espais feministes acostumen a dedicar molta energia a construir formes i ritmes d'organització i funcionament que permetin diferents nivells d'implicació, generin processos col·lectius i no cremin a les persones i als grups. És a dir, cuidar-se personal i col·lectivament per a gaudir del procés.

“Vam decidir baixar el ritme frenètic que portàvem amb la Coordinadora, d'una banda perquè no era real que portéssim el treball col·lectivament, i d'altra per poder asseure més les bases com a col·lectiu (...) Ens adonàvem que mancava posar damunt la taula què estàvem disposades a assumir cadascuna de nosaltres per evitar contra-corrents possibles a causa de ritmes diferents que no coincidien i més aviat s'ofegaven entre ells. Un debat on es fes sentir (de sentiment i de veu) de quina manera (...) volia una per una implicar-se en la lluita (...) i sobretot ser clares en cada proposta que es fes dins el col·lectiu”³⁰³.

“S'intenta que els rols en les assemblees i en les activitats que portem a terme vagin canviant contínuament (...) per a respectar els diferents ritmes i velocitats de les dones que participem es va decidir prendre'ns temps de reflexió abans de votar sobre algun tema. No obligar-nos a prendre les decisions immediatament en el moment que es plantegen les qüestions. (...) Realitzar cada dos mesos sessions en què es pugui revisar i seguir construint la nostra metodologia conjuntament”³⁰⁴.

Aquesta voluntat de cuidar-se té l'arrel en l'experiència d'un moviment que, com la resta, genera situacions de sobrecàrrega i estrès, i en què moltes activistes s'han involucrat fins al punt de deixar en segon terme la pròpia vida.

“La sobrecàrrega de feina és la primera de moltes paradoxes entorn de la sostenibilitat. Mentre que a les activistes els preocupa i els causa molt d'estrès la quantitat de feina que tenen per fer, la idea que aquest nivell de feina és un component inevitable de l'activisme sembla gaudir d'acceptació gairebé universal”³⁰⁵.

“Que ens preocupi com alimentar la família o arribar a l'edat de la jubilació sense una pensió és tan important com que ens preocupi on aconseguir fons o lluitar contra la violència avalada per l'Estat. Tot són elements de la mateixa equació en termes de sostenibilitat”³⁰⁶.

Els feminismes han contaminat (de vegades, imperceptiblement) la resta de moviments amb la importància de cuidar-se en els processos col·lectius. Per exemple, al procés del 15M, tot traslladant la importància de construir processos de lluita i transformació social sostenibles per a totes les persones, on es contemplin les necessitats de cura i la interdependència de tothom i es superi la divisió sexual del treball en tots els àmbits (activisme, esfera privada i esfera pública). També, el moviment en defensa dels béns comuns (commons) que ha adquirit especial notorietat amb la lluita per la llibertat

³⁰³ Les Tenses: “Tres anys de Tenses: història d'un col·lectiu en evolució permanent” a *La història d'una és la història de moltes. Quatre anys d'experiències d'un col·lectiu de dones*. Pàg. 2 i 3.

³⁰⁴ Intervenció de Feministes Indignades a l'Escola Feminista d'Estiu 2012. Bloc sobre relacions de poder.

³⁰⁵ Barry, Jane i Djordjevic, Jelena: *Quin sentit té la revolució si no podem ballar?* Institut Balear de la Dona, 2009. Pàg. 45.

³⁰⁶ *Ibidem*. Pàg. 29

de còpia, reproducció i difusió i la lliure propietat intel·lectual (campanya contra el cànon digital i la Llei Sinde els anys 2010 i 2011) està incorporant aportacions dels feminismes com la importància dels afectes i la cura en els projectes col·lectius, reformulant-los com els “procomuns invisibles”, és a dir, recursos i capacitats que sostenen i determinen el funcionament, l’evolució i la pròpia existència dels grups³⁰⁷.

3.5. Pràctiques micropolítiques i quotidianes

El concepte de micropolítica neix de les reflexions sobre les polítiques i el desig de Gilles Deleuze i Felix Guatari, originades als 60 al voltant dels moviments estudiantils i les noves formes d’organitzar-se que van esclatar al maig de 68. Afirmen la potencialitat del desig i l’eficàcia d’organitzar-se a partir de les singularitats que se’n generen.

Amb la convicció que allò personal és polític i la importància que s’atorga a les relacions personals, el moviment feminista ha fet seva aquesta filosofia i ha generat pràctiques micropolítiques i quotidianes que ha revaloritzat com a punts centrals del treball polític. El desig, el cos, les emocions, adquireixen un nou paper en el treball polític i han de ser tinguts en compte a l’hora de crear moviment, vincles socials i generar una nova governabilitat.

“La nostra manera de fer no és aparatosa ni vistosa però erosiona i va fent. És la forma de relacionar-nos i donar valor a les relacions personals. La política no és el que es fa al parlament sinó el que fas en el teu entorn, les teves relacions, per fer la teva vida més vivible, suportable, agradable”³⁰⁸.

En aquest sentit, l’experiència de les mestres que han posat en pràctica la coeducació des dels anys 70 fins avui és un exemple de com es promouen les relacions igualitàries i equitatives des de la política del dia a dia, més enllà de les grans declaracions de principis.

“Som mestres i mares de nens i nenes, la coeducació va a favor d’uns i altres, no en contra. (...) Com a professora d’alumnes nois, quan veuen que tu jugues net, de manera coherent i sense ganes d’influir, la mainada se n’adona. A les classes, la relació amb els nois ha anat fluïnt, sense confrontacions, amb gran col·laboració, al contrari del que ha passat amb persones grans, amb les quals hem tingut més conflicte (...) Quan vaig a parlar en cursos de formació amb joves, em diuen que per què no els havíem explicat aquestes coses abans, perquè ‘els altres’ sí que ho fan i ho han fet. Però nosaltres sempre hem estat molt curoses per no caure en l’adocrinament’ que havíem patit”³⁰⁹.

Deleuze està a favor de les polítiques minoritàries. Però, no creu que la diferència entre la majoria i les minories depengui d’una qüestió numèrica³¹⁰. Afirmar que “el que defineix a la majoria no és un número sinó un patró abstracte amb el qual s’ha de conformar. A Occident, el model de la majoria és: adult, mascle, blanc, cristià, ciutadà de la urbs”³¹¹.

Quan parlem de la fragmentació del subjecte del feminisme, parlem de treballar des de les minories, des de les pràctiques micropolítiques. Tot seguint la filosofia deleuziana, es rebutgen els models, i per tant, també les polítiques centralitzadores³¹². S’aposta per connexions transversals i per una multiplicació indefinida dels modes d’intervenció³¹³.

³⁰⁷ Macías Marín, Belén: “Micropolíticas y amor: los afectos en Colectivo”. *Diagonal* núm. 173. 7 de mayo de 2012.

“La importància dels afectes i les cures en els projectes col·lectius. L’entusiasme, la sensació de pertinença, l’esgotament, el suport mutu, l’humor, la poca traça, la confiança, la vulnerabilitat... qüestions que gairebé mai s’expliciten a les comunitats, tot i ser fonamentals per a la seva pròpia existència i, en moltes ocasions, també siguin la causa del seu final. (...) La tradició feminista fa molt temps que se n’ocupa, pensar-los com procomuns ens ajuda a identificar-los com recursos compartits gràcies als quals existeix la comunitat”.

³⁰⁸ Entrevista a Montse Otero.

³⁰⁹ Vallejo Calderón, Dolores: “Entrevista a Mercè Otero Vidal”, *Inform@Digital*, Revista de CCOO Ensenyament, 5 de març de 2012.

³¹⁰ Abbate, Florencia i Páez, Pablo: *Gilles Deleuze para principiantes*. Era Naciente ERL. 2001. Pàg. 142

³¹¹ Deleuze, citat a Abbate, Florencia i Páez, Pablo: *Gilles Deleuze para principiantes*. Era Naciente ERL. 2001. Pàg. 137.

³¹² Silvia L. Gil aporta la seva visió sobre les polítiques centralitzadores i com aquestes no tenen lloc en les noves formes d’organitzar-se de la micropolítica. *A Nuevos feminismos. Sentidos comunes en la dispersión*. “Traficantes de Sueños”. “Madrid”. “2010”, Pàg. 220.

“Si ens prenem seriosament la consideració de partir de la multiplicat i de les polítiques de la situació i no de la identitat, els moviments socials no poden basar-se més en la idea que existeix un col·lectiu (les dones, els obrers, els immigrants) del qual és possible derivar una sèrie de drets a priori”.

³¹³ Abbate, Florencia i Páez, Pablo: *Gilles Deleuze para principiantes*. Era Naciente ERL. 2001. Pàg. 142.

Silvia L. Gil il·lustra de la següent manera aquesta multiplicació de grups, interessos i desitjos que es va donar en el feminisme a partir dels 90, on diferents subjectes: “lesbianes, insubmises i antimilitaristes, *queers*, transsexuals, autònoms, internacionalistes, precàries, treballadores del sexe, okupes, migrants o universitàries” s’organitzen en “col·lectius petits, composant un nou mapa de grups descentralitzats que elaboren de manera crítica i contundent qüestions que en general no estaven sent abordades pel moviment feminista tradicional”³¹⁴.

Una característica de l’organització en petits grups i les pràctiques micropolítiques és la importància que se’n dona al col·lectiu, a l’organització, i la reivindicació que el que es fa en el grup ja és política. De nou seguint a Silvia L. Gil, que parafraseja Deleuze³¹⁵.

“Molt allunyats de la lògica dels partits, els processos que s’impulsen des d’aquests grups no pretenen desenvolupar moviments de masses, despertar consciències adormides ni prendre el poder o l’Estat. Es tracta, més aviat, de multiplicar-se viralment potenciant una singularitat que posi en dubte la norma; d’encomanar i fer proliferar el desig de transformar les coses”³¹⁶.

Betlem Cañizar, de la Secretaria de Ca la Dona, parla d’aquest espai com una casa construïda a partir de les seves membres, que intenta reflectir les seves personalitats i que es construeix des d’elles mateixes:

“Jo us explicaré què és Ca la dona, el que jo penso que és, però no és necessàriament la que totes sentim i totes volem que sigui... Perquè hi ha dones aquí que potser ho veuen des d’una altra perspectiva. I es que això per mi ja és una de les pràctiques cabdals de Ca la Dona: contextualitzar, parlar des d’una mateixa, no parlar des de maximalismes o de grans veritats, sinó posar en comú les diferents formes de sentir, de ser, de veure el món, dels nostres desitjos, i a partir d’aquest comú buscar què fem des d’allò”³¹⁷.

Silvia L. Gil fa servir el concepte política viva per definir el treball de molts grups feministes, les seves pràctiques micropolítiques, que analitzen la realitat des dels cossos, des de les vides de les persones, i que a partir d’aquí generen propostes i processos polítics:

“Quan parlem de política viva ens referim a la política que parteix de l’experiència i d’allò quotidià, que no respon a un programa ideològic, no representa un subjecte reconeixible ni es basa a priori en cap unitat. És una política d’allò múltiple, autònoma, sense mediacions ni representacions, oberta en el sentit que es deixa afectar, capaç de problematitzar la realitat canviant i crear noves formes de viure sense por a forçar els marcs de legitimitat i del poder, del camp ‘del que hi ha’”³¹⁸.

Les experiències d’ocupacions de dones i feministes durant els anys 90 a Catalunya i la resta de l’estat són un exemple d’aquesta política viscuda en pròpia pell.

“El 9 de novembre de 1997 va okupar-se al barri de Sants un vell casalot. Allà, un grup de dones començàvem a construir un projecte per al barri. Però, també experimentàvem un reguitzell de situacions i sentiments que no només van enriquir-nos a nosaltres, sinó a tota la gent que ens rodejava. Afortunadament molta, i a la que avui tenim propera. La Morada com a experiència esdevingué un eixam de necessitats, dubtes i preguntes que va saber trobar o al menys albirar alguna resposta que

³¹⁴ L. Gil, Silvia: *Nuevos feminismos. Sentidos comunes en la dispersión*. Traficantes de Sueños. Madrid, 2010, pàg. 77 i 78.

³¹⁵ Abbate, Florencia i Páez, Pablo: *Gilles Deleuze para principiantes*. Era Naciente ERL. 2001. Pàg. 128:

“Deleuze i Foucault estaven convençuts que transformar la societat no equival a prendre el control dels aparells d’Estat, doncs el poder no es troba ubicat allà sinó disseminat per totes parts i arrelat en els nostres actes”.

³¹⁶ L. Gil, Silvia: *Nuevos feminismos. Sentidos comunes en la dispersión*. Traficantes de Sueños. Madrid, 2010, pàg. 70

³¹⁷ Betlem Cañizar. Taller Feminismes Dissidents a Ca la Dona. 24 de març de 2012.

³¹⁸ L. Gil, Silvia: *Nuevos feminismos. Sentidos comunes en la dispersión*. Traficantes de Sueños. Madrid, 2010, pàg. 70.

altra, per i per a nosaltres mateixos. (...) que cinc dones okupéssim un espai i el rehabilitéssim va sorprendre, fou tema de polèmica, però sobretot de reflexió per a tots els que parlem de lluita antisexista, perquè si no comencem per aquí, la resta ens queda gran”³¹⁹.

És de destacar que algunes experiències de coordinació que es van generar des dels grups feministes autònoms dels 90 formulaven de forma implícita aquest enfoc de la política. Per exemple, en constituir-se la Coordinadora Feminista Autònoma i començar a funcionar, la pròpia manera de denominar-se entre els grups denota que no es percebien com un moviment de masses, però creien que la seva acció podia transformar profundament el seu entorn.

“Allà participàvem ja diversos grups de dones de dins de la Coordinadora i començarem a parlar de ‘meneillo’, perquè dèiem que més que un moviment, érem un meneillo”³²⁰.

En el context de desmuntatge de les polítiques d’igualtat i equitat de gènere que vivim, diverses activistes consideren que els canvis personals i col·lectius que acompanyen la presa de consciència i pràctica política feminista són molt més difícils de desmantellar.

“Si volem que les coses canviïn, primer hem de canviar nosaltres, i aleshores, al dia a dia, al carrer, no només el dia de la ‘mani’, les relacions humanes que hem anat construint des d’aquí. Els canvis personals i creixements col·lectius és per a mi el que finalment resta, perquè, com anem veient, moltes coses que hem aconseguit amb esforços d’anys, amb el canvi de govern i la crisi te les esborren de cop, al nivell institucional, però l’altre no ens ho esborraran, i si ho tenim fort, amb això sempre podem seguir, incidir i tot”³²¹.

En tot cas, cal dir que els feminismes han reflexionat sobre els límits de la política del desig i de l’agrupació a partir d’allò minoritari i que ens identifica en la singularitat. Trobar-se només amb les iguals i partir d’allò minoritari deixa moltes reivindicacions tan aïllades que, moltes vegades, la micropolítica és tan micro que deixa de ser política. Partir del desig pot fer perdre un punt de realitat a les lluites i les reivindicacions. De fet, aquesta és una de les aportacions més importants del llibre de Silvia L. Gil.

“Quan s’afirma que la vida és desig no pot realitzar-se des de la convicció que és exclusivament desig d’allò positiu, capaç de superar tots els límits vitals. Aquesta concepció forma part d’una vida pensada com una vida abstracta i no situada. En canvi, existeixen el cos i les emocions, les malalties, les tristeses, els daltabaixos o les crisis. Construir un compromís (un lligam polític) basat en el desig oblidant aquests elements (es a dir, oblidant el caràcter ambivalent i no unidireccional del desig) és construir una política aliena a la vida, el que paradoxalment es converteix a la llarga en un dels grans límits dels grups que, en el seu afany per recuperar el desig com a motor de la política, només permeten l’expressió de l’alegria i la potència”³²².

Aquestes limitacions estan molt relacionades amb el debat autonomia-institucionalització que ja s’ha recorregut en aquest treball i sobre les diferents opinions recollides sobre la creació d’estructures estables i fortes per al moviment, front la fragilitat i inestabilitat de les organitzacions creades a partir dels desitjos o les ganes de treballar plegades:

³¹⁹ “La Morada, una experiencia de mujeres okupando y autogestionando un espacio”, citat a L. Gil, Silvia. *Nuevos feminismos. Sentidos comunes en la dispersión*. Traficantes de Sueños. Madrid, 2010, pàg 94.

³²⁰ García Grenzner, Joana, a L. Gil, Silvia: *Nuevos feminismos. Sentidos comunes en la dispersión*. Ed. Traficantes de Sueños. Madrid, 2010, pàg 94.

³²¹ Bárbara Biglia, intervenció a la devolució de primera recerca amb dones del moviment feminista, 29 de març de 2014.

³²² L. Gil, Silvia: *Nuevos feminismos. Sentidos comunes en la dispersión*. Traficantes de Sueños. Madrid, 2010, pàg 100.

“Aquesta interpretació del compromís, tot i que gaudeix d’un transfons suggeridor i alentidor, presenta dos problemes. Per un costat, el desig es presenta com quelcom molt inestable i no contempla garantia alguna de la seva permanència temporal, la qual cosa suposa un veritable problema per a sostenir projectes a llarg termini”³²³.

---

³²³ Ibidem.

4

Les ONGD catalanes i la seva relació amb el feminisme

S D'ESTIAT
S a les DONEES

Un dels objectius d'aquest estudi és generar un diàleg amb les ONGD i les organitzacions feministes del Sud per a compartir els sabers i les pràctiques polítiques del moviment feminista i treure lliçons de la seva història organitzativa que puguin servir per al treball i les apostes de futur de les organitzacions de desenvolupament. Tanmateix, degut a la diversitat d'organitzacions i dels seus objectius, i sobretot les diferències quant a les seves polítiques de gènere i els seus interessos vers el feminisme, no seria efectiu ampliar el diàleg a tot el ventall d'ONGD catalanes. L'estudi vol compartir sabers i pràctiques amb organitzacions que ja han demostrat un interès en el treball de gènere, però que, a més a més, entenen la cooperació com un treball polític, d'incidència i de creació de xarxes entre iguals, al sud i al nord, en tots dos sentits.

Per tant, un primer grup amb el qual creiem que hi ha molt a compartir, perquè ja hi ha una història conjunta i una relació establerta, és amb aquestes organitzacions que van néixer dels moviments de solidaritat internacionals de principis dels 80. Unes organitzacions que, com el moviment feminista, sorgien de la societat civil organitzada de la transició³²⁴. També es vol dialogar amb aquelles organitzacions que han fet un gir a la seva trajectòria i han comprès que la cooperació no té sentit si no es converteix en un treball d'incidència al nord, i que han intentat generar moviment en aquesta part del món.

Hi ha un grup d'ONGD, sobretot les sorgides a partir de moviments polítics i de col·lectius de solidaritat internacional, però no només, que sempre ha estat vinculat a campanyes i iniciatives on participen altres moviments socials³²⁵. Aquesta relació ens interessa especialment, ja que el moviment feminista forma part dels moviments socials i, com a tal, ha estat implicat a les diferents iniciatives conjuntes que la societat civil ha engegat, des de les primeres campanyes antiimperialistes fins a l'actual 15M. I això és una fortalesa a la qual se l'ha de donar valor, ja que aquesta experiència de col·laboració i treball en comú pot ajudar a construir un nou moviment de solidaritat.

4.1. Història i evolució de les ONGD a Catalunya

Les ONGD a l'Estat Espanyol i a Catalunya viuen el seu boom a finals dels anys 80 i principis dels 90, una vegada l'àmbit de la cooperació s'ha institucionalitzat i s'han creat polítiques i departaments que hi dediquen esforços i recursos. Però la història del moviment associatiu de solidaritat i cooperació neix molt abans d'aquesta època³²⁶. Les primeres que poden ser classificades com a ONGD neixen ja durant la dictadura franquista dins el si de l'Església catòlica.

“A Espanya, amb l'excepció de la Creu Roja, l'origen de la qual data de 1847, les primeres ONGD neixen vinculades a la corrent confessional catòlica. Aquest és el cas de Càritas, fundada en 1942, amb un marcat caràcter assistencial”³²⁷.

Durant els anys 50 y 60 van apareixent noves i diverses organitzacions. La majoria encara vinculades a l'Església, però sense la missió principal de la propagació de la fe, com ara Intermón, creada el 1956 i vinculada a la Companyia de Jesús, o l'Institut d'Estudis Polítics per a Amèrica Llatina i Àfrica (IEPALA), creada el 1958. Altres són la Campanya contra la Fam, que neix el 1960 i esdevindrà la futura Mans Unides³²⁸ o Medicus Mundi, nascuda a Londres el 1962 en una reunió de l'Associació Internacional de Metges Catòlics³²⁹. També en aquesta època, després de la incorporació del país a diferents organismes internacionals, neixen altres entitats ja totalment desvinculades de la jerarquia catòlica, com ara l'Associació d'Amics de les Nacions Unides, nascuda al 1962 amb la intenció de donar a conèixer la Carta de les Nacions

³²⁴ Gómez Gil, Carlos: *Las ONG en España: De la apariencia a la realidad*. Los Libros de la Catarata. 2005. Pàg. 27.

“Es cert que les ONG van néixer fonamentalment vinculades amb preocupacions que anaven més enllà de qüestions locals, amb una vocació de transformació i millora que trobava en la cooperació internacional el seu espai d'intervenció més adequat, en un nou internacionalisme que tractava de substituir aquell altre basat en la lluita de classes defensada per la tradició marxista”.

³²⁵ *Ibidem*. Pàg. 47.

“Moltes de les ONG que es van crear, coincidint amb el seu moment d'explosió, van ser organitzacions que van heretar la tasca de moviments i lluites socials que van eclisonar a tot l'Estat Espanyol en la dècada dels setanta i els vuitanta, vinculades amb reivindicacions polítiques i laborals, exigències d'infraestructures socials en molts barris i municipis, juntament amb moviments relacionats amb temes internacionals com ara l'oposició a l'entrada d'Espanya a l'OTAN, moviments de solidaritat i antinorteamericans, que veien en les organitzacions no governamentals una nova forma de canalitzar expressions de solidaritat més acordes amb els nous temps. A aquestes s'ha de sumar aquelles altres ONG que van sorgir com a resposta a un transvasament de militància de sectors de l'esquerra, que mantenien causes obertes amb diferents països com ara Cuba, Nicaragua o El Salvador, i que van evolucionar cap a un internacionalisme solidari molt més militant i actiu”.

³²⁶ Martínez Sánchez, Juan Luis: *La imagen de las ONG de desarrollo*. IEPALA. 1998. Pàg. 60.

“Tradicionalment, en la literatura sobre el Tercer Sector a Espanya, es situa els orígens del moviment voluntari organitzat com a sistema alternatiu i subsidiari de l'Estat per a l'assistència social a principi dels anys 40 (Ortega, 1992; CONGD, 1994; de Felipe y Rodríguez, 1995; Baiges et al, 1996). Segons aquests estudis, la creació de Càritas Espanyola en 1942 i les posteriors Missió i Desenvolupament (més tard INTERMON) i Mans Unides, marquen l'inici de la labor de les ONGD en el camp social. Així mateix es reconeix, que sorgeixen com iniciatives desplegades per l'Església i per grups cristians moguts per una visió de caritat i amb un fort caràcter assistencialista”.

³²⁷ Baiges, Siscu; Dusster, David; Mira, Esther; Viladomat, Ramon, en *Las ONG de desarrollo en España*. Flor del Viento Ediciones. 1996. Pàg. 102.

³²⁸ *Ibidem*. Pàg. 103-104.

³²⁹ *Ibidem*. Pàg. 106-107.

Unides³³⁰. O l'associació Justícia i Pau (1969), una organització de base cristiana, que va impulsar una forta corrent renovadora als espais eclesials, tot arribant a tenir problemes amb l'Església³³¹.

4.1.1. 1975 a 1995: Primer període d'aparició de les ONGD modernes

Amb la fi de la dictadura i l'arribada del nou sistema polític, va arribar la diversitat al món de la cooperació i l'ajut humanitari. Encara que, durant els primers anys de democràcia en què la política interna tingué molt més pes, no es van crear tantes organitzacions³³². En aquesta primera etapa, entre 1975 i 1985³³³, va néixer el Centre d'Informació i Documentació Internacional de Barcelona (CIDOB), el 1980; i va aparèixer la primera organització vinculada a una ONGD d'àmbit internacional, Ajuda en Acció, filial de l'organització anglesa Action Aid introduïda a l'Estat espanyol el 1980³³⁴.

Va ser a partir del 1985 quan es dona el gran esclat, una vegada el Partit Socialista s'ha instal·lat al poder i comença a destinar recursos públics per a la cooperació i a crear estructures i departaments per a la qüestió. En aquesta etapa, del 1985 al 1995, l'espai per a la participació política sembla abandonat, degut a la desmobilització que generen els partits polítics d'esquerres, uns al poder i altres encara digerint el desastre, i al desintegrament d'altres moviments polítics i socials que havien lluitat contra la dictadura. En mig d'aquest buit, les organitzacions de desenvolupament, engegades en moltes ocasions per organismes vinculats als sistemes de poder, comencen a agafar força.

“L'expansió i l'auge de les organitzacions no governamentals a Espanya s'explica per dos motius coincidents i molt rellevants, com són la creació de sistemes de finançament públics per a les ONG i la utilització d'aquestes organitzacions com instruments privilegiats dels principals actors públics, com partits polítics, sindicats, centres universitaris i d'investigació, col·legis professionals, Església catòlica, confessions i sectes, entre d'altres”³³⁵.

Cal fer una classificació del tipus d'organitzacions que van apareixent, perquè hi ha moltes diferències en els seus orígens, objectius i missions. La majoria dels autors coincideixen en classificar les ONGD en quatre grups: Església; político-sindicals; de solidaritat i professionals³³⁶. Farem aquí un petit repàs de les organitzacions que es van crear entre 1985 i 1995³³⁷, destacant sobretot les organitzacions que continuen existint i que tenen presència a Catalunya.

Entre les organitzacions vinculades a l'Església que van néixer en aquest període, i que encara continuen tenint un paper rellevant dins l'àmbit de la cooperació internacional, destaca CODESPA, nascuda el 1985, creada per empresaris pròxims a cercles de l'Opus Dei³³⁸. Altres organitzacions dins aquest sector estaven vinculades al món de l'educació, per les diferents congregacions que gestionaven centres d'ensenyament.

El grup que va concentrar el major número d'ONGD, és el político-sindical. Dins aquest sector es troben les organitzacions que van sorgir al voltant del Partit Socialista i dels sindicats UGT i Comissions Obreres³³⁹. Entre d'altres, la Fundació Solidaritat Internacional, creada el 1986 per destacats militants del PSOE, a partir de la Fundació Solidaritat Democràtica, creada pel partit el 1975³⁴⁰. El Moviment per la Pau, el Desarmament i la Llibertat (MPDL) també de l'entorn del Partit Socialista, creada el 1983³⁴¹. IPADE neix el 1987 dedicada a la investigació, i FUNDESCOOP neix de

³³⁰ *Ibidem*. Pàg. 103.

³³¹ *Ibidem*. Pàg. 105.

“És de destacar que molts dels professionals que van integrar tant el Secretariat de Cooperació al Desenvolupament com la primera generació que va promoure Justícia i Pau, van ser remoguts per les autoritats eclesiàstiques acusats, com era habitual en aquella època, de marxistes. Amb això es va accelerar el pas d'aquestes persones als moviments sindicals, universitaris i polítics des d'on van impulsar la creació de noves ONGD, com va ser el cas de CEAR, o reconstruir i revitalitzar d'altres antigues, com ara IEPALA”.

³³² *Ibidem*. Pàg. 107.

“Després de la mort de Franco i amb els primers impulsos democràtics, la societat civil espanyola va patir un procés de politització interna que va predominar per sobre d'altres sectors. Això explica que en aquesta primera època democràtica les ONGD que sorgeixen són relativament poques i amb un caràcter polític i intel·lectual notable. Aquestes són organitzacions properes a cercles polítics i intel·lectuals”.

³³³ Gómez Gil, Carlos: *Las ONG en España: De la apariencia a la realidad*. Los Libros de la Catarata. 2005. Pàg. 31.

“El gruix de les ONG de desenvolupament espanyoles s'ha creat en el període que va de 1986 a 1995, en un 57% del total, es a dir, a partir de l'entrada d'Espanya en la UE i quan diferents administracions comencen a posar en marxa programes de subvencions per a aquestes organitzacions. El segon període és el comprès entre 1976 i 1985, en crear-se en aquestes dates el 21,5% de totes elles, coincidint amb la mort de Franco i fins a mitjans dels anys vuitanta. El tercer període d'importància és, al mateix temps, tant el comprès abans de 1960, com el que es situa a partir de 1996, havent-se creat en aquests dos períodes de temps el mateix número d'organitzacions, set, presentant el 7,5% del total”.

³³⁴ Gómez Gil, Carlos: *Las ONG en España: De la apariencia a la realidad*. Los Libros de la Catarata. 2005. Pàg. 107.

³³⁵ *Ibidem*. Pàg. 34.

³³⁶ Juan Luis Martínez Sánchez ofereix una classificació molt semblant a la proposada en aquest treball:

“Religiosa: si està vinculada amb l'Església catòlica. Político-sindicals: si tenen els seus orígens en partits polítics, sindicats o persones relacionades amb l'ús del poder polític. Solidàries: sorgeixen arrel d'experiències de grups i persones en activitats de cooperació internacional o polític-social. Internacionals: són ONGD vinculades a institucions internacionals; procedeixen de corrents humanitàries i majoritàriament són apolítiques. Oficials: aquest col·lectiu està constituït per organismes que realitzen els seus objectius emparades per l'Estat o per organismes de caire oficial”.

³³⁷ Gómez Gil, Carlos: *Las ONG en España: De la apariencia a la realidad*. Los Libros de la Catarata. 2005. Pàg. 39.

“Segons alguns estudis, el 60% de totes les ONG creades a Espanya fins el 1995 ho van ser per l'Església catòlica, a través de les seves diferents ordres, per partits polítics i sindicats... És evident que això els permet accedir a fonts de finançament noves”.

³³⁸ Baiges, Siscu; Dusster, David; Mira, Esther; Viladomat, Ramon: *Las ONG de desarrollo en España*. Flor del Viento Ediciones. 1996. Pàg. 109.

³³⁹ Baiges, Siscu; Dusster, David; Mira, Esther i Viladomat, Ramon: *Las ONG de desarrollo en España*. Flor del Viento Ediciones. 1996. Pàg. 109.

“Les ONGD político-sindicals tenen el seu origen en partits polítics, grups o persones relacionades amb el poder polític o els sindicats. Aquestes ONGD són creades per simpatitzants d'aquestes institucions en les quals troben autonomia d'actuació sense els dogmatismes i jerarquies que pateixen molts partits. Aquest tipus d'ONGD està vinculat a partits de centre-esquerra, ja que els grups de dreta tradicionals s'han identificat amb les tasques assistencials portades a terme per algunes ONGD vinculades a l'Església”.

³⁴⁰ *Ibidem*. Pàg. 109.

“En un principi aquesta ONGD proclamava la seva independència del partit, però la seva trajectòria en els àmbits de la cooperació l'ha portat a constituir-se en l'ONGD oficial del partit socialista”.

³⁴¹ Gómez Gil, Carlos: *Las ONG en España: De la apariencia a la realidad*. Los Libros de la Catarata. 2005. Pàg. 39.

la Fundació Largo Caballero del sindicat UGT³⁴². L'ONGD creada per Comissions Obreres és la Fundació Pau i Solidaritat, nascuda l'any 1989³⁴³.

El Partit Popular també té les seves organitzacions, en aquest cas fundacions, dedicades a la cooperació al desenvolupament. En concret, la Fundació Humanisme i Democràcia, fundada el 1978; i la Fundació Cánovas del Castillo, del 1980³⁴⁴.

Pot semblar contradictori que aquestes organitzacions, que es defineixen no governamentals, estiguin relacionades amb partits polítics que han arribat al poder i han gestionat els recursos oficials destinats al desenvolupament³⁴⁵. Però aquest és el cas dins el panorama de la cooperació a l'Estat espanyol, i aquesta relació moltes vegades ha ajudat a ubicar i entendre el treball de les organitzacions.

“Tot això fa que les senyes d'identitat bàsiques de cada ONG no provinquin tant del sector en què es treballa o de les activitats que promouen (en tant que són moltes les que fan el mateix), sinó de les persones que les dirigeixen i de les entitats que les patrocinen: finançadors i dirigents són per a moltes organitzacions els seus referents essencials davant la societat, utilitzant-se com a elements diferenciadors entre si”³⁴⁶.

Dins el grup de les ONGD professionals se'n troben moltes que neixen d'organitzacions ja assentades a nivell internacional, com ara Metges sense Fronteres, creada el 1986 o Veterinaris sense Fronteres, que va néixer com a Vetermon, el 1987, creada per estudiants de veterinària de la UAB³⁴⁷. Dins la universitat van sorgir altres organitzacions, creades tant per professorat com per estudiants, entre les quals es pot destacar MON3, creada en 1985 per a agrupar a estudiants, llicenciats i professors de les universitats de Barcelona; o Hegoa, el Centre de Documentació i Investigació sobre Països en Desenvolupament de la Universitat del País Basc, nascut el 1987³⁴⁸.

Deixem per al final el grup que hem anomenat de solidaritat, perquè, com ja s'ha dit, és aquí on trobem les organitzacions més properes al moviment feminista, o al menys més sensibles a les seves reivindicacions, i les de la resta de moviments socials. Dins aquest grup es troben aquelles organitzacions que neixen d'experiències de solidaritat internacional de marcat caràcter polític, com ara els Comitès de Solidaritat amb Centreamèrica, Sudàfrica i el Sàhara, nascuts a finals dels anys 70 i principis dels 80³⁴⁹. Dins aquest grup es troben moltes persones que havien militat durant la transició en partits polítics de l'esquerra radical, però, curiosament, això no s'esmenta en la majoria de la bibliografia al respecte, i encara que són les organitzacions que tenen un visió més política de la cooperació, no s'inclouen dins del grup d'organitzacions político-sindicals.

Hi trobem organitzacions com ara ACSUR-Las Segovias, que neix el 1986 com Las Segovias, creada per un grup de persones vinculades al món sanitari, mestres, arquitectes, de la Universitat Autònoma de Barcelona, molt d'ells vinculats a projectes en Nicaragua des dels inicis de la revolució sandinista³⁵⁰. El nom de Las Segovias prové de la regió on era el primer municipi en què van fer un projecte, la ciutat d'Estelí.

Altres exemples són Entrepobles³⁵¹, creada el 1988 a partir de la transformació de diferents Comitès de Solidaritat amb Centreamèrica³⁵²; Sodepaz, creada el 1987 també a partir de la relació amb la revolució sandinista, i ASPA³⁵³ (Associació Andalusina per a la Solidaritat i la Pau), creada el 1987 per persones amb experiència en la cooperació internacional, primera ONGD d'àmbit andalús³⁵⁴.

³⁴² Baiges, Siscu; Dusster, David; Mira, Esther; Viladomat, Ramon: *Las ONG de desarrollo en España*. Flor del Viento Ediciones. 1996. Pàg. 110.

³⁴³ Gómez Gil, Carlos: *Las ONG en España: De la apariencia a la realidad*. Los Libros de la Catarata. 2005. Pàg. 39.

³⁴⁴ *Ibidem*. Pàg. 39.

³⁴⁵ *Ibidem*. Pàg. 28.

“Las ONG es multipliquen estimulades per les pròpies institucions i organitzacions a las quals es suposa que plantejen models alternatius d'actuació”.

³⁴⁶ *Ibidem*. Pàg. 36.

³⁴⁷ Baiges, Siscu; Dusster, David; Mira, Esther i Viladomat, Ramon: *Las ONG de desarrollo en España*. Flor del Viento Ediciones. 1996. Pàg. 112.

³⁴⁸ Baiges, Siscu; Dusster, David; Mira, Esther i Viladomat, Ramon: *Las ONG de desarrollo en España*. Flor del Viento Ediciones. 1996. Pàg. 113.

³⁴⁹ Espinilla, Manuel en *Entrepobles. 20 anys de cooperació solidària. Reflexions sobre el passat i compromisos cap al futur*. Entrepobles. Pàg. 8.

“L'internacionalisme militant, polític i solidari, que ens va animar a buscar fites de justícia i alliberament, animats per la resistència dels moviments populars centreamericans, va donar pas amb el temps a altres formes d'entendre la solidaritat des d'una perspectiva més àmplia i més complexa: la “cooperació solidària”.

³⁵⁰ Baiges, Siscu; Dusster, David; Mira, Esther i Viladomat, Ramon: *Las ONG de desarrollo en España*. Flor del Viento Ediciones. 1996. Pàg. 111.

³⁵¹ Espinilla, Manuel a *Entrepobles. 20 anys de cooperació solidària. Reflexions sobre el passat i compromisos cap al futur*. Entrepobles. Pàg. 7.

“Les nostres arrels es van ancorar per tant en el contacte i coneixement amb persones i realitats que ens demanaven esforços de denúncia i justícia per als seus pobles i comunitats”.

³⁵² Baiges, Siscu; Dusster, David; Mira, Esther i Viladomat, Ramon: *Las ONG de desarrollo en España*. Flor del Viento Ediciones. 1996. Pàg. 111.

³⁵³ ASPA a *Entrepobles. 20 anys de cooperació solidària. Reflexions sobre el passat i compromisos cap al futur*. Entrepobles. Pàg. 53.

“ASPA és una Organització No Governamental de Desenvolupament (ONGD), d'àmbit andalús, l'objectiu de la qual és promociar la Cooperació i la Solidaritat entre els pobles. De caràcter no lucratiu i independent. Es constitueix el 1987 amb la fi de contribuir a la superació de l'injust ordre econòmic internacional”.

³⁵⁴ Baiges, Siscu; Dusster, David; Mira, Esther i Viladomat, Ramon: *Las ONG de desarrollo en España*. Flor del Viento Ediciones. 1996. Pàg. 111.

Altres organitzacions, que van sorgir a final d'aquest període i d'àmbit només català, són Sodepau, fundada el 1993, per persones i grups que treballaven en la solidaritat internacional i donant suport a processos de desenvolupament local i comunitari en països d'Àfrica del Nord, Pròxim Orient, Amèrica Central i del Sud, encara que actualment només treballen a l'àrea de la Mediterrània; i Cooperació, fundada el 1994 per ACSUR-Las Segovias Catalunya, CIDOB i Solidaridad Internacional Catalunya, i especialitzada en temes de gènere.

4.1.2. L'etapa de consolidació i creixement. De 1995 a 2010

A partir de 1995, amb el sistema de cooperació i els pressupostos assentats, no van deixar d'aparèixer noves organitzacions, de totes dimensions i amb tot tipus d'objectius. Fer un registre exacte de les ONG existents és molt complicat, ja que no totes estan afiliades a les federacions i les seves estructures, els seus objectius i les seves relacions són molt diferents. La diversitat és molt gran i no es pot trobar una característica que les aglutini a totes per igual³⁵⁵.

En aquesta etapa es viu un procés de professionalització que no va deixar fora ni a les organitzacions més polititzades. En la mesura que els pressupostos creixien, les polítiques de cooperació internacional per al desenvolupament prenen més importància per als governs que les aprovaven. Això va fer que les seves exigències cap a les organitzacions a qui destinaven els diners fossin majors, i cada vegada es demanés més alineació entre les polítiques de finançadors i finançats. És l'època dels màsters en cooperació, els marcs lògics, les avaluacions i les polítiques d'eficàcia de l'ajut. La Declaració de París sobre l'Eficàcia de l'Ajut al Desenvolupament, signada el 2005, on es plantegen els principis d'apropiació, harmonització i alineació, exigeix que les ONGD s'emmotllin a les polítiques governamentals i treballin de manera coordinada amb els governs del Sud per tal d'aconseguir millors resultats.

“Un dels primers trets que caracteritza aquesta nova etapa és la professionalització creixent del sector. La important quantitat de militants il·lusionats i compromesos, amb fortes motivacions polítiques, s'ha reduït substancialment i al seu lloc ara hi ha un potent teixit de persones altament formades que desenvolupen el seu treball de manera eficient però en massa ocasions amb minses motivacions socials i menys compromís solidari. Això té a veure també amb la conversió de molts d'aquests col·lectius en entitats excessivament pendents de les subvencions i de les seves relacions amb les administracions que els financen”³⁵⁶.

El sistema edificat al voltant de la cooperació al desenvolupament, amb convocatòries anuals de projectes i bases reguladores que demanen molts requisits administratius, i l'evolució de la política internacional d'Ajut Oficial al Desenvolupament ha anat reduint el pes i el paper decisor de les ONGD, que s'han vist atrapades en una roda de burocràcia, lluitant per la seva pròpia subsistència³⁵⁷. Una roda en què també les organitzacions més polítiques van caure. D'aquesta manera, les persones joves que van apropant-se a les ONGD amb intencions d'aprendre i treballar per al canvi social no han trobat als vells i velles militants que les poguessin introduir al treball polític. S'ha trencat la cadena de transmissió de la solidaritat internacional polititzada.

Tampoc es pot negar que moltes organitzacions de desenvolupament van néixer al caliu de les subvencions i no tenen un clar posicionament polític, o fins i tot, volen acompanyar les decisions dels governs sobre com ha de ser el desenvolupament³⁵⁸. Això ha fet que les ONGD cada vegada s'allunyin més dels moviments socials, als

³⁵⁵ Gómez Gil, Carlos: *Las ONG en España: De la apariencia a la realidad*. Los Libros de la Catarata. 2005. Pàg. 26.

“L'intent de definir de forma precisa les ONG resulta francament difícil, en haver existit un interès deliberat en ficar en un mateix sac a organitzacions amb tipologies, fins, mitjans i instruments summament contraoposats”.

³⁵⁶ Espinilla, Manuel a *Entrepobles. 20 anys de cooperació solidària. Reflexions sobre el passat i compromisos cap al futur*. Entrepobles. Pàg. 8.

³⁵⁷ Guillaumon, Àlex a *Entrepobles. 20 anys de cooperació solidària. Reflexions sobre el passat i compromisos cap al futur*. Entrepobles. Pàg. 14.

“En l'anomenat “tercer sector” ens mengem un munt d'ideologia camuflada en tècniques suposadament ‘neutrals’. Es van introduint criteris de funcionament empresarial que van tancant a poc a poc les possibilitats de participació del que hauria de ser el nucli de les nostres organitzacions: l'activisme no professionalitzat i no aspirant a la professionalització. El problema ve quan no som capaços de crear una cultura de la qualitat pròpia i d'acord amb els nostres objectius”.

³⁵⁸ Espinilla, Manuel a *Entrepobles. 20 anys de cooperació solidària. Reflexions sobre el passat i compromisos cap al futur*. Entrepobles. Pàg. 8.

“Les organitzacions amb clares propostes de transformació social han anat minvant donant pas a entitats més properes a la lògica empresarial que a la construcció d'una societat civil organitzada disposada a incidir políticament i a involucrar-se en lluites i debats ideològics. Desgraciadament la tendència en moltes ONGD en aquest sentit és a convertir-se en meres consultores privades. En aquestes circumstàncies és fàcil perdre la perspectiva que els protagonistes són realment els pobles i comunitats que pateixen la marginació del mode boig i suïcida de desenvolupament impulsat des de les elits capitalistes, del “Nord” i del “Sud”, i que les “ONGD” són simples instruments en aquesta batalla. Per això mateix també és fàcil convertir la necessària solidaritat en allò que alguns anomenen simple ‘humanitarisme assistencial’”.

quals en alguna vegada han volgut pertànyer, sent vistes com organitzacions afiliades als interessos del sistema polític internacional³⁵⁹.

4.1.3. Arriba la crisi, la situació actual del sector

El panorama actual del sector de la cooperació no pot ser més desolador. Les retallades socials engegades pels diferents governs per a afrontar la crisi han arribat finalment als pressupostos de desenvolupament. Es pot parlar d'un veritable desmuntatge de les polítiques de cooperació. L'AECID ha reduït en un 65,4% el seu pressupost d'ajut al desenvolupament, l'Ajuntament de Madrid ha eliminat la partida de subvencions per a ONG i el govern de València l'ha retallat a més de la meitat³⁶⁰. En el cas de l'Agència Catalana de Cooperació al Desenvolupament, la majoria dels projectes aprovats en 2011 no han estat pagats i la convocatòria de 2012 ha estat anul·lada, després d'haver-se obert i que les organitzacions hagin treballat i presentat les seves propostes.

Ha estat a Catalunya on s'han donat les primeres protestes organitzades des del sector de la cooperació. El 28 de juny de 2012, unes 50 persones es van tancar a la seu de l'ACCD en Barcelona, exigint una interlocució per tractar el problema dels impagaments, que arribaven a uns 18 milions d'euros.

“Els problemes de liquiditat que tenen moltes entitats, a causa del deute impagat per la Generalitat de Catalunya, estan tenint impactes als projectes de cooperació a diversos països empobrits, així com a les accions d'educació per al desenvolupament i d'incidència pública i política a casa nostra. Els incompliments dels convenis signats per l'ACCD i per l'Oficina de Pau i Drets Humans estan portant a les entitats de cooperació, pau i drets humans del país a una situació de col·lapse tècnic i econòmic, que posa en perill la seva sostenibilitat, el que ens obliga a pensar que aquest pot ser, precisament, un dels objectius del seu Govern: desestructurar i ofegar el ric teixit associatiu del país, que tant ha contribuït a lluitar per la justícia social”³⁶¹.

Sembla que la crisi ha agafat desprevingudes a la majoria de les ONGD catalanes: encara que alertés des de 2008 que la situació econòmica no era la millor, no ha estat fins el 2012 que han començat a desaparèixer les subvencions. Traient casos comptats d'organitzacions que poden mantenir-se pels seus ingressos propis, i organitzacions que ja fa temps que estan explorant altres maneres de finançament, principalment en els àmbits de l'empresa privada i de la filantropia, la majoria de les organitzacions no han fet previsions per al seu sosteniment.

La retallada dels recursos per a la cooperació ha obligat a les ONGD a replantejar les seves estructures, fet que significa acomiadaments i pèrdues de lloc de treball. Moltes organitzacions han obert processos de reducció de plantilla i fins i tot ERO, que estan trencant per dins els equips humans.

“La principal conseqüència del final de l'època daurada ha estat, com a tot els sectors, la precarització del treball i la pèrdua de drets de tots els treballadors. Curiosament, la solidaritat quedava relegada per al Tercer Món, mentre a l'interior de les ONG es contractava precàriament, fins i tot en el cas dels cooperants, amb expedients de regulació d'ocupació en la major part de les grans organitzacions públiques i privades, que fins fa poc més de tres anys vivien per damunt de les seves possibilitats”³⁶².

³⁵⁹ Romero, Miguel a *Entrepobles. 20 anys de cooperació solidària. Reflexions sobre el passat i compromisos cap al futur*. Entrepobles. Pag. 104.

“És un signe d'aquest distanciament, l'ús creixent del terme despectiu “oenegització” per al·ludir als processos en curs de dependència d'organitzacions socials de subvencions públiques i de pèrdua de perfil militant”.

³⁶⁰ Entrevista a Carlos Gómez Gil a *Nonada*. Novembre 2011. <http://www.nonada.es/2011/11/entrevista-carlos-gomez-gil.html>

³⁶¹ *Carta oberta al President Mas*. Confederació Catalana d'ONG.

³⁶² Medina, José i Lois, Lucía: *Tras el estallido de la burbuja del desarrollo*. El Diagonal 179. 30/07/2012.

La crisi també està acabant amb les polítiques de gènere dins les organitzacions, deixant en paper mullat els plans i les actuacions dissenyades durant els últims anys, quan el gènere en el desenvolupament va començar a ser una prioritat per a donants i organitzacions i a la vegada una font d'ingressos:

“Ara mateix s'està enfonsant tot. Estem notant un retrocés, hi ha menys dones en els òrgans de direcció. Tenim una junta no paritària [a la Federació Catalana d'ONGD] i amb menys persones sensibilitzades respecte el gènere. És més difícil seguir amb una agenda política de gènere. Quan jo vaig sortir no em van substituir, després l'Estela va fer de pont, perquè no hi havia tècnica de gènere. La FCONGD s'està desmantellant, de set persones de la plantilla quedaran dos”³⁶³.

Com el futur del sector, el compromís de les organitzacions cap a les polítiques de gènere no té gaire bon pronòstic:

“Hem fet aliances i presentat un treball conjunt per afrontar la crisi, estem totes en la mateixa situació, no sabem quant aguantarem, la incertesa no permet reflexionar. Els ritmes i els processos són el nostre problema, i ara més que mai no tenim el privilegi de fer-ho, ens perjudica a nosaltres, a la manera feminista de fer les coses”³⁶⁴.

Tot i així, moltes veus parlen de l'oportunitat que donarà aquesta crisi per replantejar el sector de les ONGD i el seu creixement insostenible dels últims anys.

“La crisi també pot tenir coses positives, per exemple deixar de treballar tots a tot arreu fent el mateix. També serveix per fer autocrítica, que critiquem molt cap a fora però no cap a dins”³⁶⁵.

4.2. Una mirada crítica cap a les Organitzacions no Governamentals de Desenvolupament

Com ja s'ha explicat a l'apartat anterior, el sector de la cooperació ha crescut d'una manera descontrolada i ha generat una bombolla, que ara mateix està sent desinflada. Hi ha moltes organitzacions, moltes fent la mateixa feina i competint pels cada vegades més escassos recursos.

“Aquest boom de la cooperació va suposar importants canvis dins el tercer sector, abans enfocat principalment a la intervenció social en el territori espanyol. Centenars de màsters de cooperació internacional, centenars d'institucions públiques i privades, fundacions i ONG van sorgir en pocs anys i es van encarregar de materialitzar un panorama de milers de projectes i accions de cooperació, descoordinats i insostenibles. Durant anys, fins el més petit dels ajuntaments va finançar cooperació, sense buscar fórmules per a una alineació dels fons, duplicant activitats i accions, lluitant pels projectes en lloc de buscar la planificació, la coordinació i la complementaritat entre els actors”³⁶⁶.

Deixant-se portar per aquestes dinàmiques de creixement, moltes ONGD han esdevingut organismes que funcionen com a cadena de transmissió de les polítiques exteriors de les administracions estatals, i la majoria han quedat atrapades en la cadena de la subsistència, lluitant per aconseguir més recursos per mantenir estructures cada vegada més grans. Tot això ha desvirtuat el seu paper a la societat i ha fet créixer la

³⁶³ Ana Paula Silvestre. Diàleg sobre gènere i cooperació, Taula de gènere de la Federació Catalana d'ONG, 11/07/2012.

³⁶⁴ Eliana Ezkenazi. Diàleg sobre gènere i cooperació, Taula de gènere de la Federació Catalana d'ONG, 11/07/2012.

³⁶⁵ Ana Paula Silvestre. Diàleg sobre gènere i cooperació, Taula de gènere de la Federació Catalana d'ONG, 11/07/2012.

³⁶⁶ Medina, José i Lois, Lucía: *Tras el estallido de la burbuja del desarrollo*. Diagonal 179. 30/07/2012.

desconfiança envers aquest tipus d'organitzacions. Fins i tot, algunes de les organitzacions que tenien un caire més polític han arribat a un punt de no reconèixer-se.

Algunes de les crítiques que es fan al sector de la cooperació van dirigides a la seva falta d'autonomia.

“El resultat de tot això és un progressiu augment de la fragmentació de les ONG, no només en les seves actuacions i destinataris, sinó també en les seves estratègies i relacions, que passen a ser de competitivitat, de rivalitat i lluita entre elles mateixes, mentre que accepten dòcilment i amb resignació la interessada utilització que d'elles fan els responsables polítics per a defensar els seus particulars programes ideològics”³⁶⁷.

Altres crítiques es refereixen a la seva manca de democràcia interna i els escassos mecanismes de participació, tot i que la llei d'associacions, fórmula legal que tenen bona part de les ONGD a Catalunya, no és precisament un al·licient per a promocionar la democràcia participativa a les organitzacions, ja que permet que existeixin associacions de tres persones, les justes per crear l'equip directiu necessari.

“Es dona aparença de legalitat a un funcionament que ni és precisament “associatiu”, ni estimula la participació interna de l'entitat. De fet, les juntes directives, formades habitualment pels mateixos fundadors, promotors i responsables de les associacions, són qui porten la vida diària de les organitzacions i decideixen el funcionament ordinari sobre la major part dels temes competència directa de l'assemblea, convertint aquestes, quan existeixen (ja que, en moltes ocasions, ni tant sols es celebren amb un mínim d'aparença), en simples tràmits burocràtics d'aprovació formal d'allò que els responsables de les juntes directives volen informar”³⁶⁸.

I és que moltes organitzacions han incorporat maneres de funcionar importades de les polítiques de gestió empresarials. Amb equips directius, que cobren sous bastant més elevats que la resta de l'equip tècnic, i divisió d'àrees amb jerarquització interna. El poder dins les ONGD ha anat basculant cap a la direcció, tot abandonant les pràctiques participatives i més horitzontals que se'ls podrien atribuir com a part del moviment associatiu que són.

“El resultat de tot això és que la importància d'una ONG creada sota la fórmula d'associació no està en relació directa amb el número de socis que tingui, amb les dinàmiques participatives generades, amb la possibilitat que els associats intervinguin de forma directa en les tasques diàries, o amb l'oportunitat d'establir iniciatives d'implicació no jerarquitzades, sinó amb el volum de recursos disponibles o l'impacte mediàtic de les seves actuacions”³⁶⁹.

Amb aquesta afirmació es qüestiona la distribució dels recursos econòmics entre les ONGD, ja que aquelles que tenen una base social més gran no són obligatòriament les que reben més subvencions. I és que els requisits demandats pels finançadors per aprovar els programes i projectes no tenen tant a veure amb la grandària i la capacitat de representació de les organitzacions sinó, principalment, amb la seva capacitat de gestió de grans pressupostos.

Un altre qüestionament, relacionat amb el número de socis i l'autonomia, és la poca independència econòmica que tenen les ONGD respecte a les subvencions públiques de les administracions i els seus governs.

³⁶⁷ Gómez Gil, Carlos. *Las ONG en España: De la apariencia a la realidad*. Los Libros de la Catarata. 2005. Pàg. 36.

³⁶⁸ *Ibidem*. Pàg. 51.

³⁶⁹ *Ibidem*.

“Sembla lògic pensar que, a major nombre de socis, major volum de recursos econòmics propis i autosuficients per a una ONG i, per tant, major fortalesa organitzativa i autonomia. Però, l’anàlisi detallat de les quotes anuals subministrades pels socis no ens permet afirmar amb rotunditat aquest extrem”³⁷⁰.

I és que no hi ha dades clares del nombre de persones associades a les ONGD. Fins i tot, no hi ha unanimitat a l’hora de definir el que suposa ser soci. És necessari pagar una quota per formar part d’una associació? No en tots els casos. Es dona el cas que organitzacions que diuen tenir una àmplia base social tenen molt pocs recursos, i d’altres amb menys socis afirmen tenir a unes aportacions individuals milionàries. Respecte això, no hi ha una regulació que afavoreixi la transparència i que fomenti l’autogestió de les organitzacions. Segons xifres estretes per Carlos Gómez Gil, les ONGD tenen 48.000 socis en total a tot l’Estat Espanyol.

Finalment, altres crítiques van dirigides a la pèrdua de sentit i d’orientació en la feina de moltes ONGD. Se les acusa d’haver abandonat la feina al Nord i d’haver estat només interessades en fer incidència als països on feien projectes de cooperació. Això ha fet que moltes ONGD hagin perdut el vincle que alguna vegada les va unir als moviments socials.

“Les ONG “progres”, properes a partits polítics i sindicats, són qui assumeixen la narrativa de la Transició i qui canvien el focus de la lluita pels drets a l’Estat espanyol, on ja tenim democràcia, al Sud, on els indígenes segueixen lluitant per les seves terres o les dones pels seus drets. Aquesta cultura ha fet que hagi estat molt més fàcil solidaritzar-se durant anys amb una comunitat indígena a milers de kilòmetres que amb els problemes socials del propi barri o ciutat”³⁷¹.

4.3. La relació de les ONGD amb els nous moviments socials

Com es deia al resum històric sobre l’origen i desenvolupament de les ONGD a Catalunya i l’Estat espanyol, moltes d’elles van sorgir quan es va desmuntar tota la xarxa d’organitzacions polítiques que va lluitar contra el franquisme i per la transició a un nou règim. Amb l’arribada del PSOE al poder molts d’aquest grups es van des-

³⁷⁰ Ibidem.

³⁷¹ Medina, José i Lois, Lucía: *Tras el estallido de la burbuja del desarrollo*. Diagonal 179. 30/07/2012.

mantellar i les esperances trencades d'un canvi real van desanimar l'activisme polític. És en aquest context, quan ja no es confia en l'organització en partits polítics i encara no han nascut els nous moviments socials, que moltes ONGD, les més polititzades, fan de pont omplint aquest buit i tractant de mantenir viva la mobilització social.

Aquí hi ha una altra història per explicar: la de l'evolució dels moviments socials i la participació d'algunes ONGD en campanyes i activitats conjuntes, com els vincles que es van crear entre el moviment antimilitarista i contrari a l'entrada en l'OTAN i l'inici de moltes organitzacions ecologistes. Podem trobar varies etapes en aquesta relació:

“La primera, està caracteritzada per les conseqüències de la derrota del FSLN a les eleccions de 1990, que va aprofundir una crisi general en les lluites político-militars a Centreamèrica, referents de les accions de solidaritat política en l'etapa anterior”³⁷².

“La segona, s'inicia amb l'aixecament zapatista de gener de 1994, que trenca la situació de desmoralització i desorientació que existia en la solidaritat internacional; defineix l'adversari: el neoliberalisme “enemic de la humanitat”; i fa una crida a un nou internacionalisme, que inclou una revisió crítica de les idees, les polítiques i les pràctiques del període anterior”³⁷³.

“La tercera és, en realitat, un procés específic dins d'aquesta etapa: les accions internacionals contra el Banc Mundial i el Fons Monetari Internacional, al voltant de les quals es va forjar una nova generació d'activistes solidaris, particularment en els països del Nord; s'ha de recordar el Fòrum Alternatiu “Les altres veus del planeta”, que va tenir lloc en Madrid en octubre de 1994. Aquesta etapa es caracteritza per una radicalització “anti-neoliberal” del discurs i la pràctica d'aquests moviments i organitzacions i per una extensió internacional de les seves activitats, especialment mitjançant les anomenades “contracimeres”³⁷⁴.

L'agenda global va imposant-se. El 1994 es fan les acampades per reclamar que es destini 0,7% del PIB als països empobrits, que traça uns primers vincles entre la riquesa del Nord i la pobresa del Sud, així com la campanya “Amb 50 anys n'hi ha prou” per denunciar els abusos del Fons Monetari Internacional i el Banc Mundial com institucions rectores de la desigualtat davant el Tractat de Lliure Comerç entre EEUU, Canadà i Mèxic (1994).

Com hem vist quan hem parlat de la Tercera Onada del moviment feminista a Catalunya i les seves relacions amb altres moviments socials, aquestes mobilitzacions van ser la llavor del que més tard és va anomenar moviment antiglobalització, espais on es van trobar els moviments socials més radicals amb les ONGD més polititzades, creant una primera versió del que serien futures organitzacions massives. Aquesta seria la quarta etapa³⁷⁵, a la qual seguirà la creació dels Fòrums Socials Mundials a partir del 2001³⁷⁶.

Després de deu anys de fòrums, contracimeres i altres espais de trobada, va esclatar el 15M, que inicialment va trobar a les organitzacions en un moment de crisi, gestionant les retallades que s'estaven programant i intentant planificar el seu futur. Tot i així, el 15M va ser molt ben rebut i ara és un altre espai de confluència on moltes ONGD volen tenir presència. A més, aquest esclat ha estat una bona raó per a renovar³⁷⁷ i donar més visibilitat als debats que es qüestionaven qui són les organitzacions que conformen el sector de la solidaritat internacional.

³⁷² Romero, Miguel a *Entrepobles. 20 anys de cooperació solidària. Reflexions sobre el passat i compromisos cap al futur*. Entrepobles. Pàg. 101.

³⁷³ *Ibidem*.

³⁷⁴ *Ibidem*.

³⁷⁵ Romero, Miguel a *Entrepobles. 20 anys de cooperació solidària. Reflexions sobre el passat i compromisos cap al futur*. Entrepobles. Pàg. 101.

“La quarta és la confluència d'aquests processos en el “moviment antiglobalització” que va adquirir un reconeixement internacional després de la revolta de Seattle a finals de 1999”.

³⁷⁶ *Ibidem*. Pàg. 101.

“Va tenir una primera fase caracteritzada per una, en la meua opinió, sobrevaloració del procés, considerat com un “moviment de moviments”, o un “nou subjecte polític”, en què convivien unitat i radicalitat, dins un consens que abastia des d'organitzacions camperoles de masses a grups d'activistes locals, centres d'estudis, mitjans de comunicació, “personalitats”, ONG, etc. Després es va entrar en una segona fase, en la qual ens trobem ara, caracteritzada per una crisi d'aquests consensos, debats de fons sobre l'orientació a seguir que no acabem de trobar vies d'expressió, balanços crítics sobre els resultats obtinguts, etc”.

³⁷⁷ Ana Paula Silvestre. Diàleg sobre gènere i cooperació amb la Comissió de gènere de la Federació Catalana d'ONG, 11/07/2012:

“El 15M ha donat la volta a les formes de participació fins i tot de les ONG que se suposa que són un moviment humanista. Jo a la FCONGD vaig estar de 2009 al 2011. Les assemblees i les reunions abans eren molt avorrides. Després del 15M i a partir dels nostres intents de vinculació es va començar a practicar assemblees més participatives. Més debat intern”.

Aquesta és una oportunitat vital per a les ONGD per ubicar-se dins el nou mapa polític que s'està creant a Catalunya i la resta de l'Estat. És moment de reivindicar les arrels, aportar amb el bagatge i el coneixement adquirit durant anys de feina, i deixar-se impregnar per les noves formes de fer dels nous moviments socials.

4.4. La relació de les ONGD amb el moviment feminista i la transversalització de la perspectiva de gènere

Les reivindicacions del feminisme, teoritzades mitjançant l'anàlisi de gènere, van introduint-se poc a poc dins els programes de desenvolupament a tot els països. L'any 1975³⁷⁸, nomenat per les Nacions Unides com l'any de la dona, va ser el tret de sortides de moltes polítiques i estratègies per a incorporar a les dones a les agendes internacionals.

“Des de l'Any Internacional de l'ONU per a les Dones en 1975 i la Dècada de l'ONU que li va continuar, les dones han estat “part del procés de desenvolupament”. Degut a allò, multitud d'agències per al desenvolupament han exercit una influència significativa en la promoció de la igualtat de gènere als nomenats “països en desenvolupament”, així com quant a l'aportació de recursos per al treball en drets de les dones a tot el món”³⁷⁹.

A la IV Conferència Internacional de Beijing, el 1995, s'adopta una doble estratègia per a incloure els aspectes de gènere a les polítiques públiques. Aquesta estratègia és la de l'apoderament i la transversalització de la perspectiva de gènere, que en principi volia anar més enllà de treballar per a les dones, tot intentant incloure la visió de gènere a tots els àmbits dels assumptes públics³⁸⁰. Es aquí quan comença un gir de les polítiques de cooperació, de l'enfocament MED³⁸¹ (Dones en desenvolupament) a l'enfocament GED³⁸² (Gènere en Desenvolupament) que vol millorar la vida de les dones, incidint sobre les relacions de poder entre homes i dones.

Però, amb la perspectiva que dóna el pas del temps, es pot afirmar que aquest canvi en les estratègies només ha quedat en bones intencions. Ni les ONGD han sabut entendre què suposa treballar per a l'abolició de les relacions de poder, ni la doble estratègia ha funcionat com s'esperava i l'estratègia d'apoderament, que era la que recomanava continuar invertint en projectes per a les dones, ha estat relegada a un segon terme.

“En transversalització de gènere s'ha invertit molts diners, hem après molt, després molt, i al final es despolititza. Els recursos s'han de portar als grups feministes, als grups de dones d'altres països”³⁸³.

“Les entrevistes amb dotzenes de donants i grups de dones indiquen clarament que malgrat van ser dues les estratègies proposades, la transversalització de gènere ha ocupat un lloc prominent des de 1995”³⁸⁴.

Això es pot comprovar en les polítiques aprovades per diferents organismes nacionals i internacionals envers el gènere. Per exemple, la Unió Europea va aprovar el 2001 el seu Programa d'Acció per a la Integració del factor gènere a la cooperació de la Comunitat al desenvolupament 2001-2006. En el cas de la Cooperació Espanyola, no és fins el 2007 que s'aprova la seva Estratègia de Gènere en Desenvolupament, tot fent tard per entrar al club dels organismes de cooperació que introdueixen el gènere en les seves prioritats.

³⁷⁸ Bastardes Tort, Clara i Franco Ortiz, Laia: *Estudi-Diagnòstic: la perspectiva de gènere en el treball de les ONGD catalanes*. Federació Catalana d'ONG per al Desenvolupament. 2006. Pàg. 24:

“La pressió per part de les organitzacions de dones i/o feministes i la necessitat reconeguda de modificacions en les legislacions internacionals i nacionals cap a l'equitat de gènere va facilitar que l'any 1975 s'iniciés la Dècada de les Dones de l'ONU, amb la I Conferència Mundial de les Dones, celebrada a Mèxic”.

³⁷⁹ Clark, Cindy; Sprenger, Ellen; VeneKlasen, Lisa; Alpízar Durán, Lydia; Kerr, Joana: *¿Dónde está el dinero para los derechos de las mujeres?* AWID. 2006. Pàg. 27.

³⁸⁰ Bastardes Tort, Clara i Franco Ortiz, Laia: *Estudi-Diagnòstic: la perspectiva de gènere en el treball de les ONGD catalanes*. Federació Catalana d'ONG per al Desenvolupament. 2006. Pàg. 28.

“El concepte anglosaxó *gender mainstreaming*, traduït literalment com a “corrent principal de gènere”, fa referència a com “situar les qüestions d'igualtat de gènere en el centre de les decisions polítiques, de les estructures institucionals i dels mecanismes de redistribució de recursos (López, 2002)”.

³⁸¹ *Ibidem*. Pàg. 23.

“El seu principal objectiu és la integració de les dones en el desenvolupament, aprofitant les seves capacitats productives i el seu ja reconegut paper en l'economia familiar, encara que sempre des d'una òptica micro, en activitats tradicionalment femenines, poc competidores en el mercat i sense fer visible ni reconèixer el treball reproductiu de cura familiar, i el comunal, desenvolupat per les dones”.

³⁸² *Ibidem*. Pàg. 25.

“Un dels elements imprescindibles per entendre el pas de MED a GED és el canvi del centre de la mirada, de les dones i les seves situacions específiques al gènere i les relacions que s'estableixen entre homes i dones, i entendre'ls com a ens construïts a partir de les relacions de poder, existents en tota institució social, des de les definicions de masculinitat i feminitat en cada societat. El concepte de gènere des del vessant més polític i analític de les relacions de poder és l'eix central a través del qual es planteja analitzar la realitat i transformar-la”.

³⁸³ Almudena Rodríguez, intervenció a la sessió de devolució de la primera edició de la recerca, 2 d'abril de 2014.

³⁸⁴ Clark, Cindy; Sprenger, Ellen; VeneKlasen, Lisa; Alpízar Durán, Lydia; Kerr, Joana: *¿Dónde está el dinero para los derechos de las mujeres?* AWID. 2006. Pàg. 32.

A Catalunya no va ser fins l'aprovació del Pla Director 2007-2010, i gràcies a l'esforç de la Tècnica de Gènere de l'Agència Catalana de Cooperació al Desenvolupament i de la pròpia Comissió de Gènere de la FCONGD³⁸⁵, que es va incorporar la igualtat de gènere com un objectiu transversal a tots els programes i projectes finançats per la cooperació catalana. El cas de l'ACCD no és l'únic, la incorporació de la perspectiva de gènere tot sovint ha vingut de la mà de dones feministes i especialistes en gènere, que treballen dins les organitzacions.

“Hi ha una figura que s'anomena el personalisme heroic que és una mica la que tenim les feministes dins les organitzacions i les que han fet tot un treball en les cimeres socials a nivell internacional per incorporar el feminisme en les polítiques de desenvolupament”³⁸⁶.

“Tot el treball de formigueta, de procés molt a llarg plaç, d'haver incorporat no només la perspectiva de gènere sinó també la perspectiva feminista, ja que la primera neix de les aportacions de les feministes que varen començar a treballar en el desenvolupament, aquesta aportació ha estat fonamental fins on hem arribat en cooperació. El fet que existeixin unes directrius de gènere, una estratègia de gènere a la DG POLDE [Direcció General de Polítiques al Desenvolupament del Govern espanyol] o que existeixi una agència molt enfortida en temes de gènere a Euskadi és feina de feministes dins l'àmbit de la cooperació”³⁸⁷.

³⁸⁵ Ana Paula Silvestre. Diàleg sobre gènere i cooperació amb la Comissió de gènere de la Federació Catalana d'ONG, 11/07/2012.

³⁸⁶ Dámaris García Carbonell. Cooperació, intervenció a la sessió de devolució de la primera edició de la recerca amb tècniques d'ONGD, 2 d'abril de 2014.

³⁸⁷ Sara Cuentas. Xarxa de Gènere, Migració i Desenvolupament, intervenció a la sessió de devolució de la primera edició de la recerca amb tècniques d'ONGD, 2 d'abril de 2014.

³⁸⁸ Alicia Oliver. Diàleg sobre gènere i cooperació amb la Comissió de gènere de la Federació Catalana d'ONG, 11/07/2012.

“En un moment que la cooperació obre una línia d'investigació sobre gènere s'hi apunta tothom. Si a les organitzacions de dones ens donessin la quarta part dels diners... el que fariem! Algunes ONGD ho fan no per convenciment sinó per diners. I ara el darrer any estan acomiadant a gent i les direccions mantenen uns sous impressionants si els compares amb els/ les treballadores”.

³⁸⁹ Blandón, Maria Teresa; Murguialday, Clara y Ramil, Estrella: “Una mirada feminista a las tendencias actuales en cooperación al desarrollo”, a *Impactos del desmantelamiento de la cooperación española en las organizaciones de mujeres: Miradas feministas de aquí y allá*. Pàgs 15 i 16

“la incorporació de l'equitat de gènere com a prioritat transversal i l'autonomia de les dones com a prioritat sectorial als plans directors de la cooperació estatal i de diverses Comunitats Autònomes va convertir-se en un senyal d'identitat de la cooperació espanyola durant la passada dècada. Tot i que l'assignació de recursos financers a aquests objectius augmentà de forma notable en relació a anys anteriors, mai va arribar (excepte a Catalunya) als llindars mínims recomanats pels organismes internacionals i establerts per la Llei d'Igualtat espanyola: 15% de l' AOD [Ajuda Oficial al Desenvolupament] destinat a gènere i empoderament de les dones”.

Però, com és ben sabut, que el gènere aparegui als plans directors i a les planificacions polítiques de les institucions no assegura que els objectius d'igualtat i equitat s'aconsegueixin. Tot i els esforços d'uns i altres, encara moltes de les ONGD no tenen incorporada la perspectiva de gènere i, sobretot, les organitzacions feministes i de dones no arriben directament a beneficiar-se del finançament de les agències de cooperació³⁸⁸. Això fa que, menys en el cas de l'ACCD, els percentatges d'execució dels pressupostos destinats al gènere no s'arribin a cobrir, essent sempre en unes quantitats mínimes les destinades finalment a projectes per als drets de les dones³⁸⁹.

“Els objectius relacionats amb la igualtat de gènere tendeixen a estar presents, en general, als marcs de referència legals i de polítiques públiques, però “s’evaporen” al nivell de les assignacions pressupostàries, la implementació, l’avaluació i el mesurament d’impacte”³⁹⁰.

L’estratègia de la transversalització fou incorporada com una novetat que portaria l’anàlisi de gènere a tots els àmbits del desenvolupament, i els organismes internacionals, les administracions i les ONGD se’n van apropiat ràpidament. Però, com s’afirma a la investigació d’AWID, això va fer que a partir de 1995 molts organismes, departaments i especialistes que venien fent un treball molt important per la igualtat i els drets de les dones desapareguessin³⁹¹. Finalment, aquesta estratègia no ha estat tan efectiva com s’esperava.

“Les evidències mostren que treballar amb les dones pels drets de les dones i la igualtat de gènere sol tenir més impacte que el procés lent i generalment confús d’integrar una perspectiva de gènere a totes les altres àrees de treball”³⁹².

En el cas de les ONGD catalanes, el gènere va començar poc a poc a introduir-se en les seves dinàmiques i polítiques, al principi esperonades per aquelles organitzacions i les dones més compromeses que les conformaven. A principis dels 90, l’experiència acumulada de les ONG al Sud, l’intercanvi i el treball amb organitzacions de dones llatinoamericanes, les aliances amb organitzacions feministes centreamericanes, provoquen aprenentatges i introdueixen noves pràctiques en el món de les ONG, noves agendes, nous models i noves mirades no etnocèntriques. Es produeix un transvasament de coneixements del Sud al Nord. Les organitzacions de dones del Sud ensenyen a les ONG del Nord estratègies, avenços, lluites i metodologies. D’aquí sorgeix la necessitat de treballar els projectes de cooperació i d’educació, al Nord i al Sud, amb perspectiva de gènere. S’inicia un camí de formació, d’incidència, de superació d’obstacles invisibilitzadors i de planificació amb visió de gènere. En aquest camí, la Comissió de Gènere de la FCONGD, constituïda gràcies a la tenacitat d’un grup de dones feministes militants d’ONG (Petra Merino, Bàrbara Roig, Natalia Navarro...), juga un paper essencial, posant a l’agenda de la cooperació catalana l’enfocament d’equitat i gènere.

“La Comissió de Gènere de la FCONGD neix el 1996, set anys després de la FCONGD. Algunes organitzacions (com ara ACSUR, VSF) amb inquietuds en aquest sentit decideixen conformar-ho. És una de les comissions més antigues. Ha passat per diversos processos i l’objectiu és fer incidència per transversalitzar el gènere en les polítiques públiques de cooperació i desenvolupament, i cap a dins apostar perquè les ONG federades incorporin el mainstreaming de gènere en els projectes, programes i en la seva cultura organitzacional”³⁹³.

El naixement de la Comissió de Gènere de la FCONGD³⁹⁴ és força prematur, i en estar formada per dones feministes³⁹⁵, ha intentat seguir la doble estratègia d’apoderament i transversalització, tot creant estructures per al seguiment de les polítiques de gènere³⁹⁶ i la incidència en aquest àmbit, a nivell tant català com estatal³⁹⁷.

“La Comissió de Gènere ha estat i és un espai de participació política des del qual les activistes feministes i defensors de drets humans s’accionen en l’àmbit de la cooperació internacional i l’educació per al desenvolupament. A través de la Comissió de s’han aconseguit èxits importants com la posada en marxa de l’Estudi Diagnòstic [sobre la introducció

³⁹⁰ Clark, Cindy; Sprenger, Ellen; VeneKlasen, Lisa; Alpízar Durán, Lydia; Kerr, Joana; ¿Dónde está el dinero para los derechos de las mujeres? AWID. 2006. Pàg. 31.

³⁹¹ *Ibidem*. Pàg. 34.

“Si alguna cosa ha fet l’agenda de la transversalització de gènere ha estat enfosquir totes aquestes lliçons clau de transformació institucional, despolititzant el treball, minimitzant el rol de les/els experts en igualtat de gènere dins les institucions i, amb tota certesa, assignant molta menys importància al rol de les organitzacions de dones en la generació de processos de canvi”.

³⁹² *Ibidem*. Pàg. 32.

³⁹³ Ana Paula Silvestre. Diàleg sobre gènere i cooperació amb la Comissió de gènere de la Federació Catalana d’ONG, 11/07/2012.

³⁹⁴ Pròleg-Presentació de la Comissió de Gènere de la FONCGD a Bastardes Tort, Clara i Franco Ortiz, Laia a *Estudi Diagnòstic: la perspectiva de gènere en el treball de les ONGD catalanes*. Federació Catalana d’ONG per al Desenvolupament. 2006.

“La Comissió, des de la seva creació l’any 1995, ha estat molt conscient que la incorporació de la perspectiva de gènere com a estratègia política, tècnica i teòrica de transformació social és del tot necessària en qualsevol intervenció de desenvolupament que les organitzacions portin a terme”.

³⁹⁵ Eliana Ezkenazi. Diàleg sobre gènere i cooperació amb la Comissió de gènere de la Federació Catalana d’ONG, 11/07/2012.

“A poc a poc hem anat canviant la cultura de percepció del gènere, per exemple en temes com la conciliació. És una comissió molt política, sempre va ser important tenir una representació que nosaltres recolzem a la junta de la Federació, sempre hem escollit les vocals de gènere de la FCONGD abans que s’escollís a la Federació tot i el reglament. Hi ha un treball molt gran amb la gent que ens representa, cosa que no passa amb altres comissions”.

³⁹⁶ Ana Paula Silvestre. Diàleg sobre gènere i cooperació amb la Comissió de gènere de la Federació Catalana d’ONG, 11/07/2012.

“El fet de tenir una tècnica de gènere és una conquesta de la comissió, abans érem voluntàries. Les investigadores que van fer el diagnòstic de gènere es van quedar dinamitzant la comissió. El fet que hi haguessin dues tècniques és una fita. Necessitem una persona que ens representi a l’equip tècnic. A la resta de l’estat només hi ha una tècnica de gènere a totes les federacions d’ONG d’altres comunitats”.

³⁹⁷ Sara Cuentas, Xarxa de Migració, Gènere i Desenvolupament i Comissió de Gènere de la FCONGD. Aportacions posteriors a la sessió de devolució de la primera edició de la recerca amb tècniques d’ONGD, 2 d’abril de 2014.

“La Comissió de Gènere va apostar també per formar una xarxa a nivell estatal de tots els grups de Gènere de les diverses federacions i coordinadores d’ONGD, la qual encara continua en funcionament, tot i les retallades. Però que ha estat també una aposta participativa i de sinergia política, sobretot des de la horitzontalitat, per enfortir el treball de les Comissions de Gènere a nivell estatal, però a més per fer incidència política també cap a la DGPOLDE. Per tant, l’Estratègia de Gènere de la Cooperació Espanyola, també va ser gràcies a aquest treball d’incidència previ, i on la Comissió de Gènere va participar activament. Fins i tot Nava San Miguel, autora de la aquesta estratègia, va interlocutar en diverses ocasions amb la Comissió de Gènere”.

de la perspectiva de gènere al treball de les ONGD catalanes], el comptar amb la figura d'una tècnica de gènere a l'interior de la Federació, el fer incidència per assegurar la presència d'una vocal de Gènere a la Junta de la Federació, perquè l'Agència Catalana de Cooperació implementés polítiques públiques de gènere en tots els àmbits. Un principal èxit va ser el que es desenvolupessin les Directrius de Gènere de la Cooperació Catalana. Un altre assoliment d'incidència va ser el que l'Agència Catalana de Cooperació legitimés la presència d'una tècnica de gènere en la seva pròpia estructura. A partir d'allí, vam tenir una acció d'interlocució permanent: la Comissió de Gènere, la Vocal de Gènere i la Tècnica de Gènere de l'Agència Catalana de Cooperació³⁹⁸.

Algunes veus consideren important destacar

“el compromís polític de les ONGD que van apostar per tenir una presència a la Comissió i (...) apostar políticament que una integrant de la seva organització assumís la vocalia de gènere. En la comissió han participat ACSUR, ASHDA, InteRed, ACPP, Ajuda en Acció, ESF, Intermón Oxfam, Cooperació, entre d'altres (...) van apostar per tenir una presència política en la junta de la FCONGD amb la Vocalia de Gènere: ACSUR, InteRed i, actualment, des de la nova configuració de les ONG Amnistia Internacional Catalunya té la Vocalia de Gènere a la Junta³⁹⁹”.

Però en general, les ONGD han optat per la transversalització. Poques són les que tenen àrees o especialistes en gènere de forma estable i continuada, i la majoria ha preferit iniciar processos d'assessoria externa per introduir la perspectiva de gènere.

L'any 2006, la Comissió de Gènere de la FCONGD va realitzar un diagnòstic per analitzar la introducció la perspectiva de gènere en el treball de les ONGD catalanes. Aleshores les seves principals conclusions afirmaven que:

“Tal com ja s'havia percebut en estudis anteriors i pels resultats d'aquest estudi, es conclou que la incorporació de la perspectiva de gènere en les ONGD federades no figura com una prioritat. Són minoria les entitats que tenen una política de gènere, un grup de gènere, pressupost de gènere i, encara menys, les que han elaborat un pla de treball per arribar a incorporar la perspectiva de gènere a mig termini⁴⁰⁰”.

Tot i així, membres de la Comissió de Gènere afirmen que:

“El diagnòstic va tenir incidència en les ONG, va visibilitzar el que ja es sabia però del que no hi havia proves. També va tenir altres impactes de transversalitzar el gènere i va posicionar el tema políticament dins les organitzacions. El diagnòstic va influir en el posicionament de gènere de les ONGD i promogué la voluntat política de mirar cap endins⁴⁰¹”.

La majoria dels processos de transversalització de la perspectiva de gènere engegats, tant a projectes i programes com a l'interior de les organitzacions, han quedat en no-res. Normalment, aquestes iniciatives no arriben fins al final del procés, principalment per la manca de compromís de les seves direccions⁴⁰² i per les resistències internes. Això fa pensar que el gènere es va convertir en una moda⁴⁰³, i que els intents d'incorporar el treball de gènere i col·laborar amb organitzacions de dones tenen més a veure amb

³⁹⁸ Sara Cuentas, Xarxa de Migració, Gènere i Desenvolupament i Comissió de Gènere de la FCONGD. Aportacions posteriors a la sessió de devolució de la primera edició de la recerca amb tècniques d'ONGD, 2 d'abril de 2014.

³⁹⁹ Sara Cuentas, Xarxa de Migració, Gènere i Desenvolupament i Comissió de Gènere de la FCONGD. Aportacions posteriors a la sessió de devolució de la primera edició de la recerca amb tècniques d'ONGD, 2 d'abril de 2014.

⁴⁰⁰ Bastardes Tort, Clara i Franco Ortiz, Laia: *Estudi-Diagnòstic: la perspectiva de gènere en el treball de les ONGD catalanes*. Federació Catalana d'ONG per al Desenvolupament. 2006. Pàg. 93.

⁴⁰¹ Ana Paula Silvestre. Diàleg sobre gènere i cooperació amb la Comissió de gènere de la Federació Catalana d'ONG, 11/07/2012.

⁴⁰² Bastardes Tort, Clara i Franco Ortiz, Laia: *Estudi-Diagnòstic: la perspectiva de gènere en el treball de les ONGD catalanes*. Federació Catalana d'ONG per al Desenvolupament. 2006. Pàg. 94.

⁴⁰³ “Es pot deduir fàcilment que si la majoria d'homes té 45 anys i la majoria d'homes estan vinculats a les direccions polítiques, hi ha una clara correlació entre sexe home i edat adulta en la figura del poder dins les entitats”.

⁴⁰⁴ *Ibidem*. Pàg. 93.

⁴⁰⁵ “Es pot constatar que en els darrers anys s'ha incrementat l'interès i la sensibilitat respecte als temes de gènere, tot i que cal estar alerta i no caure en el “políticament correcte”, ja que es pot afirmar que va bé tenir personal interessat en el tema però d'això a parlar d'una aposta institucional, hi ha una gran diferència. És usual la instrumentalització de persones concretes amb iniciatives personals que poden donar visibilitat a accions i activitats que dubtosament formen part d'una visió i compromís polític més institucional”.

⁴⁰⁶ Eliana Ezkenazi. Diàleg sobre gènere i cooperació amb la Comissió de gènere de la Federació Catalana d'ONG, 11/07/2012.

⁴⁰⁷ “Només en un moment va haver-hi una aposta i demanda de les organitzacions per participar a la Comissió. Quan el gènere es va convertir en tema important en el món de la cooperació”.

⁴⁰⁸ *Ibidem*.

⁴⁰⁹ Alicia Oliver. Diàleg sobre gènere i cooperació amb la Comissió de gènere de la Federació Catalana d'ONG, 11/07/2012.

⁴¹⁰ Viadero, María i de Gracia, Tamara: *La alianza entre el movimiento feminista y la solidaridad internacional como estrategia de lucha por la equidad de género: un análisis crítico de los procesos de cooperación actuales*. Mugarik Gave. Guatemala. Maig 2011.

⁴¹¹ “Una de les principals crítiques centrada més en l'estratègia de transversalitat és la seva incorporació en un sistema sense qüestionar-lo i perdent el seu caràcter més transformador. En molts casos la transversalitat de gènere està sent entesa com una eina únicament tècnica a incloure en els procediments ja definits”.

⁴¹² Clark, Cindy; Sprenger, Ellen; VeneKlasen, Lisa; Alpizar Durán, Lydia; Kerr, Joana. *¿Dónde está el dinero para los derechos de las mujeres?* AWID. 2006. Pàg. 18.

⁴¹³ “La transversalització de gènere ha creat una gran confusió conceptual que ha distret l'atenció de la seva meta inicial, eliminar les desigualtats entre homes i dones”.

la crida que feien els finançadors i donants, que no pas amb una creença ferma en la importància d'incorporar a les dones al desenvolupament⁴⁰⁴.

“Jo no he viscut cap procés d'institucionalització del gènere i els veig lligats a la professionalització de les ONG, als plans estratègics, estudis... a l'època de bonança. Dubto que això sigui institucionalització real, però sí que ho veig com una realitat políticament correcta, hi havia diners. No és el mateix que presenti un projecte una organització feminista que una altra. Es van institucionalitzar les relacions amb les institucions però no el treball de gènere dins les ONG, i ara es veu més clar que mai perquè un cop s'acaben els diners s'acaba la visió, i això és resultat de que aquest procés no és real. No va haver-hi un canvi en la cultura de les organitzacions, per exemple a nivell econòmic”⁴⁰⁵.

Altres vegades, sembla que els esforços realitzats no són suficients, o que no aconsegueixen perdurar en el temps, per falta de voluntat política i de recollir les intencions en normes i regles de funcionament.

“Han sortir dues persones de la junta de la FCONGD i han entrat quatre més, però les dones han quedat en minoria. Sempre m'ha preocupat la paritat, tot i que qualsevol dona no em representa. Caldria afegir als estatuts una representació equilibrada de sexes”⁴⁰⁶.

En molts casos, els processos d'incorporació de la perspectiva de gènere s'han limitat a espais de formació per al personal de les organitzacions⁴⁰⁷. Processos que han resultat molt cars i que han desviat els recursos que podrien haver arribat a les organitzacions feministes i de dones⁴⁰⁸.

Hi ha visions contraposades sobre el treball de gènere portat a terme per les ONGD catalanes. La conjuntura de crisi ha motivat, a més d'una forta retallada en els pressupostos de cooperació, la desaparició de les àrees de gènere i l'acomiadament de tècniques especialitzades.

“En moments de crisi, la part de gènere de les polítiques de desenvolupament, igual que els drets sexuals i reproductius, són les primeres en caure (...) Crec que no té tant a veure amb que els intents de personalisme heroic de les feministes hagin fracassat perquè no hem aconseguit incorporar el feminisme en les nostres organitzacions, o sí, però en general no. Hi ha una clara irresponsabilitat de l'Estat en no aplicar les directrius internacionals d'aportacions en cooperació. Comencem per aquí per veure on fallen les coses”⁴⁰⁹.

“Amb el context en què ens trobem, com a treballadores i treballadors hem perdut també molts drets, com a qualsevol empresa (...) i en aquest sentit les feministes que estem a dintre hem perdut molta capacitat d'incidir, tant d'incidir com de tenir aliances entre les pròpies organitzacions per poder seguir amb tot aquest procés d'introduir la perspectiva de gènere i tot el pensament feminista”⁴¹⁰.

Per a altres dones, tots aquests anys de polítiques de gènere han aconseguit fites importants, i algunes plantegen el context de crisi com un moment d'oportunitat per posar-les en valor i al servei de la transformació profunda del sector.

⁴⁰⁹ Dàmaris García Carbonell, Cooperació, intervenció a la sessió de devolució de la primera edició de la investigació amb tècniques d'ONGD, 2 d'abril de 2014.

⁴¹⁰ Montse Ortiz, Fundació Vicente Ferrer, intervenció a la sessió de devolució de la primera edició de la recerca amb tècniques d'ONGD, 2 d'abril de 2014.

“Jo sóc més optimista. Les ONG busquen diners, però això [l’aplicació de polítiques de gènere] esdevé perquè hi ha quelcom a nivell intern en les ONG que fa apostar pel treball de gènere. Els processos són llargs i no són perfectes (...). Crec que hi ha un punt de no retorn. No oblidarem la importància que té incloure el gènere a les organitzacions, tot i que no sigui prioritari. Allò políticament correcte també ajuda a que les que estem a baix i convençudes puguem avançar”⁴¹¹.

“El context de la Federació ara és una nova realitat, s’han unificat ONGD, organitzacions de pau i drets humans, i penso que aquesta forma de reorganitzar el que hi ha mirant el futur front la crisi és anar més enllà de la crítica en si mateixa i veure en què s’ha avançat fins ara. (...) Crec que és important mostrar què s’ha assolit: per exemple, des de la comissió de gènere pensem que una fita important és que, tot i no tenir una tècnica de gènere, s’ha aconseguit posicionar la figura de vocal de gènere dins la junta actual de la Federació”⁴¹².

“En el moment que comença la crisi, a tot el sector social, quan aquestes feines ja no es paguen bé, quan això ja no fa currículum, ara hi ha moltes dones liderant entitats. Per això aquest també és un moment d’oportunitat. (...) Si ara tenim més dones al capdavant, tot això que ja tenim, que podem posar sobre la taula: de la cura de les entitats, de la gent, dels equips... Aquesta línia de treball de relacions de poder, de lideratges interns, de cura, tot això és quelcom que, si hem de reconstruir una altra cosa, val la pena recuperar i aportar i dir, “el sector s’han de reinventar per aquí, amb aquestes aportacions”⁴¹³.

4.5. La perversió de la cooperació i la seva relació amb les organitzacions feministes

Les organitzacions feministes del Nord, i concretament a Catalunya, no solen adreçar-se als organismes de cooperació per a demanar recursos per a mantenir i enfortir les seves relacions internacionals amb altres organitzacions feministes. La solidaritat internacional dins el moviment es basa més en la creació de xarxes de relació, incidència política i comunicació, que no pas en projectes que necessitin grans pressupostos. Per tot això, el suport econòmic que moltes vegades necessiten les organitzacions feministes i de dones d’altres països ha vingut de la mà de les ONGD que han incorporat el treball de gènere. Això ha fet que les relacions no fossin d’igual a igual, generant relacions interessades i afectant la forma de treballar de les pròpies organitzacions feministes del Sud.

Una de les conclusions del diagnòstic de la Comissió de Gènere de la FCONGD parla de l’apropiació estratègica de la tasca de les organitzacions de dones del sud per part de les ONGD per a cobrir el seu treball en gènere.

“Tal com s’apuntava en els estudis de referència, en aquest estudi es verifica que les ONGD tendeixen a externalitzar la responsabilitat de treballar la perspectiva de gènere a les organitzacions del Sud. D’altra banda, el segell de ‘bona feina en gènere’ de l’organització del Nord, pot venir purament i exclusiva per les seves contraparts, organitzacions de dones i/o feministes amb una llarga trajectòria política”⁴¹⁴.

⁴¹¹ Ana Paula Silvestre: Diàleg sobre gènere i cooperació, Comissió de gènere de la Federació Catalana d’ONG, 11/07/2012.

⁴¹² Sara Cuentas, Xarxa de Migració, Gènere i Desenvolupament i Comissió de Gènere de la FCONGD. Intervenció a la sessió de devolució de la primera edició de la recerca amb tècniques d’ONGD, 2 d’abril de 2014.

⁴¹³ Montse Santolino, tècnica de comunicació de la FCONGD, intervenció a la sessió de devolució de la primera edició de la recerca amb tècniques d’ONGD, 2 d’abril de 2014.

⁴¹⁴ Bastardes Tort, Clara i Franco Ortiz, Laia: *Estudi-Diagnòstic: la perspectiva de gènere en el treball de les ONGD catalanes*. Federació Catalana d’ONG per al Desenvolupament. 2006. Pàg. 94.

La relació amb les ONGD pot transformar els grups de dones, tot canviant les seves maneres d'organitzar-se i obligant-los a incorporar les dinàmiques i formes de fer dels organismes de la cooperació. El treball per projectes s'ha implantat a moltes organitzacions, forçant la necessitat de crear estructures per atendre la burocràcia que demanen els organismes finançadors⁴¹⁵.

Les polítiques de finançament de la cooperació al desenvolupament, amb la seva metodologia de projectes de curt termini, també han afectat les organitzacions feministes. Així, aquesta transformació forçada pels requisits dels finançadors la pateixen tant les organitzacions feministes del Sud com les del Nord. Aquest és uns dels efectes més perversos de la institucionalització, la burocratització i el condicionament del treball feminista. Les organitzacions de dones que treballen amb organitzacions de desenvolupament denuncien les relacions de poder intrínseques a tota relació intervinguda pel finançament.

“Hi ha una forta crítica cap als i les donants que semblen utilitzar la societat civil, incloent les organitzacions que treballen pels drets de les dones com a ‘subcontratistes’, per a implementar les seves agendes i programes que ells i elles ja tenen més o menys dissenyats”⁴¹⁶.

La visibilització i la gestió de les relacions de poder són una de les característiques dels grups feministes, de la qual les ONGD haurien d'aprendre. Si en la seva feina volen crear aliances que afavoreixen la tasca de tots i totes, han de començar a replantejar el treball en comú amb els seus socis⁴¹⁷. Les ONGD han de ser molt conscients de com la seva presència, i el seu poder econòmic, influeix a l'interior del moviment.

“L'aparent preferència dels donants per donar suport al treball i les organitzacions locals de base ha generat divisions innecessàries entre els moviments pels drets de les dones i entre els nomenats “grups de base” i les ONG ‘d'elit’, mentre que per promoure els drets de les dones són decisives totes les accions, les que es fan tant a nivell local, com nacional, regional i internacional”⁴¹⁸.

Moltes vegades, les ONGD que donen suport a les organitzacions feministes no arriben tan lluny en la denúncia de l'opressió que pateixen les dones. De vegades perquè no han arribat a conèixer ni incorporar els anàlisis feministes, i d'altres perquè les seves creences i ideologies, i les dels seus donants, no els permeten arribar tant lluny en les seves reivindicacions. Aquesta relació de condicionalitat es dona entre ONGD i les organitzacions sòcies amb les que es relacionen a altres països, però també en les relacions entre les diferents organitzacions a Catalunya.

“La FCONGD és un espai mixt, transformador en qüestions de gènere. La nostra lluita és més difícil. És una fita aconseguir que la FCONGD signi el manifest del 8 de març i el 25N. L'any que el manifest parlava de l'avortament, per exemple, no vam aconseguir que es signés”⁴¹⁹.

De tota manera, algunes veus remarquen que en els darrers anys s'ha avançat en aquest sentit i que s'han de visibilitzar èxits com el fet que

“s'incorpori una relació intrínseca de l'enfocament de drets humans amb l'enfocament de gènere, una aposta que totes les organitzacions tenen però que costa tot assumir quan es tracta dels drets sexuals i drets reproductius. Així i destacar que, gràcies a la implicació i la participació activa de la Comissió de Gènere de la FCONG i organitzacions que tenen

⁴¹⁵ Clark, Cindy; Sprenger, Ellen; Vene Klasen, Lisa; Alpízar Durán, Lydia; Kerr, Joana a *¿Dónde está el dinero para los derechos de las mujeres?* AWID. 2006. Pàg. 21.

⁴¹⁶ “Part del canvi també ha inclòs l'anar del finançament de suport general al finançament de projectes. Això, juntament amb el predomini del finançament a curt termini ha deixat a moltes ONG –entre elles, organitzacions de dones– lluitant per sostenir la seva infraestructura clau funcionant, per conservar la seva capacitat per funcionar mentre s'enfronten a demandes cada vegada majors d'agilitat, innovació, rendició de comptes i impacte mesurable”.

⁴¹⁷ Clark, Cindy; Sprenger, Ellen; Vene Klasen, Lisa; Alpízar Durán, Lydia; Kerr, Joana a *¿Dónde está el dinero para los derechos de las mujeres?* AWID. 2006. Pàg. 21.

⁴¹⁸ *Ibidem*. Pàg. 62.

⁴¹⁹ “Algunes persones que treballen en aquestes institucions estan desafiant els seus col·legues perquè reflexionin sobre com el llenguatge de treball com ara “contrapart” emmascara les dinàmiques de poder reals que estan presents en la relació de finançament. Qui controla l'agenda?”.

⁴¹⁸ *Ibidem*. Pàg. 21.

⁴¹⁹ Eliana Ezkenazi. Diàleg sobre gènere i cooperació amb la Comissió de gènere de la Federació Catalana d'ONG, 11/07/2012.

una aposta feminista s'ha aconseguit un pronunciament públic enfront del projecte de Llei de Gallardón [per a derogar la llei d'avortament de 2010 i substituir-la per una més restrictiva], no només des de Catalunya sinó a nivell estatal⁴²⁰.

Per últim, uns dels perills que comporta la relació entre ONGD i moviment feminista és el de l'apropiació del protagonisme que han de tenir les organitzacions de dones per part de les primeres. Les ONGD han de tenir clar quin tipus d'organitzacions són, i què volen aconseguir amb la seva relació amb les organitzacions feministes. Aquesta relació ha de ser sempre d'intercanvi i respecte per les dinàmiques pròpies. Així és com les aliances seran profitoses per totes dues i nodriran els objectius de transformació que tenen ambdues parts amb els intercanvis de sabers, pràctiques i anàlisis.

Malgrat tot, la relació de cooperació entre ONGD amb sensibilitat de gènere i organitzacions feministes i de dones ha comportat molt beneficis pel que fa a l'enfortiment de les organitzacions feministes del sud.

“Em pregunto, vint anys després, si les lluites feministes haguessin avançat a Centreamèrica com ho han fet en les últimes dècades, si les feministes nicaragüenques, salvadorenques o guatemalteques haguessin comptat únicament amb el suport polític del moviment de solidaritat espanyol. Em pregunto si bona part d'aquelles lluites haguessin pogut lliurar-se -i guanyar-se- sense els recursos econòmics que la cooperació al desenvolupament ha posat a disposició de les organitzacions de dones i feministes d'aquesta regió... i em responc que no. Crec fermament que buscar aquests recursos també és fer solidaritat política amb les dones centreamericanes, encara que qui es deixi la pell per aconseguir-los siguin anomenades 'tècniques de cooperació...'”⁴²¹.

⁴²⁰ Sara Cuentas, Xarxa de Migració, Gènere i Desenvolupament i Comissió de Gènere de la FCONG. Aportacions posteriors a la sessió de devolució de la primera edició de la recerca amb tècniques d'ONGD, 2 d'abril de 2014.

⁴²¹ Entrevista a Clara Murguialday a *Entrepobles. 20 anys de cooperació solidària. Reflexions sobre el passat i compromisos cap al futur*. Entrepobles. Pàg. 98.

En aquest sentit, algunes feministes que treballen en cooperació reivindiquen que el moviment feminista autòcton reconegui les seves aportacions, cabdals per al desenvolupament de la perspectiva de gènere en les organitzacions, com a part d'una estra-

tègia d'”incidència perquè aquesta aposta política millori en l'acció de la cooperació internacional i d'educació per al desenvolupament”⁴²².

“... A Diálogos Consonantes el 2010 va sortir la reflexió que el moviment feminista que treballa a ONGD aquí a Europa i sobretot a Espanya havia contribuït a enfortir el moviment feminista no d'ONGD a Amèrica Llatina, per exemple, i a Àfrica. (...) No entenen per què hi havia una desvinculació, perquè a Diàlegs va haver molt poca presència de feministes. (...) És cert que el moviment feminista aquí és bastant crític, cal reconèixer-ho també, amb el tema de la cooperació i la institucionalització del feminisme. (...) Jo crec que la gran majoria d'organitzacions tenen sobretot dones o tècniques que estan accionant al moviment feminista o que tenen una formació molt alta en temes de gènere, i que molt poc es fa visible, és un treball de formigueta que en final qui acaba beneficiant (...) és la figura de l'organització. (...) S'ha de visibilitzar aquesta aportació i aquesta capacitat a nivell individual que tenen les organitzacions”⁴²³.

De fet, algunes dones feministes en situació de migració que treballen en cooperació consideren que

“aquest reconeixement a les capacitats i experteses des de la horitzontalitat i la sinergia poc s'ha donat en el moviment feminista, però sí entre les feministes que accionem en l'àmbit de la cooperació internacional. (...) Va ser una fita que la FCONGD triés, gràcies a l'acció de la Comissió de Gènere, a una peruana com a vocal de Gènere, almenys aquesta va ser la meua percepció i de les companyes i ONGD que en aquest any van recolzar la meua candidatura”⁴²⁴.

No es pot negar que la relació internacional entre persones i organitzacions interessades pels drets de les dones és una relació necessària. Però, hi ha moltes maneres de portar a terme aquestes aliances i no totes passen pels projectes i les polítiques de cooperació.

El moviment feminista ha estat des dels seus orígens un moviment global. Dins seu s'han donat diferents experiències de solidaritat internacional que han enllaçat organitzacions de dones de tots els continents. Es poden destacar casos com el de la Xarxa Internacional de Dones de Negre, que aconsegueix reunir cada dos anys a dones de països en conflicte i dels països que els provoquen, i que basen la seva solidaritat en la relació personal i el suport entre activistes. O mobilitzacions com les de la Marxa Mundial de Dones, organitzant trobades i manifestacions internacionals per denunciar la situació de pobresa de les dones i les múltiples violències que hi pateixen.

Aquest treball internacional ha estat més un treball polític, fora dels paràmetres de la cooperació al desenvolupament. Les xarxes de cooperació entre els grups feministes es construeixen sobre principis polítics i ideològics sòlids i compartits. Es nodreixen de l'intercanvi d'informació i discursos, on la informació i la comunicació té un rol molt important per funcionar d'altaveu de les denúncies de les dones d'altres països a les societats del Nord. Però també es construeixen sobre les relacions personals entre dones i la solidaritat entre iguals. Entenent que allò personal és polític i que gestos com ara una trucada de telèfon o una visita poden ser de molta utilitat quan les situacions van malament.

Durant la última dècada, el moviment feminista s'ha anat dotant d'eines pròpies per a aconseguir construir una xarxa global i forta. Una d'aquestes eines són els Fons de

⁴²² Sara Cuentas, Xarxa de Migració, Gènere i Desenvolupament i Comissió de Gènere de la FCONG. Aportacions posteriors a la sessió de devolució de la primera edició de la recerca amb tècniques d'ONGD, 2 d'abril de 2014.

⁴²³ Sara Cuentas, Xarxa de Migració, Gènere i Desenvolupament i Comissió de Gènere de la FCONG. Intervenció a la sessió de devolució de la primera edició de la recerca amb tècniques d'ONGD, 2 d'abril de 2014.

⁴²⁴ Sara Cuentas, Xarxa de Migració, Gènere i Desenvolupament i Comissió de Gènere de la FCONG. Aportacions posteriors a la sessió de devolució de la primera edició de la recerca amb tècniques d'ONGD, 2 d'abril de 2014.

Dones, organitzacions que mobilitzen recursos per destinar-los als grups feministes i de dones de base, i que cobreixen diferents necessitats, econòmiques, polítiques o de supervivència⁴²⁵. Aquestes organitzacions han inventat nous procediments més flexibles i adaptats a la singularitat de les organitzacions de dones i el seu treball i han recollit aquesta manera de fer basada en el fet de sentir-se companyes totes d'un mateix moviment.

5

Recomanacions amb perspectiva de gènere per a la reflexió de cara a les ONGD catalanes

ERIP O

NO YO

DO

5.1. Estudiar i avaluar en profunditat i comunicar quin ha estat l'impacte de les retallades i l'austeritat sobre les polítiques de cooperació al desenvolupament i les pròpies ONGD

Com afirmen alguns estudis, durant els darrers quatre anys hem assistit a una “voladura controlada”⁴²⁵ de les polítiques de cooperació, un autèntic desmantellament del model de cooperació que existia abans de l'inici de la crisi sistèmica i les polítiques d'austeritat engegades pels governs català i espanyol per aturar-la. Aquest desmantellament de la cooperació passa tant per les retallades pressupostàries (un 60% de les partides a nivell estatal i un 80% a nivell català), com per la implantació de polítiques que prioritzen els interessos estatals i de les empreses, com la canalització dels fons mitjançant els ministeris d'economia i hisenda i per la creació d'organismes, com el FONPRODE (Fondo de Promoción al Desarrollo) que, com va denunciar la FCONGD a l'abril de 2013, suposen “la creació de fons d'inversió apalancats amb fons públics que han d'orientar-se cap al creixement econòmic i que han de resultar rendibles per als inversors, el que fa que el terme cooperació empresarial es quedi curt, i convingui referir-se més aviat a la privatització de la cooperació”. Aquest canvi de model ha tingut efectes devastadors en les pròpies ONGD: des de que va començar la crisi han desaparegut entre el 20 i el 30% de les ONGD de l'Estat.

A més de documentar i fer un seguiment i vigilància constant de les implicacions i efectes de la devastació de les polítiques de cooperació al desenvolupament, com efectivament han fet des dels inicis dels ajustos estructurals, considerem de vital importància que les ONGD catalanes facin una avaluació conjunta de l'impacte que està tenint aquest canvi de model en les pròpies organitzacions, tant pel que fa a l'estructura (reduccions de plantilla, acomiadaments, EROs, concursos de creditors, reducció de jornades, baixada de salaris, condicions de treball i relacions als equips, etc...) com als programes i projectes que porten a terme, i comuniquin les seves conclusions als moviments socials i la societat civil. Cal documentar i comunicar aquest desmantellament per tal de trobar solucions de forma conjunta a la conjuntura que vivim.

Les pròpies ONGD, i en especial, les ONGD feministes, han fet visible que, a nivell estatal, aquest canvi de model ha començat, d'entrada, per relegar l'equitat de gènere com a prioritat de les polítiques de cooperació⁴²⁷, per a continuació retallar de forma substancial les partides pressupostàries de l'ajuda oficial al desenvolupament dedicades a organitzacions de dones i polítiques que promouen l'equitat, com per exemple les relatives a la promoció dels drets sexuals i reproductius de les dones.

Les pròpies tècniques de les ONGD afirmen que, en temps d'austeritat, tant a la resta de l'Estat com a Catalunya, les àrees i les tècniques de gènere de les organitzacions han estat les primeres víctimes de la tisorada, per no parlar de les polítiques internes de la organització (extensió de jornades sense cobrar-les, amb el que suposa això per les polítiques de conciliació, corresponsabilitat, cura de l'equip de treball, etc). Cal documentar, avaluar i visibilitzar aquest retrocés per poder trobar estratègies conjuntes per afrontar-lo.

Alhora, cal fer visibles els esforços, les fites i els èxits que han tingut i tenen les ONGD (i les ONG en general), que malgrat la ofensiva de l'austeritat, estan aconseguint mantindre l'estructura, les polítiques i els programes (molts d'ells, amb perspectiva de gènere), per tal de posar en valor aquesta tasca, compartir i socialitzar les estratègies de supervivència, incidència i actuació que estan ajudant al manteniment del sector. Una estratègia primordial ha estat unir-se: per exemple, les ONG per al Desenvolupament

⁴²⁵ Barry, Jane i Djordjevic, Jelena: *Quin sentit té la revolució si no podem ballar?* Institut Balear de la Dona, 2009. Pàg. 21.

⁴²⁶ El 1997 Julie Shaw, Ariane Brunet i Margaret (Mudge) Schink van demanar a activistes de diverses part del món què els semblava una idea nova i apassionant: finançaments amb un temps de resposta ràpida per a dones activistes pels drets humans en situacions urgents. Diners en una crisi. Per posar-te fora de perill, per respondre a una amenaça o per aprofitar una oportunitat de canviar el context polític. Un formulari de només una pàgina que puguis completar en la teua llengua materna. Un sí o un no en 72 hores. Els fons enviats la mateixa setmana”.

⁴²⁶ Murguialday, Clara; Ramil, Estrella; Blandón, María Teresa: *Impactos del desmantelamiento de la cooperación española en las organizaciones de mujeres*. Cooperació, 2013

⁴²⁷ Murguialday, Clara; Ramil, Estrella; Blandón, María Teresa: *Impactos del desmantelamiento de la cooperación española en las organizaciones de mujeres*. Cooperació, 2013.

“La incorporació de l'equitat de gènere com a prioritat transversal i l'autonomia de les dones com a prioritat sectorial en els plans directors de la cooperació estatal i de diverses Comunitats Autònomes va convertir-se en un senyal d'identitat de la cooperació espanyola durant la dècada passada. Tot i que l'assignació dels recursos financers a aquests objectius va augmentar de manera notable en relació a anys anteriors, mai va arribar (excepte a Catalunya) als umbrals mínims recomanats pels organismes internacionals i establerts per la Llei d'Igualtat Espanyola: 15% de l'Ajuda Oficial al Desenvolupament destinat a gènere i empoderament de les dones”.

s'han fusionat amb les ONG de pau i de drets humans en una mateixa Federació Catalana d'ONG per la Pau, els Drets Humans i el Desenvolupament (FCONG). Seria important comunicar aquest procés, els seus avantatges i primers impactes en la tasca de les organitzacions, a la societat en general.

Una altra, i de cara a la pròpia supervivència de les entitats, ha estat practicar el suport mutu i comptar amb el recolzament de l'economia social o reconvertir-se en entitats cooperatives, tal com recomanàvem el 2012. Cal dir que les entitats de finançament ètic com Coop 57 han jugat un paper cabdal i històric, tot ajudant a la supervivència de les entitats davant el retard del pagament de subvencions de l'administració, fet que necessàriament ens ha d'ajudar en la reflexió sobre el futur del sector i les aliances que cal bastir, ja no per sobreviure, sinó per viure dignament.

A més, cal remarcar que el context de crisi ha comportat un ascens de les dones als espais directius de les organitzacions i de la gestió de polítiques (també, de cooperació al desenvolupament): cal documentar el procés i avaluar els efectes, tant positius (augment de visibilitat, protagonisme i capacitat de decisió) com negatius (l'anomenat penyasegat de vidre – ascensió de dones a llocs de poder en situacions de crisi, el que suposa un repte i desgast professional-; ascens de les dones en el sector quan aquest pateix devaluació salarial i la feina “no fa currículum”⁴²⁸), d'aquesta major presència de les dones en espais directius. Alhora, caldria investigar i avaluar si aquesta presència s'ha traduït en canvis organitzatius favorables a la incorporació de la perspectiva de gènere a les organitzacions.

5.2. Actualitzar la introducció de la perspectiva de gènere a les polítiques i les ONG de desenvolupament i i fer-ne un següent actiu

Considerem que la conjuntura actual presenta una oportunitat perquè les ONGD actualitzin la introducció de la perspectiva de gènere i les recomanacions del diagnòstic de gènere a les ONGD, tot aplicant-les al context actual. Creiem que cal reconèixer i posar en valor la tasca que ha tingut la Comissió de Gènere de la FCONGD i el seu treball d'incidència durant les dècades anteriors, tant per aconseguir la creació d'una tècnica de gènere a l'Agència Catalana de Cooperació (acomiadada per la política de retallades) com per assolir la promulgació de les directrius de gènere de la cooperació catalana.

De cara a la FCONGD, pensem que les propostes de les recomanacions que vàrem fer al 2012, tot basant-nos en fórmules concretes que proposaven les tècniques de les ONGD, continuen vigents: com establir la representació equilibrada de gènere als estatuts de la Federació i dedicar més esforç a transversalitzar la perspectiva de gènere a nivell intern de les ONG (fer real la paritat a les juntes directives, analitzar la distribució de categories i rols professionals i salaris per gènere, prioritzar aquest eix de treball a l'agenda de les organitzacions, reflexionar sobre la conciliació de la vida personal, familiar i laboral i la cura en les organitzacions).

Tot fixant-nos en aquest nou context i mirant a la Federació Catalana d'ONG per la Pau, els Drets Humans i el Desenvolupament (FCONG), pensem que aquest nou context és idoni perquè la Confederació revalidi i actualitzar el seu recolzament a les directrius de gènere de l'Agència Catalana de Cooperació al Desenvolupament i faci una tasca activa d'incidència perquè s'apliquin. Cal que la Confederació faci una tasca d'incidència activa perquè el nou pla director de la cooperació catalana per al 2015-

⁴²⁸ Cita textual de la intervenció d'una tècnica en la devolució de la recerca a les ONGD, abril de 2014).

2019, actualment en fase de redacció, revalidi el compromís del pla 2011-2014 amb l'equitat de gènere i l'empoderament de les dones i que aquest compromís es tradueixi en fets i assignació pressupostària, tot posant al centre de la definició dels programes i projectes l'equitat de gènere i la recepció de recursos a les organitzacions feministes i de dones dels països de la perifèria⁴²⁹.

Per tal de seguir fent cooperació amb perspectiva de gènere, cal tenir molt en compte la visió de les dones feministes que fan part (tant treballadores com activistes) de les ONGD catalanes, moltes d'elles migrades i activistes del moviment feminista tant als seus països d'origen com Catalunya; posar en valor el treball que han fet i fan per reforçar els vincles entre els feminismes de casa nostra i els d'altres països, a més del protagonisme que han tingut en la pròpia promulgació de polítiques de cooperació amb perspectiva de gènere i la creació d'ens que les dissenyin i apliquin, i la visió, agenda i objectius de les pròpies organitzacions feministes d'altres països.

A nivell intern, considerem que la nova Federació ha d'integrar la perspectiva feminista i de gènere a la seva visió, missió i funcionament, de forma que aquesta nova estructura emergent integri l'equitat de gènere, la corresponsabilitat i la cura dels equips de treball i de les persones en el procés de confluència que estan vivint i, sobretot, de cara a garantir un futur equitatiu per al sector. Cal donar protagonisme a la figura de vocal de gènere dins la confederació i incentivar les propostes i processos que promogui.

A més, i des d'una perspectiva de drets humans, cal que les organitzacions membres de la nova Federació d'ONG per la Pau, els DDHH i el Desenvolupament i la pròpia Federació promoguin i facin efectius l'existència d'espais formatius, d'incidència i d'acció en defensa dels drets sexuals i reproductius de les dones, tot mirant tant a la situació actual d'amenaça que es viu a l'Estat espanyol amb l'anunci de contrarreforma de la Llei d'Avortament, com als efectes devastadors que les polítiques restrictives de l'avortament i de control de població (esterilització forçosa) i de negació de la diversitat d'opcions sexuals, identitats de gènere i models de família (persecució de la homosexualitat, lesbianisme, transexualitat i transgenerisme, negació de reproducció assistida per mares soles i lesbianes, negació d'atenció i tractaments a les persones trans...) han tingut en altres conrades. En conjunt, la perspectiva de drets humans i les accions de formació, incidència i proposta d'alternatives per part de les ONG ha d'afrontar el conjunt de polítiques que busquen la involució de l'estatus social de les dones i vulneren els seus drets econòmics i culturals, socials i de ciutadania (reforma laboral i del sistema de pensions, retallades en els ajuts familiars i a la dependència, educació i sanitat, apartheid sanitari i resta de polítiques i ajustos estructurals que ataquen els drets de la població en conjunt i els de les dones de forma específica).

5.3. Potenciar espais de reflexió i trobada entre organitzacions i espais feministes, ONGD i ONG

A més de visibilitzar i posar en valor el protagonisme que han tingut les feministes a les ONGD per l'aplicació de la perspectiva de gènere al Nord i al Sud, seria molt positiu generar espais de trobada entre el moviment feminista, aquí i allà, i les ONGD i ONG, per tal d'intercanviar i compartir coneixements i estratègies, desmuntar desconfiances recíproques, i seguir bastint aliances en camps tant importants com el de la defensa dels drets sexuals i reproductius, la sobirania alimentària i energètica, la defensa dels bens comuns i els territoris naturals, la despatriarcalització dels estats i el potenciament de l'economia social i cooperativa. L'experiència que les organitzacions feministes d'Amèrica Llatina i el Carib i Àfrica han viscut durant l'anomenada dècada

⁴²⁹L'actual Pla Director de la Cooperació Catalana és fixa com objectiu estratègic núm 5 l'apoderament de les dones: "augmentar les capacitats i l'autonomia de les dones; reconèixer, visibilitzar i promoure la seva participació equitativa, real i efectiva en els processos de desenvolupament i tots els àmbits de la vida i defensar i promoure els drets de les dones i combatre la violència masclista".

perduda pot ajudar molt a l'hora d'establir estratègies i objectius conjunts a les ONG en general i als moviments socials catalans i espanyols (entre ells, els feminismes).

5.4. Reivindicar i utilitzar l'Educació per al Desenvolupament com a eina per fer cooperació des de casa nostra, i fer-ho amb perspectiva de gènere, així com l'Educació Transformadora.

La conjuntura de retallada generalitzada dels fons destinats a programes i projectes de cooperació al desenvolupament està impactant tant a la tasca de cooperació amb altres països com a la cooperació que es fa des de Catalunya per canviar la mirada i la comprensió de realitats planetàries i desigualtats que operen de forma internacional, com les desigualtats de gènere: cal posar en valor la importància dels programes i accions d'Educació al Desenvolupament i sensibilització i reivindicar que es mantingui i augmenti la partida pressupostària destinada a aquesta fi. A més, i de cara a la nova conjuntura que ofereix la Federació Catalana d'ONG per la Pau, els Drets Humans i el Desenvolupament considerem important incentivar les accions d'Educació Transformadora, que també inclou l'educació per la pau i els DDHH i esdevé una eina per al canvi social i cultural que incorpora la perspectiva de gènere com a part substancial.

